LB
475
.C6K9

THE LIBRARY OF CONGRESS
1800

J. Kvačala.

PRIELOMY

VO VIERE

KOMENSKÉHO A MICKIEWICZA.

Zo «Sborníka prác v česť 50-ročného jubilea Vl. I. Lamanského».

PETROHRAD.
Tlačiareň Akademie.

J. Kvačala.

PRIELOMY

VO VIERE

KOMENSKÉHO A MICKIEWICZA.

Zo «Sborníka prác v česť 50-ročného jubilea Vl. I. Lamanského».

PETROHRAD.
Tlačiareň Akademie.

LB475
.C6K9

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ.
Ноябрь 1907 года.

Непремѣнный Секретарь, Академикъ *С. Ольденбургъ.*

Prielomy vo viere Komenského a Mickiewicza.

Nie menej ako dvesto liet po emigrácii Komenského nastála Mickiewiczova, a vo vňútornom priebehu oboch tých životných období predsaj jaká osudná príbuznosť! Ani na okamih nezadávajúc túžobne čakaný návrat v domov svôj, najdu oba veľkí mužovia vďačnú postať pre prácu, i svojeti, i novej dočasnej vlasti prospešnú. Tu sa zjaví jakoby z vysoka lákavé bludné svetlo, omámi jich, že blesku jeho odolať nemôžu, idú za nim, i keď sa im velie, byť pomocníkami mužov bezvýznamnych, hlboko pod nimi stojacích, a znášať pokorne všetky neresti a poníženia s tým spojené. Vzdor zovňašným i vňútorným ťažkostiam toho postavenia sa jim nepodarí vymôcť sa z neho a veľké, ešte mnoho sľubovavšie časti jich života padnú tak, v prevažnej miere v obeť nešťastným preludom. Otázka, jako to prišlo, že práve na vrchole slávy stihlo týchto najväčších predstaviteľov svôjho národa to nešťastie, zadala podnet k bádaniam, shrnutým v tomto pokuse.

On na otázku postavenú podáva odpoveď v dvoch samostatných častiach: jích spojuje predsaj nielen jednotnosť otázky, ale i zovňajšia podobnosť v menovaných mužov duševnom vývoji, z ktorého odpoveď plyne: primerano mimoriadnym pre nich časom jedná sa o postup nie pravidelný, ale násilne prervaný, prelomený. O ňom platí, čo Mickievicz sám o duševnom živote vôbec povdledal, že on mimo časov tichého stavu máva i doby rýchleho pohybu. «Keby duch ľudský postupoval stále rovným kro-

kom i prosto, nebolo by v jeho historii epoch a prielomov (crise).... Motýl, keď s východom slnca k nebu letí, je nie larvou zreformovanou, revoluciovanou alebo obnovenou, ale je vždy tou samou bytnosťou, len povznesenou k druhému podvihu života: je on premenenou larvou» [1]).—Vypisaním tých na vonok tak nápadnych duševných premien spomenutých veľkých mužov dávame predovšetkým príspevok k psychologii vyznamných slavianov, (či aj k slavianskej psychologii?); pritom sa má ale objasniť a oceniť i výsledok toho pohybu, aspoň v hlavných ťahoch: úplné vypísanie pomeru spomenutých mužov (zvlášte jich prác) k náboženstvu a teologii je nie cieľom, ale podavá sa pre poňatie toho pomeru nielen základ, ale i výbor najvážnejších jednotlivostí. Netreba riecť, že každá časť sa môže považovať i o sebe a má cenu i neodvisle od druhej, tým viac, že pojednanie i v jednej i v druhej obsažené bolo nielen oprávnené, ale práve potrebné.

Časť prvá

I.

Komenského [2]) mladosť padá v čas najkrutejších bojov reformácie s protireformáciou. Pritom netreba zabúdať jestvovanie zbo-

---

1) Ad. Mickiewicz: Vorlesungen über slavische Literatur und Zustände, Leipzig u. Paris 1843. 4. sv. IV. str. 99. Niečo inačej na str. 156. —V oboch pádoch má nemecký text «Krise», čo zodpovedá francúzkej «la crise», v poľskom preklade Wykłady atď. (Lwow, VII, str. 104) čitame, «przemiana», čo smyseľ originálu nevyčerpáva. Ja som zprva mienil použiť slova «kríza», v slovenskych novinách často užívaného; ale potom povstály vo mne pochybnosti či sa tým i vyrazí to, čo treba, a i čo Mickiewicz francúzskym a nemeckým slovom (preklad nemecký je ním autorizovaný) riecť chcel. Preto som aspoň v titule sa pokúsil o purismus, u nás slovákov teraz až veľmi potrebný; niekde v osnove pojednania som ale ponechal i slovo «kríza», poneváč je elastičnejšie.

2) Vo veľkej práci v. Criegerna «Comenius als Theologe», Heidelberg, 1883, je i materiál nie dostatočný, i nie z nášho stanoviska ocenený, i jeho spracovanie, jako ináčej i titul ukazuje, nie v smysle nášho účelu. V mojej nemeckej knihe «J. A.

rov i jednotlivcov stojacich mimo týchto hlavných protivopoložných náboženských útvarov: ony niezriedka oživovaly, a i osložnily veľkú tú borbu. Víťazstvo katolícke bolo obľahčené vňútornymi sporami evanjelických cirkví. V týchto sporoch Jednota pomalý, a z čiastky i zo zovňajších príčin, prišla na stranu reformátov; ešte sam Komenský tvrdí, že Bratia boli luteránami odvrhnutí [1])—ale nie málo prispela k rozdvojeniu sa jich celá príbuznosť bratrského životného smeru s reformátskym. Myslíme tu hlavne prízvukovanie kázne, činnosti, skutkov, vedenie tým cieľom spoločenskej výchovy a s. nielen mládeže, ale aj celých zborov — autonomné, no prísne. Ovšem otázka sociálna vnikala i v tieto, v nadzemských starosťach a radosťach žijúce kruhy, a ony často slably na počeť následkom veľkosti hmotných obetí, nimi vyžadovaných [2]). Predsaj zväčša len slabší podľahli. Komenský odriastol, ako jiní, v hlbokej a Bohu oddanej viere. Askesa, v ktorej Bratri žili, a ktorá jim názov, evanjelickí mníši, vydobyla [3]), sa zdedila na jich, v mnohom len nepriame, odvetvie, na hernhutcov. — Najväčši novší evanjelický teolog, v jích kruhu vyriastly, výborne líči duševný stav odchovanca jich, ktorý stav, ponevác je typický, nech nám slúži za východište ďalšieho zkúmania. Fr. Schleiermacher piše: «Frömmigkeit war der mutterliche Leib, in dessen heiligem Dunkel mein junges Leben genährt und auf

---

Comenius Leipzig 1892.» sa síce už nachodí prevažná časť jednotlivosti, tu použitých, lenže tam patrne v širšom, a preto i voľnejšom súvise. Prítomná práca je— nakoľko mne známo — prvý pokus sostaviť hlavné ťahy náboženkého vývinu (slovo možno použiť len v smysle objektivnom, kritiku v sebe neobsahujúcom) Komenského. — Nech je hneď tu podotknuté, že v osnove práce samej často skracujem Kom. = Komenský, a Mick. = Mickiewicz, v nádeji, že to l. čitateľ odobrí. — Jiné zkratky v tomto oddiele: Korr. Kom.=Korrespondence Komenského, Praha, nákladem Č. Akademie Nauk 1892, 1898. 1902, Op. Did. = Comenii Opera Didactica Omnia, Amstelodami 1658. — Ostatné je nie ťažko uhádnuť.

1) Pričiny tieto nachodíme úprimne a pekne vyložené Komenským v jeho «Ohlášení na spis Martinia atd 1636, str. 94 a nasl.

2) Srovnaj o tom môj spis, J. A. Comenius, Leipzig-Berlin 1892 str. 43.

3) Auerbek, mne ináčej neznámy nemecký theolog, napísal traktát o mníšskych ťahoch v nábožnosti Jednoty, Komenský jeho vývody z čiastky uznal, z čiastky napravil v Ohlášení atď str. 129.

die ihm noch verschlossene Welt vorbereitet wurde; in ihr athmete mein Geist, ehe er noch sein eigenthümliches Gebiet in Wissenschaft und Lebenserfahrung gefunden hatte;..... und nur durch sie (Frömmigkeit) habe ich Freundschaft und Liebe gelernt»[1]). To platí i o mladosti Komenského, a vôbec, bolo koncom XVI veku všeobecnejším zjavom, než v prostredku osemnácteho. Srdečnú zbožnost pečlive pestovaly zbory, z ktorých v jednom mladej sirote nivnickej prišlo žiť ač dlhší čas, bez primeraného, obyčajného vyučovania. Tým sa objasňuje pomerná zaostalosť Komenského v niektorých veciach, — tým väčmej ale svedčí o jeho sokolskom duchu rychlosť, ňouž, čo neblahé pomery zanedbaly, skvele a plodonosne dohonil..

V tomto čase, ked dušu musel napružit, by si mohla v krátky čas osvojiť, čo bolo-zanedbané, sa prvýraz uplatnil v nej svetový názor bratrskou vierou pestovaný! K šestnásťročnému mladíku došla vlna z prúdov mohutných, pravé kresťanstvo, ako sa ono pozdejšie skoro všeobecne považovalo, ohrožujucich, sociniánskych, anabaptistických. Jich, často ľahostajný um, ostrá kritika a fanatismus bez hraníc napádaly rovným spôsobom cirkev sredovekú a výdobytky reformácie; medzi sebou tak rozdielne, opposicionálne prúdy tíe niekedy vošly i v spojenie, aleboho aspoň hľadaly. Na takej púti hľadania priniesli do Prerova socinianski poslanci, k moravskym bratom (anabaptistickým) tiahnuci, rakovský katechismus, symbolickú to knihu cirkve antitrinitarskej. I mladému žiakovi sa dostál do rúk, on sa živym zájmom veriaceho vhĺbil doňho. Až keď už poznal obsah novej knihy, zvedel biskup o tom, a riešil vňútornú borbu šuhaja prostriedkom radikálnym, z katolíckej cirkve prevzatým: spálil knihu. Lenže tak sa otázky v duši vnímavej nerozhodujú na dlhý čas. — Mladý Schleiermacher, keď povstály v ňom pochybnosti, ktoré mu ani jeho nad tým zhrozený otec nevedel rozohnať, nechal bratrsky seminár, vhĺbil

---

1) Schleiermachers: Reden über die Religion etc. Mit Einleitung von S. Lommatzsch, Gotha 1888 str. 75.

sa vo vzdelanosť svojej doby a víťazne prebrodiac hroziace mu mláko, zastál si tým pevnejšie na ním potom hojne zúrodnenej pôde positívneho kresťanstva[1]).

Komenský o svojich pochybnostiach, o ktorých pozdejšie sám robí zpomienku, vtedy nikomu neriekol. Nám ale je nie ťažko predstaviť si v jeho duši vzniklý ten boj medzý úsudkom mladistvého umu a veriacou mysľou, dojmami detinskosti, a auktoritou cirkevného predstaveného otuženou. Zovnajšne, rozumie sa, vôľa zvíťazila proti námietkam kritiky, ale mnohé otázky tým na dlhý čas neboly odstránéné[2]).

Tieto otázky (učenie o sv. trojici) pre nás nebudú mať zvláštnej váhy, bo Komenského žitie vzalo smer, pri ňomž ony nemohly hrať veľký zástoj. Ale pre ten smer, s nímž sa skoro oboznámime, dáva psychologický základ už táto prvá potýčka: viera, oživená vôľou, premôže, i nápady i prekážky umu, triezvou kritikou sa jej protiviaceho; a patrne, vplýval na také rozhodnutie i prísny výrok váženého hodnostára cirkevného, keďže si na kázni v Jednote mnoho dali záležať. Ďalšie štúdia potvrdily náhľady pôvodné, domáce.

Cennú podporu našlo toto riešenie za hranicou, v učení herbornských profesorov o blizkom príchode Krista, majúceho priniesť sužovanej cirkvi odpočinok, (sabbatismus)[3]). Jestli socinianske, Krista snižujúce dojmy vtedy vôbec už nezanikaly, dostály značnú protiváhu v živych nádejách chiliastických, ktoré zostály panujúcimi do konca života Komenského. Ale učenie to, ako jeho profesori, i on, neponímal smyselne, a ani neveril v rôzne proroctvá, blízkosť čakaného okamihu zvestujúce. Posledné dokázal tým, že napísal zvláštny spísok, v ktorom vystríhal svojich spoluveriacich

---

1) Srovnaj W. Dilthey: Leben Schleiermachers I. Berlin 1870 str. 22 a nasl.

2) Srovnaj zajímavú zprávu o tom v Komenského spise proti Schefferovi: De quaestione utrum... Amstr. 1659, str. 56, 7.

3) Komenský v spise proti Maresiovi, De zelo sine scientia etc. str. 8 menuje Piscatora a Alsteda svojich učiteľov, od ktoryeh si chiliasmus osvojil.

pred novými proroctvami [1]). Svôj chiliasmus ale on sám theologický ešte v štyriciatých rokoch takto formuloval [2]): pred koncom storočia cirkev rozšíri svoje šiatre, pozostatky semena Abrahámovho sa vrátia k Pánu Bohu svojmu, nebudú hľadať Dávida kráľa svôjho v posledných dňoch. (Ozeáš 3. 5.) Evangelium kráľovstva sa bude hlásať po celom okršleku, v svedectvo všetkým národom, a potom bude nasledovať consummatio (Mat. 24. 14). Toto očakávanie on sám energične ohradil proti fanatickému chiliasmu, dľa ktorého Kristus sa má telesne navrátiť, židov z rozprchnutia shromaždiť, v slobodný Jeruzalem zpäť zaviesť, národy podmaniť, a viditeľne panovať na okršleku zemskom. V druhom, ešte pred tricaťročnou válkou písanom, dieločku Komenský i riešenie, ako si ho on myslel, sociálnej otázky ponecháva posledným dobám [3]). I tento mierny chiliasmus, ač výhľadom na veľké, radostné, nadprirodzené udalosti povznáša myseľ, predsaj kráti jej dosah a hatí jej pravideľný chod. U Komenského smer ten oživel pod dojmom velkých úderov, zastihších Jednotu a jej verných synov po bitke belohorskej. Prenasledovania od nepriateľov cirkve Božej, a trpenia a trápenia nezaslúžené veriacich predložily v krutom vnútornom bojí mladému kazateľu otázku o rízení Božom, a menovite dialog, «Trúchlivý» pojednáva dialektickú hádku Sužovaného s Rozumom a s Vierou. Uspokojenie neprichodí, len keď sa zjaví, poučuje, a potešuje Kristus, jemuž sa Súžený konečne oddal, obetujúc mu i rozum i vôľu. Toto zjavenie sa Krista ale naskrze nemalo ráz jeho zjavenia sa pisateľu vo videní. Komenský v súžení svojom nočnom vyskočil z postele, našol úľavu v prečítani Izaiáša a malých prorokov, a čo tam nalezol,

---

1) Spis ten, «o anjeloch», sa nám nezachránil, známe ho len z Komenského práce proti Maresiovi, «de zelo etc.» str. 40.

2) V liste Stolciovi, pozdejšie uverejnenom v spise: A dextris et sinistris Amstd. 1661, znovu otisknutom v mojej sbierke, J. A. Kom. Korresp. II. str. 19 a nasl.

3) V spise «Listové do nebe», ktorý som ja v. r. 1901 Turč Sv. Martine znovu vydal.

to ešte z Lipsia doplnil, a tak napísal svoje dva dialogy. Ale je považlivé, že dľa komposicie spisu samého, keď Rozum i Viera už nedostačily, sa Kristus sám od seba zjavil, tajnosti svôjho kríža vyložil, a nielen úľavu, ale i potechu a radosť duši priniesol[1]). Je v tom už, čo i nepovedomé, predzvestovanie budúcich, osudných možností.

V súčasne a niečo pozdejšie povstalých traktátoch kreslí Komenský toto úplné oddanie sa Kristu, raz v protive k svetáctvu človeka v labyrint zavádzajucému, jako najväčšiu rozkoš podávajúce[2]), druhýraz jako poskytujúce úplnú bezpečnosť mysli, spočívajucej v Bohu, čo v svojom koreni a stredisku, od nehož ho nič odorvať nemôže[3]). Vlastné ja zanikne a predsaj žije život bezpečný, radostný. — Myšlienky nie nové, pekne prevedené: stanovisko nebezpečné, no, ako história uči, nie hrozivé, pokiaľ um a vôľa rovnováhu s pritomnosťou primerano udržať vedia. A Komenský s jeho okolím za dlhšie boli v stave tak konať. Toto zdravé pridŕžanie sa Boha a viery zasluhuje tým väčšieho uváženia, že od nešťastného obratu veľkej vojny sa v hojnom počte zjavily, a s. i na literárnom poli, fantastické očakávánia v spojení s opúšťaním pevného základu cirkevnej postati. Nový tento chiliasmus, jehož jeden energičný predstaviteľ, P. Felgenhauer, preň Sliezko zanechať musel, zvestoval bezprostredný návrat Krista, s radikálnym ponížením všetkých jeho teraz sužu-

---

1) Prvé dve čiastky spisu «Truchlivý», pošlé z r. 1622 a 24, uverejnil v 1892 J. Šmaha: «J. A. K. Truchlivý. Prvý a druhý Díl, Roku 1622 a 1624». Sr. ohľadom povstania dialogu známy list k Montanovi (posledný otisk u Pateru, J. A. Kom. Korespodence 1892 str. 235). Sr. ohľadom chiliasmu str. 32. 33. 62. 63. a z čiastky 166, ohľadom stáleho trvania divotvornej moci Božej 60. 61. 63. Menovite vážna je žiadosť Krista ku koncu: «Odlož pravim rozumu svého... odlož i vůle své... Ani nechtěj, ani nežádej, ani nemysli, aby něco jinak bylo, než já činím» str. 67. Za pochybnosť ohľadom kanonicity Apokalypse dostane Rozum pokarhanie už od Viery, str. 62.

2) Labyrint světa atď 1623.

3) Centrum securitatis atď 1625. Sr. o ňom moju knihu, str. 79—83.

júcich vrahov[1]). Výpočty jeho o návrate Pána skoro boly podvrátené, a to českych evanjelikov, medzi nimi Komenského, v jeho zdržanlivosti len upevňovalo. V takom duševnom nastrojení podstúpil svoju prvú púť na Východ k bratom v Poľskej, poradiť sa s nimi v záujme budúcnosti Jednoty, v svojom jestvovaní ohrozenej [2]).

Na jar 1625 zjavil sa v Gorlici, a rozhovor s Gselliusom, jedným elsaským theologom, rozhodol Kom-ho buducnosť.—Kom. posluchnul jeho radu, urobil výlet do Sprottavy, obznámiť sa tam s novými proroctvami garbiara, Krištofa Kottera, ktoré uprostred víťazství katolickej reakcie široko ďaleko vzbudzovaly boly záujem a nádeje, menovite zvestovaním víťazstva zimného kráľa, Fridricha pfalzkého. Nie málo Kom-ho dojalo i stretnutie sa s jedným študentským druhom, teraz evanjelickým kazateľom v Šprottave. Tento, herbornský jeho súdruh, Abr. Mencel, tiež opustil svoje alstedské stanovisko, a netajil svoje uznanie božskosti Kotterovských zjavení. A hľa, celou tou zbožnosťou, v kruhu rodiny Mencela niekoľko dní plnou dušou požívanou, náš predtým v protivnom tak pevný pútnik obrátený bol k prekvapujúcemu u reformátského teologa presvedčeniu [3]), že bezprostredné božské zjavenia neprestály, a že jedno z ních zaznieva z proroctví, Krištofom Kotterom zvestovaných. Ako si máme vysvetliť prípad ten? Komenský sam podal odôvodnenie premeny v úvode k prekladu českému tých zjavení, ktorý ešte v Šprottave podujal [4]).

---

1) O Felgenhauerovi nachodíme obšírnu zprávu v oboch listoch Komenského Stolciovi sr. moju Kom. Koresp. II. str. 17—33, 36—65.

2) O tejto svojej púti podáva Kom. obšírnu zprávu v Historia revelationum str. 15 a nasl., a Lux e tenebris, pred zjaveniami Kottera. Obšírny opis v mojom J. A. Com. I Kap. V.

3) V «Truchlivém» (str. 62) ešte nachodime, ako nepriamo už i rečeno, pochybnosť na Apokalypse: «Kdo ví, jestli to kniha kanonická?».

4) Predmluvu tú nachodíme v latinskom preklade v knihe Lux in tenebris a Lux e ten., o pomere tých predmluv sr. moj J. A. Com. Anhang str. 14 poz. 13; pre nás má cenu len český originál, ktorého obsah obšírnejšie podal som v tomže spise str. 88—90.

Poučuje tam čtenárov, že Boh v pádoch mimoriadnej katastrofy svojich priamym zjavením pred zúfaním vystríha. Robí to nie lícom k lícu, ale len videniami a snami, a s. by tajomstvá v pôvodných svojich zjaveniach objasnil. Pravda, i od zlých duchov môžu také proroctvá byť vnuknuté, ale merítkom jich pravdy je: 1. Že sa splnia, 2. K sláve Božej služia, 3. Že dávaju úľavy. Ovšem je v tých veciach neurčitosť, úplnú istotu dáva len osvietenie a vedenie Ducha svätého. Oňho má čtenár Boha prosiť.

Či je v tychto dôvodoch, a v Komenského okamžitom položení vyčerpané všetko, čo nám vysvetľuje, ako sa to mohlo stáť, a čo potom ešte nasledovalo?

S veľkou pravdepodobnostou môžeme tvrdit, že v Gorlici slyšal nie len o Kotterovi, ktorý práve bol u brandeburgského kurfirsta na výsluchu, ale i o osobe ešte významnejšiej, o Jakobovi Böhmemu, ktorý, po mnohých protivenstvách od luteránskych kňazov, rok predtým (1624) tamže v Gorlici dokonal, a nielen na okolí, ale i široko ďaleko už nie jednoho ctiteľa mal.[1]). Komenský sám bol k mystike i k theosofii naklonený, ako chiliasti vôbec: skrze Andreaeho bol pravdepodobne privedený k Jánu Arndtovi, jehož evanjelicko-mystické rozjímania už vtedy verejnú diskussiu boly vyzvaly, a v Andreaem obrancu nalezly[2]). Druhá časť Labyrinta ukazuje príbuznosť[3]) s psychologickými rozbormi pobožnej blaženosti, menovite u Andreaeho. Práve tak ale je Hlubina Bezpečnosti svedectvom nielen o teosofickej

1) Sr. Claassen: Jakob Böhme. Sein Leben und seine theosophischen Werke, Stuttgart 1885. Sv. I. str. 66 a nasl. Tam vidime, že mu luteránski kazatelia teologovia jako kacírovi pohrab odopreli, a len následkom energičného zakročenia miestodržiteľa Lužice, gr. Hannibala Dohna, mu bola vynútená posledná počestnosť (str. 67). Snáď i preto Kom. o ňom stále mlčí. Vidime (tamže str. 142) že Böhme už 1620 mal privržencov až vo Vilne.

2) Obrane Arndta bola druhá časť Andreaeho Theophila venovaná, spisku to, jehož rukopis pre tisk práve Komenský zachranil. Ovšem, nevieme iste, od kedy ho Komenský mal. Sr. moje dielo: Die pädag. Reform des Comenius in Deutschland, II. Berlin 1904. str. 21.

3) V. Criegern, Com. als Theolog str. 346 a nasl.

vzdelanosti, ale i samostatnosti v spekulácii, a stilistickej tvorčivosti. Či mohol jich pôvodca pobyť v Gorlici bez toho, žeby sa o slávneho filosofa obuvníka nebol zaujímal, keď raz už o šprottauskom garbiarovi toľko rečí slyšal?[1]). Či bol Böhme v skutku slavianského pôvodu, ako by sa to snaď dľa mena mohlo zavierať, a ako to jeden novší filosof nemecký určite tvrdí?[2]). Menovite, či sú jeho teorie odvyslé od českých heresií, a od ktorých? Že ale originálnosťou a bohatstvom svojich myšlienok mnohých zachvátil a s. až do posledných čias, za to svedči historia veľkou hojnosťou. Možná že ony i na Kottera účinkovaly[3]). Tento často navštevoval Gorlicu, a napr. pád Babylona mu práve v tomto meste, kde jeho slávny remeselník druh žil, bol od Boha objavený[4]). A ačpráve sa Böhme do apokalyptických podrobností nepúšťal, v celku a vo velkom zvestoval tie radostné pravdy, ktoré sú úzadím Kotterovskych prorockých detailov. Menovite zasluhuje pozornosť našu malá prácička Böhmeho «Mysterium pansophicum»[5]). On sám vraví o nej, že je «eine ganz unendliche Offenbarung genommen aus dem höchsten arcanum», formálne teda toho samého pôvodu, ktorý Kotter svojim proroctvám priznával. Ale nielen forma, aj obsah. Opisuje Böhme v spisku tom Bábel, veľké mesto na juhu, nač ono, a že za krátky čas konec vezme; odhaluje Antikrista, — a vysvetľuje, čo je «Turba aller Wesen». Böhme objasňuje tieto apokalyptické pojmy v etickom

---

1) Niektoré práce Boehmeho, a s. praktické, boly vytlačené už v. 1623 (v Draždanoch), a nalezly mnoho sympatie; Sr. Claassen I. 140.

2) Lasson, v svojej reči z príležitosti odhalenia pomníka Böhmemu v Gorlici Monatsh. der Com. Gesellschaft. 1897 str. 222.

3) Istú analogiu medzi Kotterom a Boehmom v 5—6 riadkoch zaznačil P. Kleinert v svojom článku: Nikolaus Drabik, Theolog. Studien und Kritiken, 1898. str. 652—3. Spomína, že Kotter pochádzal zo susednej Gorlice, ale o odvislosti Kottera od Boehmeho nevyslovuje nijaku domnienku.

4) Sr. Zjavenia Kottera od 10 aug 1622, Lux in t. a L. e. t. č. I.

5) Spis ten nachodíme vo vydaní diel Böhmeho od Schieblera, 1830. sv. VI, str. 411 a nasl. Nevyhnutným sa mí zdá, tu uviesť niekolko riadkov z neho: Der sechste Text (str. 419, 5). «Da die Wunder der Turba am Ende stehen, wird ein Herr geboren, der die ganze Welt regieret, aber mit vielen Ämtern».

smysle, tým cielom, by dietky Božie sa z Bábelu vyslobodiť a zo služby znovu sa zrodiť mohly, ale on to opísal ešte 8 Mája 1620[1]). Odvtedy Bábel, Antikrist a turba dostály v očiach evanjelíkov i konkrétnejší smyseľ. A ač i starý smyseľ jich zostál, ač i potreba znovuzrodenia neprestála, zdal sa primeranejším boj proti zovňajšiemu Babylonu a Antikristu a proti podľahnutiu všeobecnému zmätku «turby». Takby sa dalo i vystúpenie i cenenie Kottera pri jeho súhlase s Böhmem pochopiť[2]), tak by sa ale malo na podiel slaviansko-nemeckého mystika Böhmeho pri prvej náboženskej kríze Komenského veľkým prízvukom poukazovať. Bo mimo všetkého toho, čo sa snaď z Böhmeho ideí i prostredníctvom Kottera prevziať mohlo, má pre nás v spisku už spomenutom veľký význam titul: «mysterium pansophicum». Slovo pansophia od počiatku XVII stoletia, v rôznych mystických kruhoch užívané[3]), tu máme v direktnom sväzku s apokalyptikou a spolu i s tou vznešenou úlohou, vyslobodiť dietky Božie z pút zlého. Jak z cela nové svetlo obdržíme o vzniku idey Komenského pansofie pri prečitani Böhmeho titulu! Jak ničomným sa nám ukáže v zárodku svojom encyklopedický pokus Laurenberga, nosiaci hrdý titul pansofie[4]). Zostála by nám len otázka, ktorú ale s celou určitostou riešiť na teraz nemôžeme: či už v Šprot-

---

1) To dátum stoji na titulnom liste vo vydaní Schieblera.

2) Kleinert v svojej analogii (Theol. Stud. etc. str. 652) spomína len, že oba maju vňútorné svetlo za pôvodný vloh duše, ale súc duchovia umu, a s. bez dialektického vzdelania, skladaju svoje intuicie až v priliš obťaženu obrazovú reč. Na miesto spekulativnej hĺbky J. Böhmeho nachodi u Kottera často grotesknú zvieraciu symboliku a kabbalistickú hru s číslami. Ja nachodím tiež u Böhmeho dostatočnej hry s číslami, a illustrácie v Böhmeho dielach pokazuju často blízku príbuznosť s Kotterovskými. Ovšem pri jednaní o apokalyptických otázkach sa Böhme v konkrétne udania nepúšťa. Sr. Schiebler VII, str. 340.

3) W. Begemann podáva v článku: «Zum Gebrauche des Wortes «Pansophia» vor Comenius (Monatshefte der Com. Gesell. V. 210 a nasl.) 7 príkladov použitia toho slova v literature ružového kríža (rosea crux) z. r. 1616—1620. O Boehmeho spise práve spomenutom sa nezdá mať vedomia.

4) Rozvrh pansofie jeho podáva i Begemann (na u. m. str. 211), neodvisle od neho i ja v svojej knihe: Die pädag. Ref. d. Com. in Deutsch. atď. Berlin 1903. II. str. 33. pozn. 1.

tave, alebo v Gorlici, keď sa Komenský Kotterovi, a zásadne i apokalyptike oddal, vznikla v ňom i idea, že zo zamotanosti ľudskej má pomôcť i pansofia v smysle Böhmeovom?[1]).

V spojení s tým povstane ale i druhá otázka, či Komenský skrze Kottera a vývodmi Böhmeho bol upozornený na spomínané mystické kruhy, ktoré menovite počiatkom XVII stoletia rôzne združenia cieľom obnovy sveta utvoriť sa pokusovaly? O «ružovom kríži» hovorí ovšem Kom. i v «Labyrinte», ale nie v tóne vážnom, dôverujúcom. Až keď sa vyhnanstvo v skutku začalo, sa Komenský o vec sám zaujímal. Z toho času sú jeho známe listy na J. V. Andreaeho, ktorý mu vec naskrze neobjasnil, ale ani jeho snaženie nezmaril. Myšlienka, voľným združením sa evanjelických mužov sústrediť sily k boju proti jezuitskej protireformácii, a k mravnému znovuzrodeniu širokych vrství kresťanstva, od toho času neprestála naplnovať Komenského. Či sa pansofia už r. 1625 stála heslom jeho, či až pozdejšie, snaď 1628, keď sa i na Andreaeho so svojimi otázkami obrátil: je pravde podobné, že sú medzi pansofiou a tajnými organisaciami evanjelickými toho veku tesné sväky. Ony už v Böhmeho práci vystupujú na svetlo: a či niekoľko rokov driov, či pozdejšie, ony prišly i na vedomie Komenského[2]). Predbežne ovšem k venovaniu sa jim Komenský málo mal príležitosti. Aktuálnym bolo zovňajšie postavenie i Kom-ho, i Jednoty. K upevneniu mnohých, snaď klátiacich sa, preložil potešenia Kotterovské do češtiny, stál sa jich i Kottera zástupcom i pred Fridrichom pfalcským: nepriviedly ho

---

1) Dľa Komenského samého by sa počiatok jeho pansofických prác datoval raz v r. 1628, raz v 1632. Naproti tomu sa pokúsili v novší čas dvaja bádatelia: J. V. Novák: (Das älteste pansophische Werk des Com. MHDCG. IV. str. 214 a nasl.) a G. Beisswänger (v práci: «Amos Comenius, als Pansoph Stuttgart 1904) už v herbornskych časoch pansofické snahy vykázať. Sr. o tom moj článok v Slov. Pohľ. 1905. str. 4 a 9 (dľa zvláštneho otisku), kde náhľad ten odmietam.

2) O tejto otázke pojednáva obšírne moja práca: J. V. Andreaes Antheil an geheimen Gesellschaften. Jurjev 1899; a krátke, ale v niektorých punktoch rozmnožené, vyloženie jeho obsahu je i v mojom: Die pädag. Reform des Comenius in Deutschland bis zum Ausgange des XVII Jahrhunderts. Berlin 1903 str. 12—15.

viac ku kolebaniu ani neprestávajúce nesťastia evanjelikov, ani osobné nehody Kottera[1]). Ba dokázal sa v svojom novom náhľade len dôsledným, keď v jeho blízkom okolí jedna panenka čo prorokyňa vystúpila. To čo pre Kottera hovorilo, to svedčilo i pre Kristínu Poniatovskú: preto jej udajné zjavenia pilne sbierať, brániť, medzi známymi v rukopise, ba i tiskom a síce i v prekladoch, na rozličných jazykoch šíriť, uznal za svoju úlohu. A nesklátila ho v tom ani smrť Fridricha a Gustáv Adolfa, dvoch hrdinov proroctví Kottera a Poniatovskej; a keď Jednota v obave pred vážnymi nebezpečenstvami svoje stanovisko naproti obom tým novým proroctvám odmietavo zaujať chcela a s. úradne, tu Komenský tú iniciativu sice prekaziť nemohol, ale previedol, že definitívne riešenie predsaj odročeno bolo, kým sa veci lepšie nevyjasnia[2]).

Teda pád G. Adolfa, hrdiny to Kristíny, nedostačil Komenskému k podvráteniu jej videní. Vidíme, že preňho objektivne merítko, v predmluve k zjaveniam Kottera udané, (pravdivosť udalosti zvestovaných) úplne stúpilo v úzadie, a najväčšiu váhu obdržalo vedenie Ducha svätého pri vhĺbeni sa v nové zjavenia. Síce v novom spisku r. 1629 príležitostne, z tohože podnetu, napísanom: «O pravých a falošných prorokoch»[3]) sa usiloval číslo objektívnych meritok rozmnožiť; tam nachodíme ešte jako také merítka i nasledujúce: 1. monoteistický ťah, 2. vyzývanie k šetreniu Božích zákonov. Ale kto by nevidel vo vystavení tých pravidiel viac túhu pôvodcu po upevnení svôjho stanoviska, ako skutočné upevnenie? Alebo či viac znamenajú ďalšie jeho merítka pravdy: stálosť proroctví, alebo tak zv. svedectvo svedomia, totižto, že jich dobrým svedomím prijať možno, ale odvrhnúť nie?

Toto vedenie Ducha svätého, jemuž sa Kom. v časoch tak ťaž-

---

1) Všetko to vypisuje on sám na mieste v pozn. 2 str. 1161 udanom.
2) Na tom samom mieste v č. II.
3) Český original nemáme; latinský preklad v Lux e ten. II.

kých oddal, bolo ovšem nemyslimo bez pevnej viery, že nás Boh skrze neho viesť i chce. Každá opravdová viera predpokladá pevné presvedčenie o jej pravdivosti a podnikne-li i boj, o jej jedinej pravdivosti. Bojom reformácie a protireformácie ona dáva, aspoň v prvých dobách, jich ohnivý ráz. Strašný pád českého evanjeliuma hlbokej mysli evanjelického Čecha nebol prijateľný, preto Duch svätý čtenárovi nových zjavení musel premôcť prez všetky subjektívne a objektívne tažkosti, s prijatím a schválením proroctví tých spojené. Od počiatku ale — a na to musíme ešte dôrazne upozorniť,—hnaly k viere tej i národnie motívy. Už to, že práve Jednotu, vzdor jej kázni, Bôh uznal za potrebné pre jej hriechy trestať, svedči o jej vysokom určení [1]). Svoju vlastnú ochranu Bôh mnoho-mnoho raz dokázal práve bojovníkom českým [2]). I jich terajšia úloha, zničenie Antikrista, je len pokračovanie deju už dve stoletia sa tiahnucieho [3]), teda asi Husom sa počinajúceho. Gsellius v Gorlici ho prijal so zvesťou, že od Čechov je počiatok nebezpečenstva, Kotter ale dokázal, že to nebezpečenstvo sa končí pre Česko a jeho kráľa slávne [4]). A teraz, hľa, Bôh sklonil sa k beznáročnej česko-poľskej panenke, by skrz ňu veľkú budúcnosť zvestoval. Udalosti nasledujúcich rokov priamy smysel jej slov podvrátily, ale či to mohol byť i jediný a opravdový smysel? Nech na to odpovedia, a nech nám celú túto dosavaď rozpovedanú, v celku ovšem len teoreticku krízu úplne rozjasniť pomôžu ešte slová radosti nad tým, že Bôh práve českému národu dal záloh novej milosti v prorokyni, čo musi byť zálohom pre budúcnosť: pokuta za hriechy je výchova, a ona svedči že Bôh má ciele s českým národom. Naproti tejto veľkej istote sú nejasné

---

1) V Truchlivom častejšie nachodíme i v dlhých opisoch bežnú, ináčej naskrze nie novú a pôvodnú myšlienku tú; str. 16, 19, 27, 49.

2) Sr. Truchlivý str. 60 «Kdo v počátcích obnovy za český národ bojoval?» atď.

3) Tamže str. 62.

4) Je to jedna z hlavných myšlienok Kottera.

jednotlivosti zjavení maličkosťou: ba tomu, kto tie zjavenia pri vedení Ducha svätého číta, ony úplne zmiznú. Pre Komenského ony i zmizly; predbežne mu snáď úsudok stemnily — ale sily duše nevysloviteľno utužily. Prvý prielom bol iste i požehnaným [1]).

II.

Z duševného položenia Komenského sme objasnili obrat jeho k apokalyptike, označili i nebezpečenstvo, ktorému myseľ svoju zanechaním istého pravidla cirkevného učenia vystavil. Nezamlčali sme pri tom, že bolo v tej novej viere, menovite jestli ju môžeme tak menovať: böhmovsko-apokalyptickej, i požehnanie preňho, ona mu vykázala vysoké ciele, ktoré sa blížia k uskotočneniu, na nichž každému treba pracovať, a nielen to, ona sdvojnásobnila jeho sily a priviedla mu nové, keď videl svedectvá budúcej duševnej veľkosti svojho národa a jeho cirkve. Prácu si vlastným vlohom primerane vybral: mravno-osvetnú, pansofickú [2]); pri nej mienil verne môcť slúžiť Jednote, nemusel tratiť z očú ani zovňajšie blaho svojej vlasti, ale nemusel sa ňou

1) Nech tu stoji miesto z latinského prekladu spísku doslovne; Lux e tenebris II. 164. Medzi desať príčinami, prečo ho proroctva Kristiny tešia: «Sentio etiam confirmari me in spe a nobis et gente nostra non in totum abstulisse gratiam suam Deum, neque Evangelium suum a nobis translaturum alio, ut metuunt nonnulli: sed peracto disciplinae suae in nobis opere, redintegraturum et confirmaturum in nobis regnum suum. Lucisque ille fulgor, qui iamiam exoriturus praedicatur Sioni, dat in praesenti caligine gaudium et laetitiam mihi.

2) Prvého apríla, 1668, píše Kom. kráľ. uč. spoločnosti v Londíne: «Quadraginta circiter anni sunt, ex quo cordi meo vota Davidis similia innasci voluit Deus, ut clamarem, Emitte LUCEM et VERITATEM tuam Deus, ut me ducant et deducant in montem sanctum tuum, in tabernacula tua (Ps. 43. 3). V ďalšom vyznáva, že sa to stálo pod dojmom ztrát vlasti a cirkve jeho. Keď sa pozdejšie nešťastia i na druhé kruhy rozprestrely, mu len slúžilo potechou, že posledné svetlo premôže tmy, a čo prostriedok k tomu cieľu, k jednoduchej večnej pravde, chcel podať pre výchovu mládeže dielo universálne a predsaj pedagogický založené. Sr. moju Kom. Korr. I. str. 343.

ohraničiť. Jestli snáď už hneď v prvom roku vyhnanstva mal myšlienky o veľkej obnove všetkých vied, to pochopíme že vtedy ešte celou dušou visel na svojom práve zanechanom domove a i svoje práce jemu venoval.

Pansofia, v širšom smysle pochopená, je tá, ktorú sme v kratučkom spisku Böhmeho označenú nalezly: v rámec tejto, pozdejšie Komenským skoro výlučne prízvukovanej, má miesta, ba k nej prináleži, i didaktika[1]). Zodpovedalo to bezprostrednému povolaniu Komenského, keď v obore výchovy nielen vyučbe, ale i cieľom obrodným Böhmeovskej pansofie sa usiloval slúžiť. Bolo to odôvodnené. Za jedno: duši sa za mlada dáva smer; za druhé: nové pokolenie je budúcnosťou i cirkve i národa. Do roku 1632 to mohlo byť, ako rečeno, v spojení s miernou apokalyptikou. Práve tento rok ale je i preňho z dvoch príčin zvlášte významný. On zničil patriotické očakávania, tým zatvoril bránu do vlasti, pre ňuž toľko pripraveno. Ten istý rok ale i rozniesol úspechom Januy chýr Komenského vo všetky strany vzdelaného sveta. A tu Komenskému, ktorý už bol uveril, že posledné svetlo rozožene tmy konečne, bola od nových priateľov vnušena nová nejasná myšlienka: napisať na vzor brány jazykov — bránu vecí. K veciam ale prináleži všetko: preto nie div že sa známe slovo pansofia teraz s plánom encyklopedického učebníka reálii kombinovalo, ale ani to nie, že sa stálo heslom rôznych združení mužov podobného snaženia. Pre vojny ovšem tieto združenia boly viac idejné, ako skutočné, ale Komenského pozvanie v Londýn ukázalo, že i tak neostávaly bez značného vplyvu[2]). Že to všetko bolo stále v úzkom spojeni s očakavaniami chiliastickymi, a s ními i zostálo, dokázal Kom. najjasnejšie v svojej «Via lucis»[3]). V predvečer sveta sa má universálne svetlo rozšíriť po ľudskom

1) O didaktike vieme sice, že bola pod dojmom E. Bodinusá ešte v Čechách započatá, ale i to, že ju v Lešne úplne prepracoval. Op. Did. I. Predmluva.

2) Sr. o tých družstvách moje: Die pädag. Reform des Com. atd II str. 36 a nasl.

3) Sr. v titule knihy slová: «sub Mundi vesperam».

pokoleni: kto by nevidel príbuznosť s Böhmovským pojmom? Ovšem do očú padá i rozdiel, a samostatnosť Komenského: nie spekulácie a tézy, nielen vnútorné obrátenie sa kresťana k Bohu, ale praktické, pokojné rozvrhy a nápravy maju vyviesť zo zmätkov, a prihotoviť ľudstvo k blizkému príchodu Pána. A ačpráve mu Oxenstierna z Písma chcel dokázať, že také universálne svetlo je práve pre predvečer sveta od Boha nie predzvestované, Komenský i v švédskom žolde a pod bremenom úlohy novuspracovania latinských učebníkov, neodolal zbožnej túhe a neprestál premýšlať o vyslobodení ľudí zo zmätkov svetských: a prišol k trom pozdejšie tak často opakovaným heslám: jednota, jednoduchosť a dobrovolnosť [1]). Pod jich kúzlom súhlasil s Nigrinom, keď tento poľského kráľa nahovoril k usporiadaniu známeho kolloquiumu v Torune 1644—5; ako Nigrin, i on nebral aktívne účastie na jalových pojednávaniach [2]). Ale ač v tom istom čase prezradil svoju nekolebajúcu sa dôveru k proroctvám Poniatovskej [3]) a pri tom i tajné očakávanie budúcnosti ňou sľúbenej; predsaj sa držal v svojich prácach, nami už spomínaných, medzí svojho povolania osvetno mravného [4]), pomoc pri riešení mnohých otázok, znovuzrodenia sa vlasti a cirkve, a vôbec ľudstva sa týkajúcich, maly priniesť zbroje švédske. Zcela resignácia zaznieva i z jeho listov a spisov po uzavreti westfalského mieru písaných a i na porade s poľskými vyhnanci Jednoty r. 1650 v Uhrách odbývanej sa neukázaly jiné prostriedky, ako dôvera

---

1) Priame formulovanie jich, čo direktívu pre obnovenie sveta sretáme v Panegersii, povstalej od r. 1645, ale už irenické Hypomnemata (1643) sú založené na ideach tých.

2) Je velmi pozoruhodné že Komenský vyznal síce, že i v evanjelických cirkvách je nie všetko vzorné (Hypomnemata), že Krista stavel nad všetky sekty, ale že sa v svojich polemických prácach proti sociniánom, felgenhauerovcom a katolikom stále a pevne hlásil k vyznaniu českému a k učeniu Jednoty.

3) Sr. Lux e ten. II. str. 128.

4) Ba sám vyznáva, že, keď mu v Elbingu došla zpráva o novom prorokovi, jeho starom druhovi, Drábikovi: «expavi novarum turbarum metu». Lux e tenebr. III, str. 28.

vo vyššiu pomoc. Ticha práca a modlitby, ony sú programom teraz už, ako sa zdalo, ďaleko v budúcnost siahajúceho života exulantského[1]).

Tu vystúpil na javište života Komenského jeho druh detinstva a bývalý spolužiak, Mikulaš Drábik. Žijúc tiež vo vyhnanstve, a s. v severných Uhrách, od r. 1638 mienil mať zjavenia božie a od r. 1643 niektoré i Komenskému poslal, ale bez zvláštneho výsledku: neboly-vraj-písané v dosť dôstojnom slohu, ako na pr. Kotterove a Kristínine, ale i mimo toho sa zdalo, že nezodpovedajú dosť behu udalostí[2]).

V pozdejších rokoch ale Bôh potešil Drábika že dostane pomocníka v Komenskom, ktorý ho nezadlho navštívi. Tak i v rok pred príchodom Komenského k spomínanej vyššie porade. Či Drábik tiež mal vplyv na to, by sa uhorski vyhnanci o príchod Komenského na jich poradu zasadili, nevieme: ale pochopil hneď veľký význam príchodu toho pre svoju vec, a vykombinoval hneď význam udalosti tej i pre celú Jednotu[3]). Kým Komenský a poľskí exulanti zo severu očakávali šťastie, Drábik bol obrátil zrak svôj k susedným sedmohradským kniežaťom a už r. 1644 a 45. zvestoval bol J. Rákóczymu, že má byť kráľom Uhier: čo asi znamenalo, boj na život a smrť s Habsburgovci. Proroctvo sa nedokázalo, ale Drábikove zjavenia neprestály, medzy nimi i to, že Žigmunt Rákóczy, syn Juraja I., r. 1647 umrelého, bude kráľom Uhorska[4]). Od tohoto Žigmunta i od jeho matky, Zuzanny Lorántffy, mal Komenský, súčasne so svojim príchodom do Uhier, pozvanie, by na jeho pánstvach školy reformoval.—Po porade so

---

1) O nasledujúcich udalostiach podáva zprávu Komenský v Lux e ten. III, str. 40 a nasl.

2) Tamže. Srovnaj ináčej mimo viacerých mojich prác o Drábikovi novšie, už citované, pojednanie Kleinerta: Nic Drabik, Theol. Stud. u Krit. 1898. str. 648 a nasled. Podrobnosti všetky sice nevyčerpáva a v niektorých veciach nedostačí, podáva ale vždy zajimavý úsudok a nejedon ťah, dosial nie dosť názorno vyzdvihnutý.

3) Tamže: «impense me propositum mutem oraus».

4) Zjavenia tie na latinský jazyk preložené v Lux e ten. III.

spoluveriacími jím Kom. na krátko sdelil, že ho síce ešte i Rákóczovci volaju k sebe, ale že sa mieni teraz navrátiť a vec listovne vybaviť. Prítomným to nebolo vhod. Poukazujúc na vážnosť priazne spomenutého kniežacieho domu, ho prosia, by osobne šiel v Šarišsky Potok, načo Komensky sľúbil, že si ešte cez noc vec rozmyslí a pobral sa k pokrevným spať.

Na tejto ceste pridružil sa k nemu Drábik a ešte osobite ho prosil, by pozvanie Rákóczovcov prijal. No otazku Kom.-ho, že prečo? Drábik ostýchavo odpovedal, že Žigmunt kráľom bude. A keď mu Komenský výčitku urobil, že, hľa, driov otcovi, a teraz synovi sľubuje korunu a ho napomenul, by prestál seba a jiných zavádzať, vypuknul Drábik v horký plač. Že vraj Boha opätovne prosil, by ho od návštev oslobodil, ale že toho dosiahnúť nemohol. Na ďalšiu otázku vyznal, že už od roka nemal zjavenia, ale vie, že budú, bo mu to Bôh zvestoval a vtedy mu i naložil, by tie, čo si novšie bol naznačil, zachoval, a Komenskému, keď do toho kraja prijde, oddal. Dľa toho mu hneď i oddal spisok jích, prosiac, by čítal. Komenský bol prekvapený, ale nedôveroval hneď. Ešte raz sa ho spýtal, či neklame, Drábik volal Boha za svedka. Dojimavé proroctvo o príchode Kom.-ho sem, tak zrejme sa naplnivšie, viedlo k ďalšej otázke, že kedy ono bolo Drabikovi zvestované; ten odvetí, že už pred troma rokmi, teda keď ešte švédske nadeje neboly padly; keď vraj zjavenia tie chcel spaliť, ho Bôh tym výhľadom od skutku toho zadržal. To úvod k prielomu! Sám priebeh ale nám Kom. opisal nasledovne.

Ten večer Kom. strávil u svojich pokrevných. Ráno vzal spísok Drábikovský do rúk, číta, premýšľa, k Bohu vzdychá a prosí ho, by on cesty jeho viedol. Po modlitbe cíti dušu svoju premenenú, a s. i um svôj schopnejším, nachodi veľký počeť príčin k prijatiu pozvania kniežaťa, ktoré driov nebol zbadal[1]). — K ob-

1) Lux e ten. III na u. m. podáva túto vážnu okolnosť akoby mediálne: «offerentibus se pro suscipiendo ad Principem itinere tot causis, quas prius non observaram».

jektivnému znameniu, k splneniu sa jednoho vážneho proroctva,— hľa subjektívny dôkaz božieho vplyvu! Komenský sa pred ním nezavrel.

K veľkej radosti súdruhov pozvanie prijal. To ale bol len prvý, ač dosť vážny, krok. Vážnejšie bolo, že tým prijal i úlohu učinkovať v smysle zjavení Drábikových; a. s. že mal byť adjunktom najnovšieho proroka Božieho. Prorok sám bol osoba bez mravnej váhy, ba viac než pochybného života, preto i hodnosti kňazskej v Jednote pozbavený. Mimo jiných prác a protivenství, ktoré z tohoto nového úradu povstať maly, Komenský mal vo výhľade, po svedectve minulosti, borby o proroctvách nových vôbec, ktorým borbám pred sedem rokmi tak veľmi želal bol vyhnúť [1]).

Čo ho primalo teraz mienku svoju o Drábikovych zjaveniach zmeniť, sme už vyššie vyložili; ale tým celý stav duševný Kom.-ho nevyčerpali. V kritickej mysli jeho, vecou tou sa zaoberajúcej, iste bola odstránená nekdajšia obava pred novými nepokojami pre proroctvá: — od vtedy ľudská pomoc patrne sklamala (v Münstere a v Osnabrücke), a predsa musela zostať nesklátenou viera a nádeja Jednoty, že ked ľudská pomoc prestáva, nastupuje Božia.

Opportunismus dávnejší tiež nemal smyslu. Komenský sa tejto perspektíve a spominaným už protivenstvám tým menej chcel zavrieť, že v nej sa preňho skvela vážna, snáď i skvelá, na každý pád namáhavá úloha: pracovať na čele diela Božieho.

V novej svojej úlohe si prichodil i jako vyznavač viery v budúcnosť Jednoty a českej reformácie: Bôh, hľa, po Kristíne si zase vybral nástroj z lona českého národa. Cieľom celej akcie, ktorú ešte Bôh mohol v záujme svôjho kráľovstva viesť, bolo oslobodenie a restitucia Jednoty. Oslobodenie to ale ani v zásade nebolo v protive s nápravnými prácami pansofickými, ba bolo i predtým cennou častou očakávaní celej Jednoty. A prostriedky Božie, cesty jeho, kto že jich môže pochopiť a smie posúdiť? Že

1) Sr. pozn. 4. str. 1170.

práve Komenský teraz sám mal snáď í boje a války vybojovať, iste nebolo v jeho želaní,—ale bolo to raz vôľou Božou,—jako sa jej protiviť? Vzory starého Zákona slúžily tu hojným poučením, ale i hroznou výstrahou, sústrednenou na koniec, ako voľakedy pred 26 rokmi v Trúchlivom, v potrebe, obetovať um a vôľu. Komenskému to, ako sme videli, nebolo nadmier ťažko, ťažšie bolo v pádoch, keď bolo treba tej obeti, svetu dokázať, že je to nie obeť, a i nie obeť umu.

Práca Komenskému vykázaná smerovala z prva i k potreniu nepriateľov Božích, i k obnoveniu cirkve jeho. Komenský oba ciele rád spojoval, a v jeho plánoch i počínaní obyčajne nachodíme vedľa bojovnej strany i stavajúcu Pri všetkých jeho úsiliach ale národní alebo aspoň cirkevno—národní záujem tiež nemohol chýbať [1]).

Už v nov. 1650 Drábik zvestoval, žc o 3 roky celý svet prijme riad cirkve českej a ešte raz, vo febr. 1652, výslovne bolo rečeno, že tak urobia i králi, kniežatá, a panstvá zeme [2]). Snáď Komenský také myšlienky i driov mal, bo jeho spolupracovník, J. Rave v Gdansku, písal o ňom, že chce z Česka reformovať svet pomocou nejakej novej sekty [3]). Teraz tú sektu i navrhol, a snáď i založil, v Uhrách: k vykynoženiu nepriateľov, a uvedeniu Svetla Božieho.

Snáď v nej zárodky pozdejšej švédsko sedmohradskej alliancie [4]). Ale Drábik hlásal, že Bôh i menšími prostriedkami zvíťazí, a v politických veciach Komenský stratil všetok rozsudok, ako to na jeho stanovisku ináč i nemohlo byť. Sám Rákóczy sa mal zoprieť Austrii [5]). Pobožní, ako čo boli, Rákóczovci pod útokami

---

1) Komenský sostavil k zjaveniam i nami už spomínaným, dôkladný registrík, v ňomž pod Bohemi a Bohemia všetky miesta, sem patriace, sú udané, ja sa tu obmedzím len na významnejšie.

2) Sr. Lux e ten. III. Zjav 20. nov. 1650, a 19. febr. 1652.

3) Rave to sdelil Hartlibovi, sr. moju Korr. Kom. I. 149.

4) Sr. spis: Secta heroica v mojej Korr. Kom. II. Menšie práce, V.

5) Drábik, by svojím zjaveniam pridal váhy, i osobne prišiel do Sáros — Pataku: prvýraz v jan. 1651; L. e. t. III. 56—58.

výmluvného Komenského postavili, a s. nieraz a to celou možnou vážnosťou otázkú zásadnu, či je to vskutku vôľa Božia, ale jích radca[1]), Bisterfeld, odoprel Drabikovi kvalifikáciu; a plány svoje, ač s Drábikovými paralelné, no nie výlúčne pobožné, mienili osnovať niťami obozretnej diplomacie[2]). Komenského pobyt v Uhrách sa tak stál zbytočným. Ale pri tom snovaní diplomatických nití mal i ďalej svoju účasť[3]). A keď vypuknutím války švédsko—poľskej dielo dozrieť malo, sa Kom. verejne hlásil ku Karlovi Gustávovi, a neprestál nádejať sa v ňom ani po páde Rákóczyho, jehožto výčitky z čiastky právom odmietal, až do zakľúčenia mieru v Olive[4]). A keď nádeje na Sever a Východ zmiznúť musely, tu ešte ostál antagonism francúzského kráľa proti Habsburgom, v tento sa zadrapil Drábik, a od smrti Ferdinanda[5]) skoro celých 10 rokov sa namáhal prijsť v známosť Ludvika XIV, a jemu dať na vedomie vznešené úlohy, jeho očakávajúce.

Naivnost, javiaca sa v tomto úsilí, bola tym považlivejšia, že Drábik už od niekoľko rokov žiadal od svojho adjunkta publikovanie jeho zjavení[6]). Komenský sa sice už od dlhšieho času dal na publicistiku, ale všetko, čo Boh Drábikovi zjavil, nebolo pre všetkých ľudí! Nebezpečné to bolo—dľa adjunktovho ponímania—i prorokovi, i veci, a nie najmenej i vydavateľu. V Uhrách a v Poľsku na to nebolo ani mysleť, v Anglii sa to nepodarilo. Ale darmo sa Kom. zdráhal. V páde Lešny a iv ztratách tam utrpených mu ukázal Drábik božiu pokutu, a Kom. bol zmäkčený[7]). V Amsterdame u mohutného

---

1) Najprv rozsudzovali vec teologi sárospatackí. Komenský sa vyslovil rozhodne v prospech Drábika, teologi vyslovili pochybnosti. Myšlienky Komenského po známych nám už prácach sem patriacich nového vážneho ledva obsahuju. Sr. Lux e t. III. 134—137.

2) Kom. Histor. revel. str. 144.

3) Sr. o tom môj: J. A. Com. II, kap. V.

4) Sr. listy, do toho času patriace, v mojej Korr. Kom. I 230. 231. 241. II. 125. 130. 137 a jiné.

5) Sr. zjavenie 20 oktobra 1657. L. e. t. III.

6) Jedna z prvých prác Komenského, do Lešna z Uhier sa vrátivšieho, bola, urobiť pokus o to v Anglii. Sr. moju Korr. Kom. I. 189. a nasl.

7) Sr. moje dielo: J. A. Com. str. 382.

protektora sa slávnostne shromaždili prislušníci diela, a Boha o osvietenie prosili, a po novom osvietení uzavreli tlač knihy Lux in tenebris[1]). Ale daromné boly všetky námahy i v nasledujúcom desaťročí: Austriu a nepriateľov cirkve českej evanjelickej premôcť sa nepodarilo, a výhľadov k tomu nepribudlo. Predsaj Komenský ostal sverenej mu-jako on myslel—Bohom úlohe verným. V početných verejných spisoch, a súkromnych listoch bránil Drábika, menovite i jeho proroctvá, tým i svoju obeť umu[2]).

O úspechoch diela toho Božieho málo slyšať. Priamych výhľadov po olivskom miere ešte ubudlo. Tu, ako sme už riekli, sa jakoby zablysla nová myšlienka: povstávajúce nepriateľstvo medzi dvoma katolíckymi ríšami, Franciou a Austriou. Tým viac, že Ludvik svojej samostatnosti i proti Rímu nie raz dal jasné dôkazy. Rok 1666 bol pomocou tajného smyslu čislíc za rok veľkých počiatkov vyrátaný. Niečo sa i stálo na belgickej hranici, ač nie moc. Aj to dostačilo, by sa považovalo za počiatok splnenia vôle Božej. 10 rokov po prvom vydaní proroctví tých Kom. usporiadal druhé, novými zjaveniami Drábika rozmnožené. Vydanie to hrdo hlása, že tajomstvá, v ňom obsažené, nie su viac nejasné, ako boly v prvom vydaní, ale už z cela uhadnuté, preto i nový titul. Zvlášte ale prezradzuje mužskosť prízvukovanie rozdielu v nastrojení vydavateľa: prvšie vydanie bolo v bázni a strachu pred kritikou, toto druhé sa deje slobodne a v dôvere, nie k vôli posúdeniu, ale k nasledovaniu vôle Božej[3]).

Že to má byt poslednia vôľa Božia, to svedčí vo vytlačenom na čele knihy, a na všetky národy sa obracajúcom manifeste, Drábik sám. Vydavateľ zas chce, v protive s veľkou časťou zjavení, mierne ciele celého diela prizvukovať. V osobitej apologii ujišťuje Komenský katolíkov, že cieľom knihy, ktorá nič nového neobsa-

---

1) O tom máme zpávu v Diariume A. S. Hartmanna, z nehož som časť otisnul v Korr. Kom. II str. 198 a nasl.

2) Sr. moje dielo: J. A. Com. II, kap. VIII.

3) Sr. tamže, str 443. a nasl.

huje, len opakuje staré pravdy, je nie urážka kohokoľvek, ale len silné hlásanie potreby všeobecnej reformy v kresťanstve, bo ináč úplnej zkáze vyhnúť nelzä[1]). A k takejto reforme bol Drábikom Komenský v Božom mene viac raz legitimovaný: už 1653 bol medzi tými 24 mi, ktorí mali obnovenie cirkve pripravovať[2]), 5 rokov pozdejšie sa na neho naráža: že vodcom vracajúcích sa k Bohu v Europe bude Jan[3]); jeho Panegersiu už r. 1654 nazval Bôh skrze Drábika dielom, jakého nebolo od časov apoštolských[4]) a r. 1658 mluví o diele tom, ako-už vydanom, by sa národy k Bohu vratili[5]).

Na takéto, ovšem v celku sporadické, skoro by sme riekli, zanikajúce, zvesti a sľuby nadpriada sám tak vyznačený vydavateľ vo venovaní Ludviku XIV. Francúzsky kráľ nech sozve koncil národov europejskych, na ktorom by sa všetky politické a náboženské rozopre riešiť maly. Vôľa Božia sa ale bude môcť len uskutočniť, keď ju i všetci jednotlivci uznajú, jím sa teda nakladá, by sa okamžite k Bohu obrátili[6]).

Z jednoho malinkého príležitostného spisku vieme, že s Panegersiou, úvodnou to prácou celej Pansofie, súčasne pripravoval pre tisk i irenické dielo «Christianismus reconciliabilis», ktoré patrne malo cirkevnú polovicu reformy za predmet[7]). Je ale menovite zaujímavé, že tieto dva spisy, Panegersiu a Christ. reconcil., pôvodca jich mal úmyseľ spojiť a vydať pod titulom: Aurora, t. j. Zora povstávajúceho nového svetla, lebo nás upomína na podobného titulu spis Böhmeho[8]). Tým, že počiatok celého tohoto svôjho re-

---

1) Apologia pro Lux e Ten., parenesa ku katolikom. str. 5.
2) Lux e ten. III zjav. 7, marca 1653.
3) Tamže. zjav. 11. marca 1658.
4) Tamže. zjav. 8 aug 1654.
5) Tamže. zjav. 11 marca 1658.
6) Srovnaj predmluvu, «Dimissio», v nej venovanie 4., Ludv. XIV-ému.
7) Na diele takého názvu pracoval Kom. už od r. 1646, sr. Ep. ad. Montanum, str. 95.
8) Sr. Komenský: Angelus Pacis, str. 26.

formného snaženia Kom. i opätovne v dvaciate roky kladie, je kausalne spojenie oboch Aurór ešte pravdepodobnejšie[1]).

K tomu treba este vziať, že Komenský v Gdansku bol v priateľstve s Frankenbergom, vydavateľom Böhmeho, pozdejšie s Polemanom pracovali na obnovení Antílie, reformného to spolku, k nemužto driov i Frankenberg patril[2]). Vôbec mystikovia, k nímž i Komenský v posledných rokoch vždy viac lnul, toho veku ako i pozdejších, nachodili na Boehmem veľké zaľúbenie. Tak Hohburg, Betke, Breckling. Oni, nepriatelia scholastiky, brali živý záujem na bezprostrednom zjavení Božom, a za také uznávali i Drábikovo. Ale ako jím, tak i Komenskému jeho reči nedostačily. Oni, hotoví Boha poslúchať, krem toho hľadali i tajný smyseľ, a hlboký, obecnému oku skrytý súvis vecí. Stopy Komenského spojenia s nimi v pozdných rokoch vždy viac a viac vidieť, tak menovite na Panaugii a i na poslednom rozvrhu Pansofie.

Keby nám mohlo tu byť úlohou, sa o všestranné srovnanie Komenského s Böhmom pokúsiť, by sa pri mnohých jednotlivostiach až prekvapujúca podobnosť ukázala, a snáď by sa nám potom i plán tejto novej «Auróry» jasnejším stál. Nech dostačí len bežne poukázať na spoločný prameň oboch, na alchymickú fyziku, z ktorej ako známo Böhme techniku svojeho bádania prevzal, a ktorá aj v Komenského «Physicae synopsis» sa vo veľkej miere uplatnila[3]). Z tých kruhov je prevziatý i titul Böhmeho práce Auróra, k jích hlavným ideám a snahám sa, čo i nepriamo, hlási Kom., starík skoro osemdesiatročný, ktorý už pred viac ako polstoletím spoznal chemickú fyziku, a od vtedy mal možnosť ľahko spoznať a spriateliť sa a i zaujímať sa o myšlienky a práce slávneho gorlického obuvníka. — Tento záujem o Böhmeho, má ale pre náš predmet ešte jiný význam. On totiž v sebe obsahuje po jistej miere i zásadné prekonanie Drábika, a jeho národno-cirkevných myšlienok a sľubov.

---

1) Sr. list v pozn. 2 str. 1168. spomínaný.
2) Sr. moju Korr. Kom. I. 263 a nasl., a II. 99.
3) Reber: Predmluva vydania Comenii Phys. synops. str. XXXVIII—XLVIII.

Ovšem že je i vývin od Sekty heroickej do tejto Auróry nie priamy ač s udalosťami rovnobežný. Bojovné heslá, a mužovia-messiáši sa menia, ba i samá metoda práce Božej v posledných tých rokoch raz miernej, raz ukrutnej; stály je len pocit povinnosti, pracovať v prospech predstojaceho obnovenia sveta. Ten neprestáva ani v posledných rokoch, ale akoby vtedy už Komenský nekládol tak veľkú váhu na pomocníctvo pri prorockej činosti Drábika, jehož zjavenia pomalý prestávaju, a jakoby úlohu svoju a kresťanstva teraz v novom svetle spatroval. Preto o tých posledných rokoch nám prichodí osobite prehovoriť.

III.

Komensky i pansofii, i Drábikovi ostál verným vzdor nepočetným nápadom a nezdarom do konca svôjho života, preto by mohla vzniknúť i otázka, či by sme nemali na rečenom prestáť? Je i to pravda, že pre jeho život a vieru udalosť tak významná, ako bolo jeho oboznamenie sa s Kotterom a stretnutie sa v Púchove s Drábikom, viac zaznačiť nemôžeme. A predsa nám prichodí v posledných jeho rokoch, jako sme to už riekli, badať nový ráz v jeho zbožnosti, obsahujúci zapieranie i osnovy apokalyptiky vôbec, i politických zámerov Drábikovských zjavení. Už prídavky k Lux e tenebris, Dimissio a Apologia, zmäkčovaly smyseľ často krutých videní lednického proroka: katolíkov Komenský ešte zvlašte ujišťuje, že nič je nie pisané, aby urážalo[1]). Za messiáša je teraz vybraný katolík, Ludvik XIV, z jeho mena sa robia, odvolaním sa na Kottera, kabbalistické ihry: L U D O-V I C U S XIV — Ecce 666 et 14, s tajnou nádejou na rok 1666[2]). Spis Angelus Pacis priamo vyzíva bojujúcich angličanov

---

1) Lux e ten., Apologia etc. str. 5.
2) Tamže, str. 60.

a hollandčanov, by prestáli vojovať, a prenechali zavedenie mieru [1]) Kristovi, v krátkom premluviť majúcemu. Prízvuk padá teraz ešte silnejšie na všeobecnú zkazenosť.

Presvedčenie o smútnom stave všetkých ľudských vecí i náboženství, teraz nezastál ani pred Jednotou, ktorej prospech bol i východišťom i cieľom, ač i nie jediným, ale stálym, všetkých jeho prác, a ktorej Drábik takú krásnu budúcnosť bol sľuboval.

Pre také stanovisko máme svedoctvá už i v predošlvch prácach Komenského, ale v pozdejších a posledných rokoch ono zásadne vede k jednostrannému prízvukovaniu osobnej zbožnosti, až do zmenšovania, ba, skoro by sme mohli riecť, zapierania smyslu positívnych cirkví. Len keby sa nám dielo Christianismus reconciliabilis znovu naskytlo, by sme mohli dôkladnejšie jednať o posledných náboženských ideách Komenského, ale hlavné rysy su i tak dosť jasné. Jeho spojenie s prorokámi novými mu v Jednote tvorilo zvláštne, často osyhotené postavenie [2]), a jeho pansofické práce hrozily od počiatku interkonfessionalismom [3]). Rave už v päťdesiatých rokoch bol písal Hartliboví, že Kom. zamĺkol, keď mu bola postavená otázka, máli sa stáť pansofia skutkom, načo bude potom ešte Písmo Sväté? [4]) A nové proroctvá často vedú k novým cirkevným útvarom.

Tak sa zdá, že Komenský v posledné dni svôjho života padol pod považlivý vplyv Labadieho a Bourignonovej. Základný ťah myšlenia Labadieho je Böhmovmu pribuzný, lenže záujem o konkrétno-náboženske a cirkevné veci živší, než u Böhmeho. A s.

---

1) Už v titule «ad legatos Anglos et Belgas.... ut..... pacis principi Christo pacem gentibus jam loquuturo locum faciant».

2) To vysvitá neraz z korrespondencie medzi predstavenými Jednoty, vo vyhnanstve žijúcími.

3) Už určenie pansofie predpokladá interkonfesionalism, no bez toho, žeby stanovisko Jednoty bolo tým zvyklané. Polemika Broniewského mala základ, a mala i ten následok, že sa Komenský vo vyšeuvedenom smysle osvedčil. Sr. Komenského zprávu Hartlibovi v mojej Korr. Kom. I. str. 34. a nasl, a spis Pansophiae Dilucidatio.

4) Sr. moju Kom. Korr. I. str. 149 a nasl.

deli ho od úradne cirkevného stanoviska, jaké i Kom. dosavád zachovať sa snažil, to presvedčenie, že poneváč sú všetky cirkve pokazené, preto z jestvujúcich cirkví povstanie cirkve novej a čistej nelzä očakávať[1]) preto: oddelenie sa od cirkve a založenie novej! Bourignonova je proti cirkvi vôbec. Komenského úcta naproti tejto panne v posledných jeho letách jé dostatočne známa, menej jisté je, čo by bolo veľmi vážne spoznať, nakoľko si jej náhľady osvojil. Vieme, že ešte 1667 roku bol v stykoch s pravoverno-reformátskou fakultou v Gröningene[2]) a že s vedúcimi mužmi Jednoty do konca zostál v úprimnom spojeni. A r. 1669 si ešte dal poslať z Čiech staro-evanjelické spisy z kruhu Jednoty a jej predkov na podporu pri svojom veľkom reformačnom diele: tón to národní, od počiatku vyhnanstva často sa opakovavší,—ale s jinými, aspoň nám driov známymi, teraz netvoriaci čistý súzvuk[3]). Veď v ten čas jeho veľké dielo, o ktorom píše (14. jan. 1669), že pracuje na ňom od 40 rokov[4]), bolo celkom hotové, a ako sa dotedy obišol bez spisov teraz znenáhla žiadaných?

Naproti tomu je jisté, že si v troch zajimavých otázkach mienku Bourignonovej ešte r. 1668 bol vyžiadal[5]). Prvá z týchto otá-

---

1) Oba tito francúzski reformeri boli jednej mysle o zkaženosti positívnych cirkví. Labadie ale sbieral nepokojnych v novú cirkev, výstrednú, ale nie bez zásluh v obore cirkevnej kázne a vyučby. O Bourignonovej naproti, ktorá seba držala za nádobu vyvolenú, a v bezprostrednom spojení s Duchom Svätým, najnovšie bádania súdia, že bola vypočítavá závratnička. Sr. o nej knihu od Linde: A. B. das Licht der Welt. Leyden, 1895, a články Kaweraua v Götting. Gelehrte Anzeigen 1895 str. 425 a nasl., a v Herzog. Real Encycl., sv. 3.

2) Sr. jeho Admonitio od Maresium de zelo sine scientia atď. str. 1; ztadial vysvitá, že sa bol radiť ohladom pansofie nielen s ním ale aj «cum reverendis collegis tuis».

3) A. Patera vydal novo nadobudnuté listy Komenského Drábikovi z posledných liet v Č. Č. Muzea 1900. Tu čitame (str. 71) 1669: malá Jednota sa už s ním zaviera, otvára sa veľká «pro prudké oswícení národů», zato ale prosí (str. 72), by mu poslali spisy Miliča, Mateja z Paríža, Korrespondenciu Bratov s Lutherom, Spis Br. Lukaša o 12 ročnom Kristovi, tohože Kšaft, a všetky aktá synodálne, ktoré len možno zadovážiť.

4) Tamže str. 69.

5) Sr. moju Korr. Kom. I. str. 340.

zok sa týkala hodnoty jestvujúcich cirkví, a tu mu B.-va bez okolkov riekla, že ani jedna z jestvujúcich cirkvi nestojí nič. Teda ani Jednota, na koľko o nej ešte mohla byť reč, alebo ani reformatská cirkev, k nejž sa Jednota za hranicou prispôsobila. Všetky majú v krátkom čase prestáť. Keď je ale tak, to je bez smyslu, pridržať sa jich: treba rozrezať sväzky nás snaď k jednej z ních viažúce. Bourignonová to urobila [1]), Komenský jej v teoretickych premissách prisvedčil, v praxi ju síce, nakoľko vieme, nenasledoval [2]), ale sa nasledujúceho r., 1669, naproti Maresiovi, zástupcovi reformátskej orthodoxie, rozhodne hlásil k chiliasmu, a s. v tej prehnanej formule, že, kto je proti chiliasmu, je proti kresťanstvu [3]). Chiliasmus, ako to jeho historia ukazuje, nemusí viesť od cirkve, ale jestli Kristovo millenium očakáva v blízkosti, to ľahko odvedie od nej, ako sa to už neraz stálo. Pritomnosť so všetkými jej formámi a ustanovizňami tratí na cene, ba jako to Komenský raz, pri posúdení Felgenbauerovských učení, riekol, vede k úžasným výstupkom, ako voľakedy v Münstere [4]). Tak ďaleko Komenský, vzdor Lux e tenebris, nezašol, ale Bourignonovej vyslovil svôj súhlas s tým že sú všetky cirkve pokazené [5]), čim i uznal, že nemá smyslu pridržať sa jich. Preto treba jiné východište pre obnovu, a to je: znovuzrodenie. Tažište práce, jako to ináčej i v prvej kapitoli Panegersie čítame, čelí v prospech duše jednotlivca, každý nech hľadá a prosí znovuzrodenia seba.

To nadmietol i v krátkej kritike o Hesentalerovom nadbidnutiu sa k spolupracovníctvu na pansofii [6]). Ešte považlivejší bol vplyv Bourignonovej ohľadom úcty k Pismu Sv. Ona prízvukovala priame osvietenie od Boha, jej samej sa také — vraj — od dávna stálo podielom. A tak jej slová maly mať váhu slova Božieho [7]). Nie

1) Sr. pozn. 1. str. 1181.
2) Sr. moju Korr. Kom. II. str. 148.
3) Obšírne to dakazuje na konci spisu v pozn. 2. str. 1181. citovaného.
4) Sr. moju Korr. Kom. II. str. 25.
5) Sr. pozn. 2.
6) Sr. A. Patera: J. A. Kom. Korespondence, Praha, 1892. str. 273.
7) Sr. moju Korr. Kom. II. str. 146—7.

ľahko sa Komenský dal znova na tú šikmú plochu, ale tak sa zdá, že v posledných svojích slabých dňoch neodolal. Uveril jej, ktorá sa od rokov vydávala za ženu zo slnca, ktorá vraj v telesných bolestiach bude duševné deti rodiť, a jich vychovávať k spolužitiu bez kňazov a bez súkromného majetku.—Antikrist - tak hlásala— panuje v cirkvách a v kláštoroch: ona je novým zjavením sa Krista na zemi. V pozdejšom spisku kládla váhu na to, že i teraz, jako pred rokmi, panna musí počať, sťa Mária, evanjelický život v svojom duchu, ale s jej plodmi vyhnaná z domova až v cudzine dojde uznania a príslušnej úcty. V svojich rozpravách s Cortom, s nimž si i Komenský dopisoval, nielen že zvestovala, že je ona v stálom spojeni s duchom svätým, nielen že zamietla ustanovizne cirkve katolíckej, odsúdila i krstenie dietok, a na miesto osôb trojice postavila trojku: pravda, dobrota a spravedlivosť. A keď tieto rozhovory uverejnila, dala jím Komenským driov upotrebený titul: Svetlo v tmách [1]).

Či v tom titule bolo i mlčanlivé odvolávanie sa na svedectvo Komenského? — Máme zprávu, že on, umierajúc, želal si ju vidieť, jakožto majúcu bezprostredné svetlo Božie. Riekol vraj pri tom: «Všetky moje známosti a náhľady boly ovocím prirozeného umu a výsledkom ľudského bádania, — ona ale je v moci svetla, ktoré bezprostredne pochádza od Boha skrze Ducha Svätého. Keď ho po krátkom navštívila, zvolal: «Videl som anjela Božieho, dnes nám Boh poslal svôjho anjela [2])».

---

1) Srovnaj faksimile titulnych listov u Lindeho na u. m. str. 43.

2) Vieme to sice len zo spisov Komenskému neprajúcich (Bayleho a Meistera), ale po svedectve listov, pod pozn. 3 a 4 str. 1181 uvedených, je neoprávneno pochybovať o tom. Nech tu stojí i zpráva z práce Lindeho (str. 39), vybraná z knihy A. Bourignonovej «Gezeugniss des Wahrheit (1673. str. 407)»: «Ein vornehmer Gelehrter und weiser studierter Herr, genannt Amos Comenius, sagte zu unserem Bruder Tielens, und mir (Evald de Lindt) wie wir ihm in seiner äussersten Krankheit besuchten, sobald wir nur erwähnten dass wir von Jungfrau Bourignon zu ihm geschickt wären, offtmals nacheinander: «O Sancta Virgo, Sancta Virgo! Wo ist sie doch? Dass ich sie noch einmal sehen und sprechen möchte! Ich habe grosse Kenntnis und Wissenschaft gehabt, auch Bücher geschrieben, aber alles ist nur

Význam tých slov je velmi velky. Tým sa zjišťuje že v posledné roky Drábika, vždy napádaného, premohla «svätá dcéra», a že Komenský, ako to rok predtým bol písal, tento vývin svojej zbožnosti chcel i plodami Jednoty čo správny dokázať. — Mimo nej niet žiadneho proroka, písala mu panna Antoinetta už dva roky pred jeho smrťou, — jestli dačomu nerozumie, nech sa ponorí v svoju dušu a prosí Boha, by mu podal svetlo, či sa tie veci od Boha, a Bôh mu vraj zaiste dá odpoveď[1]). Patrne on takého svetla od Boha prosil a ono sa mu snáď, ako už dvaráz pred tým, znovu (kedy?) stálo podielom. Pri ňom až maju úplný smysel slová, že Stará Jednota je jeho smrťou zavrená, a aspoň čiastočný i tie, že sa nová otvára.

Mienime tento úsudok len zásadne, bo veď vieme, že Komenský v skutku cirkvi svojej predsaj zostál verný, a i Drábikovi do konca naklonený. Ale zo slov o Bourignonovej musime zatvárať, že Komenský v posledné svoje roky prežil ešte jednu krísu, nie okamžite riešenú, sklamanie ešte príkrejšie, ako boly predošlé, bo ním veľká časť jeho práce sa dokázala byt mylnou a márnou, sklamanie tým zmiernené, že sa o bludnosti ešte i posledného «svetla» Božieho už presvedčiť neuspel.

Pre každého ale, kto sa na priamu čiaru v postupe jeho zbožných myšlienok ohliadne, je vývin ten plný najhlbšej tragiky. V borbe za vieru už čo chlapec v Prerove obetoval—um vôli, by ratoval slávu Božiu. Za vieru Jednoty a za buducnosť Jednoty žer-

---

durch natürliche Spekulation der Vernunft geschehen. Sie aber hat all' ihre Weisheit unmittelbar (inmediate) durch den heiligen Geist in Gott» Zpráva ta očitého svedka potvrzuje vývody Baylea, — ale je, patrne, nie jediným prameňom jeho pri vypísaní posledných hodín Komenského. Zprávu tú Lindea ale nemáme príčiny odmietať.

1) Sr. moju Korr. Kom. II. 147.

tvoval jedinstvennosť Písma Sv. novým proroctvam vôbec, a svoje sily—Drábikovi a jeho snám. Na koniec k vôli osobnej istote spásy sa octnul u jednej, s peňazňými špekuláciami sa zaoberavšej, ženštiny, ktorá ani Krista, ani Sväté Písma a ani cirkev, teda ani Jednotu neuznala. Viedla ho dôslednosť neblahého stanoviska, a v rozoznávaní osobností trpením zmútený zrak vňútorný k takému zakončeniu.—Pri tom ovšem treba prizvukovať, že, jako jeho rôzne práce[1]) ukazujú, jeho vernosť k viere, od detinstva drahej, i pred smrťou neprestávala; v svojom veršovanom lúčení sa od sveta dušu Jéžišovi porúčal. Vôľa, pred 60 rokmi zvíťazivšia, sa predsaj stále nepoddala: a tak duša patrne bola rozštiepaná! A v posledný okamych v prítomnosti Bourignonovej, «anjela Božieho», splynulo všetko—v jedno: v blahé povedomie skorého sa zjavenia pred velebu Božskú, od všetkych trampot a pochybností oslobozujúcu.

Časť druhá.

I.

Svetla, ktoré Aurora i Pansofia maly šíriť, prišlo, vzdor tomu, že sa svet svojmu koncu naskrze nezdal chýliť, až prímnoho.— Staré cirkve, s ktorými Bourignonová a Komenský neboli spokojní, utratili na pôde a úvere, ale všeobecná nová cirkev sa nezjavila, sjednotiť ľudské pokolenie. Ovšem, másonstvo, ktoré sa nie bez opravnenia počituje za organisaciu osvietenského pohybu[2]), prevzalo niektoré idey Komenského, robiac z nich ďalšie jednostranné závierky;—v celku ono so svojim prirodzeným nábožnstvom, tu i tu prhlbeným teosophiou, a svojími zakuklenými

---

1) Sr poznámku 3. str. 1181.

2) Tak zvaný osvietenský pohyb na tolko prevládal vzdelané vrstvy západu, že, ako známo, našol už v XVIII století i medzi panovníkmi vynikajúcich zástupcov, ba i kúria nebola nedotknutá ním.

formulámi, málo pomohlo obnoveniu sveta, akúkoľvek chválu i zaslúžia filantropické práce jeho[1]).

Patriarch osvetného pohybu XVIII stoletia, Voltaire, ktorý nachodil, že kresťanstvo, založené a rozšírené dvanáctimi mužmi, sotvaj by odolalo jednomu, ktorý by, ho znivočiť, si vážne predsevzal, v 80 roku svojom vstúpil do jednej z francúzskych lóž. V nich tajnostné obrady nahradzovaly bohoslužby; miestami prekvitala kabbala, vo všetkom mimo positívneho kresťanstva hlbšieho smyslu hľadajúca, a mohla najsť útočište i mystika, stredovekej v celku protipoložená, často ovšem k považlivým výstrednosťám naklonená[2]) Z lôž vyriastol i francúzsky mystik, St.-Martin, ktorý k vôli spisom Jak. Böhmeho sa naučil po nemecký, a jich potom do francúzštiny prekladal[3]).

Či másonstvo malo vplyv na povstanie revolúcie vo Francúzsku[4]) ?A či túto možno bojom proti stredoveku menovať?

Čo Komenský v trochu mhlistom snažení za verejný požiadavok k mravnej náprave ľudstva zvestoval, to, v širšom objeme, menovite poťahom na politiku, francúzski filantropi politici,

---

1) Vrcholom másonstva je XVIII stoletie, kde sa mu najprednejší mužovia pripojili. Že Komenský svojou pansofiou, ač nie zúmyselne, v jeho prospech pracoval, neodopieram.

2) Sr. Boos, Geschichte der Freimaurerei. Aarau. str. 147.

3) Dostačí k dôkazu i jeho spojenie s másonstvom v Bordeaux ešte v počiatkoch jeho účinkovania, a snaď vplýval naňho i Swedenborg, s nimž sa v Lyone obznámil, sr. najnovší článok Pfendera o ňom v Herzog, Prot. R. Encyclop. XVI. str. 344.

4) Ohladom tej otázky sr. Boos na u. m. str. 147 a nasl. Odpoveď ale nesmie byť daná z lokálno — konkretného stanoviska. V tom páde ledva vypadne záporne. O celom zástoji, ktorý másonstvu v revolúci pripadol, správne píše J. Gros, v časop. «La Revol. Francaise» 1902. I. str. 260 v článku Les Loges Maçonniques de Toulouse: 1740—1870) « . . . . la Franc Maçonerie, qui avait vulgarisé les doctrines révolutionnaires, non seulement ne fut pas appellée à les appliquer et à réaliser sa pensée, mais en fut en quelque sorte la victime». O vlyve másonov svedčiace slová som ja podčiarknul. V celku ovšem nelzä Francúzsko XVIII veku stredovekým menovať, vzdor Sybelovi, Gesch des Revol. zeitalters IV Aufl. 1882. II Sväz. Kap. 1. Ale boj bol vlastne proti ustanovizniam stredoveku, ešte vtedy platným, namerený, preto potom i zašli bojovníci príliš ďaleko.

opojení búrnym vanutím nového šťastného veku, urobili zákonom [1]). V opojenosti ovšem zašlo sa až za hranice, novou osvetou vytknuté. Výtržnosti proti náboženstvu vyvolaly reakciu u privržencov starých cirkví a s. i u najfanatickejších borcov za «práva ľudské», nie tvorčivú, no i v positivnej snahe cennú [2]).

Nechýbalo u nich ani náklonnosti k vhĺbeniu sa v nábožné otázky a dumy, ale náklonnosť tá musela ustúpiť rozuzdeným silám, by sa mohly vyžit a i vyžily sa. Ale i ten, kto odsúdil užasné výtržnosti proti cirkvi, i kto vedel, že koľkú účast má v počinaní tom osvobodzujúcom zúfalstvo, jinam nemohúce, musel sa v duchu skloniť pred udatnosťou mužov, ktorí sa pod slávnym práporom voľnosti, rovnosti a bratstva dali reformovať najprv svoju vlasť, a potom celý svet. St.-Martin stál ako člen národnej gardy pred vezením dauphina [3]).

Beh osvietenského pohybu nezastavily ani zemepisné, ani jiné hranice; másonstvo si podmanilo i v Nemecku predných mužov v najrozličnejších postaveniach života, a už v XVIII století sa zjavilo i na východe; v Poľsku, na Litve, v Petrohrade a Moskve ono prináleží k dobrému tónu, ľahko sa prisposobiac k zájmom rozličných politickych a plemenných vrství «osvietených» [4]). Bolo by ovšem mylné, menovite na Východe (ale i na Západe), s prislušenstvom k tejto organisacii vždy nejaké pevné náboženské stanovisko spojovať! A menovite v Poľsku! Katastrófa, ktorá krajinu jednočasne s francúzskym prevratom zastihla, mala sice i vňútorné, medzi nimi

---

1) Sr. Sybel na u. m. I. Kap. 3. Die Menschenrechte; menovite 3 základne myšlienky Lafayettea, str. 74.

2) Vrchol tychto deistických fantastických počinaní za časov revolucie vidíme v Robespierra kulte najvyššej bytnosti, sr. Sybel III. 150. Mnoho zajímavého k tejto otázke, menovite jeho spojenia s jednou prorokyňou, jejž život zachranil, v článku A. Mathiez: Catharine Théot et le mysticism chrétien révolutionnaire» v časopise: «La Révolution Française» 1902. I. str. 481 a nasl., 508—510.

3) Sr. čl. Pfendera uved. pod pozn. 2., str. 1186.

4) Ohľadom Západu sr. spominanú už knihu Boosa Kap. VI. VII. VIII.; ohľadom Litvy list Odyńca u Siemieńského (str. 134), ohladom Petrohradu: Przeclawski, v Ruskej Starine 1876, str. 559. a nasl.

i náboženské príčiny, Komenský ju bol viac ako sto rokov driov, vo vojne švédskej, zvestoval na základe apokalyptickom: «Poľsko-vraj - padlo, a pápežstvo v ňom»[1]). Nestálo sa to ale tak, ako on myslel: katolícki, evanjelícki a pravoslávni monarchi, skoro úplne absolútni, sa delili «slobodným» narodom, preto i tu zostála otázka, nepredpojatému, pritom ale nábožnému, pozorovateľoví tak ťažko riešiteľná, ako bol Komenskému pád jeho vlasti a cirkve. Tým bolo šírenie sa náboženskej ľahostajnosti a másonstva obľahčené.

Ale z cudziny sa dostavší prúd ten narazil i na odpor, veď sa predsa všetky záhady najľahšie rozlúštily vo viere kresťanskej, prestávať na vôli spravedlivého Boha, ktorí svojich neopustí! Pri všetkej, viac menej falešnej, osvete veku viera ešte nachodila i koncom XVIII stoletia v lone katolíckej a i v lone evanjelíckej cirkve dosť oddaných srdc a odhodlaných vyznavačov, počtom nie prevažných, no Voltairom patrne podceňovaných[2]).

V rodinnom kruhu, z nehož A Mickiewicz[3]) vyriastol, vyzna-

---

1) V liste do Sáros Pataku písanom, otisknutom (po publikacii A. Szilágyiho) i u Patery. J. A. Kom. Korrespondence Praha 1892, str. 182.

2) O stave pobožnosti v Litve v ten čas, viď list Odyńca u Siemeńskeho str. 134; kde píše, že po mestách a mestečkach «grassowała powszechnie masonerya. Być masonem należało do dobrego tonu». Ohľadom Voltairea sr. str 1186.

3) Literatúru o Mickiewiczovi som pri prítomnych vývodoch dla možnosti využitkoval. Tak: biografie W. Mickiewicza, A. Kallenbacha, P. Chmielowského (3 vydanie). V nasledujucom citujem tieto životopisy len menámi pôvodcov. J. Tretiaka (Młodość Mickiewicza) Krakov 1898. — a Cześć Mickiewicza dla najświęt. Panny. Krakov, 1899. — X P. Smolikowski Stosunek A. M. do XX Zmartwychwstańców, Krakov, 1898; monografiu D. St. Waszynského: A. M. jego historyosoficzne i społeczne poglądy (v Roczniki Towarz. Prz. Nauk Poznańskiego 1900). Pamiętniki Towarz. Mickiewicza, 1—6 (Citujem jednoducho Pamietn. a číslo sväzku) i druhé početné menšie práce poľské; z ktorých mí ovšem niektoré, vzdor pilnému namáhaniu sa, zostály neprístupnými. Z českych prác: Lad. Hofmann Nověší a nejnovejši literatúra o Mick. (Česk. Čas. Hist. V.) a Adam Mickiewicz (Naše Doba 1900). — Menšie práce budú na príslušnom mieste spomenuté. Diela Mick. citujem dľa vydania Chmielowského. Tomy. I—IV Warszava 1888, k tomu doplňky Lwow 1904. Dwa Tomy w jednym, vyd. 2. Korespondenciu dľa Parižského vydania Dział A. M. Tom VII — XIII., przez dzieci autora 1885; jeho parížske prednášky dľa nemeckého vydania z r 1844. (citované: Predn. Mick., alebo Vorlesng. a číslo sväzku) a Współudział Mickiewicza w sprawie Towiańskiego, Paríž 1878 80, citov. «Wspołudz».

čovala sa matka hlbokou pobožnosťou. Mnoho podrobností svedčí o tom, ako i o snahe jej, i syna svôjho v dobrej, katolíckej viere odchovať[1]). Ale jednotlivosti, námi práve vyzdvihnuté: másonstvo a osveta, revolúcia a jej heslá a skutky, náboženská ľahostajnosť a mystika často výstredná, ony tvorily duševnú atmosféru, ktorú vyrastajúci básnik dýchať musel[2]).

Už v chlapcovi sa mohol zakoreniť obdiv tajnostného v prirode, a v živote vôbec: slúha Blažej bavil dietky domu rozprávkami, často až hrôzu budiacimi; možna, že aj v tom sa javilo pôsobenie zakuklených másonskych obradov[3]). A ešte živšie zaujímaly i dospievajúceho chlapca veľké udalostí súveké. Revolúcia sa kiazala byť stanoviskom prekonaným: výdobytky jej obmedzené, ale i prečistené, použil k povzneseniu národa, ale i seba, obdiv a úžas budiaci bohatier, Napoleon. Pre poliakov ale znamenalo meno jeho ešte jiné: oň sa viazaly nádeje na vzkriesenie «rzeczy pospolitej». On mal rozviazať historicko-mravnú antinomiu medzy francúzskymi a poľskými udalosťami. Analogia s osloboditeľmi druhých premožených národov je tak do očú bijúca, že zcela prirodzene v Napoleonovi vítali, a s. i pre ďalšie budúce, poľskí patrioti i v Litve, i v okruží mladého Adama, blahosklonného spojenca, a nabožné duše medzi nimi nástroj Boží[4]). Také nástroje vždy maly

---

1) Hlavné ťahy nábožnosti Mickiewicza nachodíme dosť obšírne sostavené (129 str.) bez zvlaštného štúdiuma veku, a bez snahy po úplnom vyčerpaní predmetu v spíse: Lucyana Siemenského: Religijność i mistyka w życiu i poezyach Adama Mickiewicza W Krakove 1871. O «Księgach» a Prednáškach nerečie skoro nič, ba ani len slova messianismu nečítať, iba raz bežne, v celej, ináče plynne a umne lenže príliš patrno tendenciósnej, knihe tej. Sr. o nej úsudok St. Tarnowského: Stúdia. liter. Krakov. 1895. II. str. 252. Z uvedených biografií najviac materiálu podáva Wl. Mickiewicz a do posúdenia, naskrze nie vždy úplne voľného a objektivného, sa najčastejšie púšťa Kallenbach.—Tretiaka a Smolikowského kratšie práce (sr. pozn. 3. predošlej strany) objasňuju časť otázky, no potrebu nestranného a dôkladného vypísania nabožnosti Mick.-a uznal i St. Zdiarski, posudzovateľ práce Tretiaka v Kwartalniku Historicznom, 1901. str. 91. Nesúhlasím s nim len v tom, že on hlavnú váhu kladie na vylíčenie Towianščizny.

2) O vplyvu matky dôkladnejšie: Tretiak, Cześc M. atď str. 9 a nasl.

3) Tretiak: Młodość Mick. I str. 18.

4) O očakávaniach otca básnika, sr. Kallenbach I. 8.

za prvú úlohu pokorenie nepriateľov Boha, Boha slobody; preto menovite v Poľsku víťazné války napoleonovské prevládaly všetky výtky, ktoré proti novému despotovi priatelia slobody a ľudských práv plným právom dvíhať mohlí.

V rodine Mickiewicza patril kult Napoleona k tradícii; básnik sám mal 14 rokov, keď sa francúzske čaty, rokom driov kométou predzvestované, zjavily v Litvánsku, a jaseň tú, 30 rokov pozdejšie, nazval nezapomenuteľnou [1]). Starých grenadierov sa s obdivom pýtal, čo jich primälo opustiť domov, a tiahnuť v ďaleké kraje a hlboko sa mu vryly v pamäť slová odpovede: «Nemohli sme ho opustiť, nechať ísť samého», t. j. cisára [2]). Nádeje s Napoleonom vzniklé, ovšem skoro zanikly, ale meno jeho a osobnosť neprestála byť ani na ďalej velikou, nadľudskou, ba v zvlaštno — konkrétnom smysle slova nesmrteľnou.

Matka, ktorá raz chlapca z nebezpečenstva vzývanim najsvätejšej panny vyslobodila, nepremeškala syna svojho, i keď na universitu tiahnul, vo viere upevňovať. Keď ho počiatkom septembra 1815 do Vilny vyprávala, dala mu medzi jedonáct dukátami jedon svätený, s obrazom najsv. Panny, a naložila mu, by sa vo Vilne predo všetkým pomodlil pred obrazom matky Božej Ostrobramskej [3]). Vo Vilne mu vykázala ochrancu v osobe professora — kňaza, Jozefa Mickiewicza ktory «nieugięty był w wymaganiu, aby się młodzież co mesiąc spowiadała» [4]).

Táto pobožnosť, citového rázu, snáď nie príliš hlboká, ani nie prekypujúca, ale patrne silená bujnou obrazotvornosťou mladíka, patrila k obsahu jeho duše; ale pre teorie, hlásajúce vzkriesenie katolicismu, na západe tak poníženého, neukázal zvláštneho zájmu. Už v r. 1815 našly idey Bonalda vo Vilne, a s. i vo verejnej pred-

---

1) Mick. na počiatku XI knihy svojho P. Tadeusza, teda 24 roky pozdejšie posvätil rozpomienke na rok ten niekolko vrelých veršov. Sr. T. III. str. 292.

2) Mickiew. to sám rozpovedal Micheletovi; sr. Dziela IX. str. 60. Wł. Mick. I. str. 23. Chmielowski I. str. 37.

3) Tretiak, Młodość M. I, str. 36.

4) Tamže I. str. 42.

náške, akademického predstavitela: žeby mladý študent bol obrátil svoju pozornosť na ne, o tom žiadnej zvesti nemáme[1]). Jeho duch bol z cela ináčej založený: bol on naplnený a unesený pravou vierou v nadprirodzený svet, a v jeho tajnostnú divotvornosť[2]). Stopovať počiatky tej viery, — na to nám chýbu dáta: ale hľadiac napred, môžeme ustáliť, že touto vierou celá jeho duševná tvorčivosť nie v jednom ohlade, medzi inými ale zvlášte jeho zbožnosť, k výstrednému uplatneniu sa prišla. — Kto verí v duchy, tomu sa oni i zjavia, a s. nie v šťastí a hojností, ale keď neštastie a žiaľ ženie a tisne dušu v jej vnútro[3]).

Na základe týchto psychologických zkúseností, berúc do ohľadu, jako v časoch študenstva Mickiewicza, veľké a strašné udalostí z konca XVIII stoletia celým národom ešte triasly, sme naklonení jednej udalosti z r. 1817 i pre vývin básnika veľkú váhu pripisovať: mienime smrť Kosciuszka. K nemu sa už neviazalo toľko nádejí, ako k hrdinovi, pred dvoma rokmi pri Waterloo premoženému, ale všade sa cítilo, že sa končil život veľký, pamätný. Ked prišla zvesť o smrti jeho do Vilny, katolíci, evanjelíci a

---

1) Chmielowski I. str. 51. Dôkazom detinskej pobožnosti básnika nech tu stojí odkaz na niekoľko riadkov z «Dziady», na ktoré sa Siemeńsky (str. 52—53) a po ňom i Tretiak (v «Cześć atď str. 10) odvolávaju: «Pamiętasz.» atď.

Siemieński správne prídáva: Podobny moment musí się głęboko wycisnąć w duszę, że by go oddać z takiém namaszczeniem, i taki wyraz prawdy dać najwyższej extazie».

2) Siemeński str. 135. Odyniec nám tam vypráva o «szczerej» viere Adama v nadprirodný svet a v jeho skrytú, «cudowność».

3) Jako sa u Mickiewicza táto náklonnosť upevniť mohla, len hádať môžeme. Jako sa to ale obyčajne stáva, o tom nech svedčia na krátko dvaja učenci, hladiaci na zjav ten z rôzného stanoviska. V svojej Psychiatrií (VIII. vyd. München, 1903) píše Kräpelin (I 143), že nie je vážne «ob in einzelnem Falle die Wahnidee, die Stimmung, oder die zugehörige Sinnestäuschung sich zuerst geltend gemacht hat». Zväčša sú vraj «alle jene Krankheitsstimungen gewiss nur die Wirkungen einer und derselben gemeinsamen Ursache, die verschiedenartigen Zeichen des gleichen krankhaften Gesamtzustandes». Naproti tomu myslí I. H. Fichte (Psychologie 1870. I 634), že v každom človeku je prorocký dar a že to je «das tiefe Gefühl der Verzweiflung am Irdischen, des Brechens aller äusseren Stützen, welches machtvoll den Geist in sein eigenes Innere zurücktreibt».

židia rovnako svätili udalosť tú v chrámoch svojich; «w luterskim kościele. . . . byli obecni biskupowie chrześcijańscy różnego wyznania, biskup katolicki Puzyna i biskup dyzunicki»[1]).

Spomínali sme, jako bolo spolčenie sa i na Litve rozšírené i v študentských kruhoch. V r. 1804 — 1808 bolo jestvovala akademické družstvo, filomati, v r. 1817. ho obnovil T. Zan, predtym máson[2]). Mickiewicz prináležal od počiatku ku kruhu tomu: ohľadom dátuma je nie úplná shoda, a tak i nemožno s určitým «áno» odpovedať na otázku; či sa to obnovenie stálo pod dojmom smrti vyššie spomínaného hrdinu poľského[3]). Jestli ale snáď združenie to i driov povstálo, to ľahko pochopiť, že udalosť tá narodnieho významu bola udalosťou i pre mladíkov vysokého vzletu. Kosciuszka duch dal pocítit i jim vanutie svoje, jeho deje a skutky ožily nielen pre pamäť, ale i pre srdce.

Prí Mickiewiczovi povstáva ešte druhá a preňho ešte važnejšia otázka. Jeho druhovia z tychto čias nám zachovali zprávu, že on už ako študent mal videnie, na ktoré veľkú váhu kládol. Vo videní tom mu bola predzvestovaná veľká budúcnosť, a predpovedanie, a či zjavenie to, jeho druh Czeczot prirovnával k Sokratesovmu[4]). Pri skúpych zprávach z detinstva básnika ťažko nám o význame toho videnia určite hovoriť. Bolo ono prvé? Rozprávky slúhu Blažeja, súčasné veľké udalosti, mohly odrazotvornosť mladíka drážiť a živiť. Slávna autorka, jejž román na mladého štu-

---

1) Tretiak: Młodość Mick. I. str. 84.

2) Chmielowski I str. 94. Kallenbach odopiera másonske vplyvy pri vzniku spolku toho, ale nie s rozhodujúcim úspechom (I. 27—28). Jeho pozdejšie odvetvie nosilo názov «filareti».

3) Tretiak v Młodość M. I. str. 136—8 nachodí súvís medzi smrťou Kosciuszka a povstaním družstva filaretov; ač celkom pevne to ujistiť nelzä. Kallenbach I. 31. pripúšta len dojmy upevňujúce patriotické city členov kruhu. Hofmann v svojej kritike (Č. Č. H. V. str. 167. pozn. 1.) uvádza aj túto hypothesu Tretiaka medzi «zbytočnými a príliš subtilnými»; ja som ohľadom tejto hypotézi Tretiaka protívnej mienky. Že Mickiewicz už za mladosti slyšal meno Kosciuszka v spojení s Napoleona a Alexandra o tom srovn. Kallenbach I str. 9.

4) O tom videní Odyniec u Siemenskeho str. 135. Mickiewiczove videnia maju obyčajne i nejaký zovnajší podnet.

denta veľký dojem urobil, pani Krüdenerova, sa stála slávnou i svojími videniami. V druhom smysle, než u nej [1]), bol Napoleon a jeho vojsko už od rokov, a menovite od pamätného 1812, predmetom zjavení a vidov v Litvánsku [2]).

Jasné povedomie šuhaja, ktorý už dľa vrodených mu vlohov bol visionár, a ktorý čo chlapec slyšal neraz spomínať Kosciuszka a Napoleona, mohol ľahko podľahnuť boľasti mohutnej, objatej letom obrazotvornosti a vysokej snahy: hľa po Napoleonovi i Kosciuszko zaniknul, bez toho, žeby nádeje v ních skladané sa boly splnily! To najlepšia associácia [3]) pre povstanie videnia, v nomž sa genij študenta po prvýraz ozval, a v sebe pre zomretého bohatiera národu náhradu sľuboval. Je v tom zárodok viacero pozdejších vážnych zjavov: z neho sa dá odviesť i romantické nastrojenie básnika ešte pred verejným vystúpením Brodzinského, z neho hrdínska nálada, válčiť o mravné obnovenie sveta. Jestlí ale Mick. to videnie mal driov, tak preňho znamenaly pohrabné úcty Kosciuszka vážny stupeň na ceste uplatnenia, uskutočnenia sa obnovných snáh.

Keby sme mohli všetko príslušné zvedieť, by sme snáď mohli už teraz hovoriť o prvej duševnej, no ešte nie náboženskej kríse. Už v prvej básni z filaretského spolčenia povstalej [4]), nachodíme povedomie síl neobyčajné, a dľa toho i odhodlanosť k činom veľkým. Mickiewicz srovnáva počínanie kružku svojho s argonautami:

> « . . . nowe tworzym gmachy na nowej posadzie
> nasz trud równie wielki, cel równie szlachetny».

---

1) Krüdenerová, ktorá inačej stála v spojení i so stupencami Swedenborga, videla v Alexandrovi I. predstavitela dobra, Napoleon jej bol duch čierny. Sr. o nej článok G. Krügera v Real-Encykl. für prot. Theol u. Kirche . Sv. XI.

2) Sr. Tretiak, Mlodość, I. 31.

3) Bádania psychologické objasňuju cestou associácie povstanie videní.

4) «Już się z pogodnych niebios . . . » atď Tom I. str. 173 a nasl. Sr. rozbor básne tej u Tretiaka Mld. M. I. 143 a nasl.; Kallenbach I str. 35 a nasl. Menovite poukazuje na ťah námi vyzdvihnutý, Hordinski v Pamietn. IV. 35.

a praje si by

«Świat cały, zgodne wiążąc dłonie,
Nasze wziął godło, naszym bóstwom sypał wonię».

Či sú to v skutku len štilistické obraty v básni v celku počiatocníckej a čo da formy ovšem v starom, t. zv. klassickom spôsobe složenej? Súdy o tom su sporné a historik mladosti Mickiewicza nachodí v tom viac; asi toľko, ako my.

V marci 1818 vyšla rozprava Brodzinského o klassičnosti a romantičnosti, a ač nezostála bez protimluvy, mládež sa jeho idey obnovujúcej ujala. Nemecka literatúra, menovite Schiller, sa stála predmetom štúdiumu; či aj romantikovia[1])? Či sa vskutku už teraz, alebo nezadlho zatým obznámil nâs študent s Fr. Schlegelom, a jeho prostredníctvom i s Böhmom[2])? Na každy pád nás nič neoprávňuje, Mick-a štúdium filosofické Schellingom obmedziť len za to, že básnik sám na jednom mieste len tohoto spomína[3]).

Ale nech si to už bolo pod vplyvom cudzým, či samostatne, Mick. v nasledujúcich rokoch menovite dvoma básňami označil svoje ponímanie sveta a svôj program životný. Dľa poriadku básnikom samým pre ne uznaného[4]) prvá z ních, patrne narážka na nový literárny smer, má nadpis: Romantyczność. V básni tej k illustrovaniu slov Hamletovskych: «zdá sa mi, že vidím, kde? v očiach duše», mojej staví pred nás dievčinu, ktorá svôjho mŕtveho milého vidí a víta na rynku. Ked sa ozve pochybnosť o triezvosti jej umu, zavzneje odpoveď básnika, že jemu cit a viera

---

1) Chmielowski II. 127.

2) Takú domnienku vyslovil Emil Petzold v Pamiętn. Lit. I. 446—8. Nemožné je to nie, ale k vysvetleniu toho, čo Petzold tam probuje, známosť Schlegela a Böhmeho je nie potrebná. Na ten čas ešte stopy Böhmeho vplyvu sotva badať!

3) Sr. Tretiak, Mlad. Mick. II. 11. On ovšem až v čas ruského pobytu kladie dôkladnejšie metafisické štúdiá.

4) R. 1842 básnik (Wzpółudzidl. II. 17. a nasl.) tvrdí, že jeho viera (v Towianskeho) «jest skutkiem całego mojego życia», a spomína dôkazom toho i Romantyczność («o drobnych, w młodości rzuconych w świąt pieśniach»).

silnejšie mluví, ako skielko a oko mudrca, ktoré len mŕtve pravdy znajú:

«Nie znasz prawd żywych, nie obaczysz cudu!
Miej serce i patrzaj w serce».

Tým nielen že vyslovuje samostatné, smyslom často protirečiace jestvovanie duševného sveta, ale i kladie tento svet, jakožto jedine živý, nad zovňajší, len mŕtve pravdy podávajúci. Kto má srdce a hľadí v srdce, ten shliadne divy. Táto naskrze romantická teoria vyviera predovšetkým z duše básnikovej, z jeho zkúšeností bezprostredných[1]), to si básnik 22 rokov pozdejšie vyhradzuje. Možná, že ju historia Böhmeho, jestli sa s ňou už teraz obznámil, upevnila[2]). Možná, že dej básne je čerpaný z ľudového podania[3]). Ale nič nemôže oslabiť cenu voľného a rozhodného vyznania viery v svet nadprirodzený a v jistotu divov.

Pre činné pôsobenie je obsah básni tej už driov shrnutý v «ódzie do młodości» Slávna táto, voľakedy i na Slovensku známa, óda je odpoveďou opportunistickému racionalismu, ktorý radí srieknúť sa marného tratenia sil za nedostihnuteľnými cieľami. Pevec vyzýva mladosť, spojiť sily a ramená, mysli a city, vyrvať ľudské pokolenie z pút egoismu a na miesto práva, miesto borby o jestvovanie rozviť prápor bratskej lásky. Pri tom sa ukazujú i svetlé i stinné strany mladosti. Rozsudok a miera musia ustúpiť, búra nadšenia prenesie prez všetky prekážky, jako «lunatism prevodiací človeka bez kolebania sa nad priepasťou»:

«ty nad poziomy
Wylatuj, a okiem słońca
Ludzkości całe ogromy
Przeniknij z końca do końca!»

---

1) Mienime tým jeho vlastné videnie, o ňomž sme spomenuli.

2) Böhme sám mal v svojej mladosti dve jeho budúcu veľkosť zvestujúce videnia, Sr. Claassen na u. m. I. Úvod.

3) Pamiętnik lit. III 75. Bruchnalski domnienku tú, ktorú driov Porębowicz (Pamiętn. Tow. M. VI. 280) bol vyslovil a z jiných literatúr utvrdil, odmieta.

Čo rozum nedovedol utvoriť, preobrazenie ľudstva a jeho oblaženie, to má cit, hlavná sila mladosti, previesť. Jako Božím slovom: «staň sa» svet vyšol z noci chaosu, tak sa ohňom mládeneckej lásky svet obnoví:

«Pryskają nieczułe lody
I przesądy światło ćmiące.
Witaj jutrzenko swobody,
Za tobą zbawienia słońce»[1]).

Mládenec tak zavolať mohol v istom a pevnom povedomí svôjho zvláštneho, vyššieho poslania!

Veľký význam tychto dvoch básní, pôvodcom jich ešte dvacať rokov pozdejšie uznaný, sme už označili. Jestli by sme hľadali v súčasnej filosofii ponášku na hlavné rysy podobného svetového názoru, to by sme ukázali na odvažného idealistu, Fichteho, ktorý vyriekol viac, jako Romanticznosť: že totiž zovňajší svet je útvorom ducha, a ktorý so svojim druhom Schleiermacherom smelo si vytkli úlohu, pretvoriť svet. Vúzadí stojí slávne Kantovské: «Du kannst, denn du sollst»[2]). Ale tým by najviac ak východište tých myšlienok bolo označené. Sám Mickiewicz cituje tie básne, jako počiatky svôjho zvláštneho vierovyznania. Považujeme li jích z toho stanoviska, to ovšem nachodíme viac v ních, ako čo sme dosial riekli; zrkadlí sa v ních náboženská disposicia Mickiewicza, a patrí k tej disposicii: nezlomná viera v svet duchov, s nímž človek môže stáť

---

1) Sr. analysu Tretiaka básni tej (i ináč velmi často rozberanej) na u. m. I. 248 a nasl. Hneď z počiatku píše: «W Odzie do młodości duch filarecki wyraził się najwspanialej i najuroczyściej» Mňou citované slova na str. 252. u 3.

2) Rozumieme prvú periodu Fichteho filosofie a Schleiermacherove Monologi. Kantovské slová vzťahujeme hlavne na životnu úlohu, teda na «ódu do młodości.» — Ohľadom duševného smeru Fichteho a Mickiewicza nachodím mojím vývodom pribuzné poznámky v Chmielowského rozprave «Filozoficzne poglądy Mickiewicza», v Przegląd. filoz. 1898 str. 46—47. J. H. Fichte v svojej Psychologii. I. 653 nachodí, že Kant dal prísne založenie (Begründung) nadempirického v duši ľudskej, Fichte staväl ďalej na ňom, tvrdiac že ono je v nadšenej duši: «Da sei er, da stelle er in faktisch überzeugender Weise sich dar».

v priamom spojeni, ohnivá túha, zahnať «noc gluchą» ktorá ešte v krajoch ľudskosti «żywioły w wojnie» drží, a pevné presvedčenie že toto snaženie skoro čudesnou, naskrze podivuhodnou rýchlosťou dojde úspechu. — Táto pobožnosť je nie prevažne krešťanská, ale ani nie proti-kresťanská: ponáška na Schillerovu, z másonských vplyvov povstalú, Lied an die Freude sa i v niektorých jednotlivostiach dá ustáliť. — Z básne príležitostne povstalej: «na deň zvestovania Panny Marie» môžeme pri tom na pridŕžanie sa kresťanských foriem, ač pomerne slabé, zatvárať [1]).

Ale učiteľská stanica v Kovne k podujatiu veľkých činov nedostačovala a mladistvú dušu skoro úplne premohla ľúbosť. Síce základná myšlienka «Dziadov», básni to ľúbostnej, zodpovedá, «Romantičnosti», prizvukujúc vplyv duchov nadzemských na náš život [2]); nachodíme i kňaza v nej, ale o náboženských otázkach ani reči. Ďalšie rozvetvenie sa starého filomatského spolku vo filaretstvo snáď utúžovalo mládež vo vernosti k trom vznešeným myšlienkám: otčina, veda, cnosť, ale už v 1822 nastál v politike ruskej obrat, romantickým predsevzatiam neblaho zvestujúci,

---

1) Báseň tá dýcha spokojný obdiv krásy Božej, vrelé srdce básnika akoby na zpeve tom nemalo účastia; sr. Tretiak, Młodość Mick. I. str. 95. Zajimavá je i poznámka Kallenbacha o hymne tej: «Śpiewać trzebaby ten hymn, nie czytać, aby ocenić wszytkie jego piękności» (I str. 68).

Odchylne od oboch a i od mojej oceňky kladie na báseň tu veľký dôraz Katarbinski (v Książke zborovej w cześć Mick. Petersburg, 1898. str. 118). Keby mal pravdu, by nám báseň mohla pri rozvinutí našich výzkumov slúžiť vhodným východišťom. Ale nie bez práva poukázano na ľúbostné úzadie pri napísaní hymny tej: Chmielovski, I. 165. Tretiak, Cześć Mick. atď str. 16.

2) Sr. Slová Gustáva v Dziadoch. Č. IV. Poezye 2, str. 172.

«Więc żadnych niema duchów? (Z ironią) Świat ten jest bez duszy?
. . . . . .
Gdyby z twych oczu ziemskie odpadło nakrycie,
Obaczyłbyś nie jedno wkoło siebie życie,
Umarłą bryłę świata pędzące do ruchu!...

Chmielowski pri tom všetkom tvrdí, bez náležitého odôvodnenia, že Mick. v duchov vtedy ešte neveril, a že tá viera až pozdejšie sa uňho objavila (I. 210—211). Ale v takom páde, nehľadiac na všetko jiné, i básnikovo odvolanie sa pozdejšie na Romantičnosť by mala veľmi chatrný smysel.

Alexander I. zakázal másonské lóže. Nasledujúcí rok zastihla katastrófa i filaretov. Pre nás je ona zajimavá, bo Mickiewicz hneď z počiatku vyšetrovania predzvestoval, že budú z domova vyslaní, a s. vo-vezení uslyšal zrazu a jasno, nie von za sebou, ale v sebe hlas cudzý, ktorý mu to predpovedal[1]), prečo mu i priatelia dar prorocký priznávali; «o budúcnosti jako cigáň povedá» riekol o ňom jeden druh vo vezení[2]), a pri vyslaní z Vilny mal prvú improvisáciu, vzbudivšiu obdivajúci úžas[3]).

Do tajností vznikov v organisme duše ľudskej i pri hojných biografických dátach ťažko svetla vzniesť; toľko sme už vyššie uznali, že sa stroj visionársky a viera v duchy navzájom usilňuju. Že sa už od r. 1819 v poľskej literatúre, čo základná zásada, národovosť prizvukovala a že Mick. v svojom okolí široko ďaleko medzi ľudom nachodil prostú a pevnú vieru v duchy, i to mohlo byť pre básnika duševný stav vážnou okolnosťou. O usilení tej viery sa nám zdá svedčí práve spomenuta improvisácia. Improvisácie Mickiewicza sú obyčajne plodom ekstasy: — duša zrázu unikne okoliu svojmu, necitlivá pre zovňajšie dojmy, akoby unesená svetu a opojená nadzemským oduševnením, žije a tvorí zo svôjho sveta ideí. Nie je ťažko uhadnúť, že obsah tejto improvisácie bol patriotický, a i najviacej z nasledujúcich, o nichž známosť máme. Čo sme o náboženskej disposícii Mickiewicza riekli, sa týmto utvrzuje a rozširuje; menovite pre ten pád, že sa patriotismus stane nábožným, máme v ekstatických týchto výjavoch mladosti cenné dania k vysvetleniu vňútorného života a potom i zovňajšieho postupu Mickiewicza.

Povedomie básnika o skutočnosti svôjho vlastného spojenia s nadzemským duševným svetom sa úspechom improvisácií iste upevnilo a rozšírilo. To povedomie je prvý z ťahov v jeho nábožnej

---

1) Siemeński, str. 136.

2) Dziady, III. (Poezye V. str. 26) 26.

3) O všetkých týchto filaretských udalostiach najobšírnejšie Tretiak, Młod. Mick. II. 249 a nasl.

disposície námi vyššie vyloženej. Vzniká otázka ďalšia: jaký ráz to dosial bezbarevné[1]) spojenie obdrží, a či i predsevzatá borba za obnovenie ľudstva, a pevná viera vo víťaztvo v boji tom budú disposíciu tú na novej pôde k samostatnému, plnému a v skutku zbožnému rozvitiu sa hnať?

V Petrohrad zavítal Mickiewicz po veľkej povodni, a slyšal že jeden z jeho krajanov, Oleszkiewicz, povodeň tú predpovedal. Hneď sa obznamil s ním. Maliar ten, ináčej, pokial lóže neboly zatvorené, tiež máson, a muž v celom Petrohrade vážený, bol zvláštneho druhu askét, upomínajúci na dávnych pythagorejcov v Kalábrii. Už táto prvá známosť s ním mala ten následok, že sa Mickiewicz získal pre mystiku, a snáď, ovšem len bežne, i pre vieru[2]). Na ďalších svojich cestách mal vybnanec možnosť, vidieť vo vzdelanych kruhoch ruských početných privržencov smeru Oleszkiewiczovmu podobného, tak zvaných Martinistov[3]) Jich auktoritou bol známy nám už francúz, St. Martin, (sr. str. 1186 a 1187 tejto práce) a hlavným prameňom tohoto známy nám už Jakob Böhme. Pri zaoberani sa s nemeckými predstaviteľami romantiky sa ovšem pozornosť Mickiewicza, ako jme to na prislušnom mieste spomenúli, už i driov na Jak. Böhmeho obrátiť mohla.

Bol to Tieck, ktorý ho v Nemecku v XIX století znovu objavil, a sa mu na toľko bol oddal, že len skrze neho chcel kresťanstvu rozumieť; nazval ho: «das lebendigste Wort in Abbild der ringenden und sich verklärenden Naturkräfte», pri ňom sa mu

---

1) V Dziadoch III. Konrád rečie Jankovskému

«Dawno nie wiem gdzie moja podziała się wiara

. . . . . .

Lecz nie dozwolę bluźnić imienia Maryi».

2) Sr. o tom články Przeclawského, v Ruskom Archíve, 1872 a v Ruskej Starine, 1876.

3) S plnou určitostou to tvrdi Kajsiewicz (Wspołudz. I. str. 28). Chmielowski chce dokázať, že jich Mick. len z chýru poznal, ale jeho dôvodenie je nie presvedčujúce.—Wlad. Mickiew. (II. 11) právom tvrdi, že Mick. už v Kovne čítal filosofické spisy, a v Rusku že sa zaoberal s metafisickymi dielami.

videli byť Fichte a Schelling ľahkými, a nie dosť hlbokými[1]). Novalis pozdravil za to Tiecka v básni: «die Erscheinung», ktorá sa končí: «Du wirst das letzte Reich verkünden, Und Jakob Böhmen wiedersehen[2]). Fr. Schlegel, ktorého sme už viac ráz spomenuli, naleznul, že Böhme bohatosťou fantázie, a hlbokosťou citu prevyšuje Klopstocka a Miltona, ba snáď i Danteho, a i čo do poetických krás nestojí za nimi. Schleiermacherovi písal, by Böhmeho študoval, bo v ňom duch kresťanský sa styká s dvoma kruhami, kde revolucionárny duch najkrajšie pôsobi: s fysikou a poesiou. Niečo podobného mali títo romantikovia samí v kruhu svojom v osobe I. W. Rittera, v ktorom tiež taký záujem o Böhmeho vzbudili, že mal úmysel o ňom písať[3]).—Na každý pád svet ten mal pre Mick. mnoho príbuzného[4]) Čítali sme jako Mick. zvolal, že viera a divy stoja nad chladným umom: teraz prišlo mu u Böhmeho nielen odhalenie najhlbších tajomství Božských i ľudských, o stave a pomeroch v ríši duchov, ale i o bojov plnej a divámi až oslepujúcej historii jích. Obrazotvornosť Böhmeho užívá barvy, dôstojné múzy Mickiewicza! Ducha a citu plné spisy St. Martina mohly dojmom Boehmovským len na podporu slúžiť. Viac na ten čas nelzä riecť. Predbežne dojmy tie ani v tvorbách, ani v živote básnika nezanechávaly hlbšie stopy. Vo veľkolepom básnikovom plode ruského pobytu, v Konráde Walenrode, v skvelom to líčení bojov minulosti, pri jasnom blkotani plameňa patriotického oduševnenia, čitateľom otrasujúceho, náboženského záujmu nenachodíme. Životnému smeru tých čias zodpovedalo, jestli i nie vytržné, to predsaj v celku veselé, skoro by sme riekli, ľahké, ponímanie osobnej sudby, predsaj nie ľahkej[5]).

---

1) Sr. Carrière: Die philos. Weltanschauung der Reformat. zeit, II. vyd. 1887. I. str. 419.

2) Claassen. na uv. m. I. str. LXXVIII.

3) Haym: Die Romantische Schule, str. 618.

4) Poneváč nie úplne zjistené, či Mickiewicz sa už teraz v Böhmeho vhlbil, bolo by petitio principii na tomto mieste sa do rozboru teosofických podrobností púšťať tým viac, že sa k tomu pozdejšie vyskytuje vhodná príležitosť.

5) Sr. na pr. Dzieła VII. str. 30; Chmielowski, I. str. 397. Ináčej Zdziechowski

Až na čas druhého pobytu v Petrohrade padá rozhodujúci vplyv Oleszkiewicza na svôjho, tiež už slávneho, krajana. Mickiewicz vtedy, o tom svedčia aj jeho dobrodružstvá v Rusku, bol taký, ako skoro všetci mladíci toho času: nebol ani z ďaleka ateistom, ani encyklopedistom, no bol pod vplyvom panujúceho indifferentismu. V Oleszkiewiczovi sa mu zjavil muž hlboko veriaci, a vieru svoju niekdy až zvláštnou láskou k všetkemu žijúcemu dokazujúci. Len keby mal, vraj, bárs aj stú čiastku Oleszkiewiczovho nadchnutia, hovorieval Mick., by sa držal opravdovým básnikom Ako už rečeno, Oleszk. mával videnia, niekdy i v biely deň, a držal obrazy, tam sa mu mihajúce, za skutočnosť. Tvrdil, že biblia opovedala všetko, čo bolo, je, a bude, a tak hlboko to veril, že z prorockých textov predpovedal napred budúcnosť národov, a menovite svôjho. On bol tvorcom, ovšem nie prvým, myšlienky že národ poľský má od Boha zvláštne povolanie pri vedení ľudského pokolenia na cestách Božích [1]). Ináčej ale Oleszkiewiczovo učenie ač bolo jeho vlastné bolo príbuzné St. Martinovmu.; zašol ďalej v teoriach o určení človeka ducha, o význame utrpení. Z tých teorii vyplývalo nejako vegetariánstvo, a láska k mačkám, i prísne zachovávanie pravidla, nijakú zver nezabíjať. Jestli človek nebude zabíjať zveri, to i ony jemu nebudú nič robiť. Preto tvrdil, že ploštice a blchy, ktorých u neho bolo množstvo, súc netknuté ním, ho nehryzú, a mienil, že v Ťurecku, kde vlkov nelovia, títo ovce a druhé domáce zveri nebantuju. Keď vozka tuho hnal, odhováral ho od toho [2]). S ženou nežil, ačpráve boli v priateľstve, tak sa už sobrali; ona žila čo spoločnica u jednej dámy. — Ženil sa,-tak vravel on sám,— žeby z nevolnice, jakou je každa žena, urobil slobodnu ženu. Ostáli len priateľmi [3]).

---

nachodí vo Wallenrode vieru v zvláštne určenie otčiny — a zárodok mesianismu! (Byron I. 440). Lenže v závierke jeho dedukcií vážny odtienok messianismu chýbä.

1) Z pamätn. Malinovského, otisknutých v «Dzieła» XI. str. 14.

2) Ruskaja Starina, 1876, str. 559.

3) Tamže, str. 564.

Len o jednom jeho spise máme vedomie, i to len zdruhej ruky V spise (tlačenom?) «L'automne du monde de l' humanité» dokazuje, že časy sa bližia ku koncu, človečenstvo prežilo jar a leto, nastúpila jäseň a za ňou už ide naše zimné obdobie. Jestli nechceme zahynúť, musime prihotoviť kurivo, a dľa príkladu niektorých opatrných živočíchov i proviant. Rozumel to - allegorický [1]). Písať nerád písal, ale rád hovoril o náboženstve a mravoch, tak jasne, vrele, že ho všade, ešte i ľahké ženstiny, rady poslúchaly.

Tým pamätnejšie nám bude, že sa mu i náš básnik rád sveril so svojou pozornosťou. K excentricitám ovšem nezašol; ale dľa svedectva druha, obom spoločného, prevzal od Oleszkiewicza niektoré teórie náboženské [2]). Jich len hádať môžeme. Pravdepodobne boly na patriotisme založené: cársky trón mu bol babylonský; povodňou 1824 sa mu mala stáť druhá proba, tretej — on maliar-už neželal dožiť. Alexandra cára, zprvu dobrého, opustili anjeli Pána a on padol v moc satana; za neho budu najprv jeho biedni poddaní pokutovaní, ale na koniec prijde i na neho riad [3]). Tomu bolo naproti postavené trpenie poľské, jako vykupujúce pre celé ľudské pokolenie, a po páde assyrského mesta skvelá budúcnosť. Možná, že i o budúcom vykupiteľovi, messiášovi poľskom podával kabbalistické jednotlivosti, ktoré pozdejšie vážny zástoj hraly [4]).

---

1) Tamže, str. 561.

2) Ruskij Archiv, 1874, str. 1927. Przeclawski nám je tu jediným, preto veľmi vzácnym prameňom. On spomína len St. Martina, i jeho len vo všeobecnosti, bez menovania príslušných diel, z ktorých Oleszkiewicz čerpal. Je ale pravdepodobné, že medzi nimi boly i preklady Böhmeho; a je možné, že tohoto Oleszkiewicz i v originále študoval a znal. — Oleszkiewiczov spis som dosial na všetky strany márne hľadal.

3) Toľko môžeme zavierať z Mick.-ej básne «Oleszkiewicz» v «Ustępe», III. č. Dziadov.

4) Toto zatvárame z Odyńcovej výpovede o ponáške kňaza Petra v III. č. Dziadov na Oleszkiewicza, a že Mickiewicz myšlienku o trpení Poľska od Oleszkiewicza prejal. Sr. Tarnowski, Studia lit. II, 83. To isté tvrdí Malinowski, sr. Dzieła XI. str. 14.

Účinok takých slov aj bez zvláštného daru rečníckeho zväčšovala vierou, dobrotou a pokorou podmaňujúca povaha tohoto, v svojej beznáročnosti veľkého, muža, jehož jednotlivé skutky sa družia k najdojímavejším legendám. A ako básnika bolo s ním sblížilo predzvestovanie povodne, tak ho iste k nemu ešte viac viazalo proroctvo z decembra 1825, o ňomž teraz slyšať mohol: predzvestovanie dekabristických krvepreliatí.

Možná, žeby sme obdržali kľúč k mnohým záhadám v pozdejších rokoch a prácach Mickiewicza, keby sme základne znali rozsah toho, čo si Mickiewicz od svojho krajana maliara osvojil, jako obyčajni kabbalisti od rabinov v tom vyučených[1]). Ale i Oleszkiewicz našol zaľúbenie na básnikovi, ktorého si ako syna zamiloval. Nenašol li i v ňom bezpodmienečného stúpenca, to mu bolo zrejmé, jak veľmi sa mu približoval a priblížil; videl i pre budúcnosť mnoho dobrého v duchu jeho. Keď Odyniec, druh Mickiewicza, Petrohrad navštívil (mal sa z Ruska na cesty do cudzozemska odobrať) Oleszkiewicz mu riekol o básnikovi: «On bráni sa proti duchu, ale to nič nepomôže. Je on nádobou vybranou a predsa pozdejšie láska ho naplní a cez neho splynie na druhých[2])». Sám Odyniec po ďalšej ešte rozmluve s maliarom píše: «Wyszedłem wzruszony i zbudowany, jak rządko z którego kazania; a teorija miłości, którą słyszałem, sama przez się zastosowała się w sercu do mistrza[3])». — V Mickiewicza srdci mala láska tá už hlboké korene, i viera v tajné ale iste k dobrému vedúce cesty dobrých duchov anjelov, i túha za bezprostredným spojením sa s nadsmyselnou ríšou, jaká beznaročného obuvnika v Gorlici, a

---

1) Siemieński sa pýtal Odyńca, či sa Mick. nestretnul dakedy s rabínom, ktorý ho do kabaly zasvetil. Od. odpovedá, že Oleszkiewicz sám bol tým rabinom (Siemieński, str. 138).

2) Odyniec: Listy z podróži. 1889. I. 54. Ja by k jeho kruhu pripočítal i orientalistu a pozdejšie známeho publicistu, Sękovského, ktorý predzvestoval rôzne reformy cirkve katolickej a nejaký katechismus skladal. R. 1829. 1 mája ho, vyberajúceho sa do Waršavy, Mick. odporúča Odyńcovi (Dzieła VII. 42).

3) Odyniec: Listy z podróži, I, str. 55.

poľskeho čudáka maliara v Petrohrade bola vyznačovala. O tom nám vymluvne svedčia i cesty na než sa so svojím súdruhom Odyńcom po rozlúčeni sa v Petrohrade predbežne rozličným smerom, odobral.

Ale iste ho nenechalo chladným i maliara manželstvo, menovite jeho zvláštny, a predsaj tak šlachetný motív. Či je to oživenie jeho, keď pozdejšie Mick. hlása práva ženštin? A v jeho, maliarovej, láske k zverom, iste myšlienkovo založenej — či nevidieť vzor učení pozdejších o metempsychose? Jestli veriť Odyncovi, že Oleszkievicz bol rabbínom pre Mickievicza, to možno srovnať jeho vplyv na Mickievicza stým, ktorý Kotter a Kristína mali na Komenského: Chiliasmus s výhľadom na všeobecné blaho a národniu slávu, utrpením este vyvýšenú, sa zvestoval, ako zjavenie Božie. Lenže Mickiewicz, ako zo slov Oleszkiewicza vyrozumieť, sa ešte úplne nepoddal, vážne je ale, že sa smeru tomu už v Rusku veľmi nachýlil.

II.

Keď sa A. E. Odyniec v Draždanoch r. 1832 dopytoval o pôvodu veľkej básnika premeny v posledné časy, tento ho odbil všeobecnosťami o láske, alebo obyčajnou formulkou: «Spiritus Dei flat, ubi vult»[1]). Ale práve pre tieto premeny môžeme pôsobenie rôznych motivov a jich osobité, alebo spojené, pomalé a postupné vplývanie na dušu básnika stopovať. Čo úvod k tej premene sme už spomenuli Oleszkiewiczom usilnenú náklonnosť k nábožným bádaniam a hádaniam. V Berlíne rád čitával v Biblii,

---

1) Veľky tento obrat v duši Mick. nachodí, prirodzená vec, v každej biografii dôkladného líčenia. Pre pritomnú prácu najviac padá na váhu kniha Kallenbacha a štúdiá Hofmanove v Našej dobe; cenný podklad dáva i štúdium Mazanovského: Mick. od roku 1829—32. I. Lwow 1882. Námi práve uvedený citát zachoval Odyniec u Siemeńského na u. m. str. 141.

a riekol druhom[1]), že má úmyseľ dačo v bíblickom štíle napísať. Na cestách s Odyńcom podujatých dal rozhodný výraz presvedčeniu, že pravdy človek rozumom nedôjde, je ona dar Boží, časom osobámi nadchnutými zjavený. Akoby dôkaz toho zavznely jeho predpovedania o veľkej budúcnosti Poľska a Francúzska[2]). Jeho vývody o válke zeme a slnca v svete ducha, sú hodné Böhmovského žiaka: zeme sila je rozum, jeho hriech pýcha; dosial zem víťazí nad slncom, ktorého svetlom je pravda a teplom láska[3]). Stanovisko to v dišputách s Garczynskym upevnil a svojím vysokým snahám, a dumám hlbokým v niekoľkých básňach dojimavý dal výraz. Vylieval v ních na lono Boha za tichej noci búry duše svojej v slzy roztopené[4]). A predsa vieme že i po príchode v Rím ešte ďaleko bol od katolicismu. Myslel o cirkevnej viere, že ona len slabé duše je stave zviesť, ba vlastne len ľudi bež duše[5]). Ako teda prišol k nej? Veľký ten prielom bol výsledkom príčin vecných a osobných, pôsobiacích rovnobežne.

Z vecných bola asi najdôležitejšiou, že počas pobytu v Rime bol jedným krajanom kňazom upozornený na skoro preslulé spisy Lamennaisho[6]). J tento bol z počiatku neveriaci a až v 22 roku pristúpil prvý raz k večere Pána. Mimovolne za kňaza ordinovaný, octnul sa bol tiež v boľastnom duševnom položeni[7]). Z na-

---

1) Kallenbach I str. 266.

2) Kallenbach I str. 269—270.

3) Odyniec I. str. 277 Krásna ta improvisácia, ač je snáď i nie úplne autenticka, zaslúži čestné miesto medzi prácami Mickievicza.

4) Pekný rozbor týchto basní podáva Chmielowski (II. str. 96 a nasl.), ktorý jích sem datuje.

5) List Chlustinovi 22. nov. 1831; Mick. Dzieła IX. str. 114. «J'entends dire de différents côtés, que vous donnez dans le catholicisme... Dois-je vous trouver changé»? vo vynechaných slovách je obsažená nie práve priaznivá kritika o náboženstve vôbec (jestli tie všeobecne držané slová dobre rozumiem).

6) Literatura o Lam. je veľmi objemná, a najnovši čas obdržala i literatúra ruská obšírnu knihu o ňom, ale nie s veľkým výnosom samostatného bádania (Kotliarevskij, v Moskve, 1904). Pri filosofii sa i on odvoláva na výtečnú prácu P. Janeta: La philosofie de Lam. Paris 1890, ktorý sám vraví v úvode, že ho vede aj psychologický záujem o Lam.

7) Janet na uv. m. str. 6—7.

strojenia podobného tomu, z nehož Rousseau písal, pošly Lamenaisa ohnivé polemiky proti nevere, čo do formy Rousseauvým spisom rovnocenné[1]). A i čo sa jich úspechu týka, sa môže prvý sväzok slávného spisu. «Essay sur l'indifférence» atď Rousseauvým diskursom prirovnať[2]). Treba k tomu ešte úzadie náležite do povahy vziať: katolicism vo Francúzsku prežil za posledné dve decenniá viac, ako celé ostatné stoletia: desať rokov po úradnom odstránení jeho stál sa skrze konkordát úradným náboženstvom, usmrtiv pri tom slabý výhonok stromu revolucie, t. zv. teophilantropism[3]). Zovňajšia ochrana katolicismu, ako ju Napoleon cirkvi poskytoval, bola i v skutočnosti, bola ale i v zásade pre katolicismus uponižujúca. Pre prvé treba len pamätať, jako cisár s pápežom a s kardinálami zachodil; pre druhé ale: katolícka cirkev nikdy neuznala, ani len v konkordáte, že sa ona chce dať za službu cieľom politickým. Jako teda mohol Napoleon tak mnoho si s ňou dovoliť? Pre veľkú svoju moc a slávu z jednej strany, ale z druhej strany iste i preto, že viera, duša cirkve, ešte neožila, jako treba, z pod mrazu a mhly ľahostajnosti. Proti

---

1) Rousseau patrí k autorom, proti nímž Lam. najviac polemisuje, — skoro na každej strane.

2) Albert Cahen (v «Histoire de la Langue et de la Littér. française» vydan. od Petit de Juleville, Paris, 1899, str. 538) hovorí, keď už o Chateaubriandovi a de Maistreovi niekoľko slov bol riekol: «Le livre, dont la publication fait vraiment un acte, le livre qui tira les volontés de leur torpeur, et en la renouvelant, restitua à la controverse religieuse, dans la vie de la nation, la place qu'elle avait perdue depuis plus d'un siècle, c'est le premier volume de l'Essai sur l'indifférence de Lamennais (1817)». I. Friedrich, Gesch. d. Vatic. Concils, Bonn 1877. sv. I. str. 60. píše o spise tom: «welcher eine Art ausserordentlichen Enthusiasmus erregte. Besonders Bonald, Lamartine, de Maistre, und sogar Frayssinous waren davon entzückt».

3) Teofilantropismus, o ňomž sme najnovšie objemnú knihu obdržali, sa zakladá na deistických teoriách o prirodzenom náboženstve. Rousseau podal hlavné rysy tejto viery v IV. kap. svojho Emila, v slávnej zpovedi savoyského vikára. Sám R. ale, ako známo, vyznával s anglickými deistami, že štát má právo určiť náboženstvo, a on, jakožto švajciarský poddaný, vrátil sa v lono cirkve reformátskej, brával dosť horlivé účastie na cirkevnom živote, menovite bohoslužbách; vidime teda, že on padol vlastne dvojnásobne pod polemiku Lam. ho.

tejto ľahostajnosti, jako sa ona v trojnásobnej forme zjavuje[1]), upravil Lamennais svoje dôvody. Sú ony často viac retorické, ako logické, ale často i trefné, vždy i pútave podané.

A kto sa mohol nad ními viac zamyslieť, ako Mick., ktorý ač i nie z cela, ale iste značne patril k tým ľahostajným, a s. dľa roztriedenía Lamennaisho, asi k prvej kategorii. Porážka, ktorú Rousseau, a s ním skoro všetci veľkí literáti z konca XVIII a z počiatku XIX stoletia utrpeli spisom Lamennaisho vo vzdelaných kruhoch francúzskych, bola sensáciou na široko ďaleko.

Kňaz Stanislav Choleniewski, študovavší Lamennaisho už dávno, keď básnika k nemu doviedol, mu iste poslúžil i historickými i vecnými objasneniami, a čo nie menej zavažilo, i svojou úprimnou účasťou na vývodoch smelého, a vrele veriaceho francúzskeho publicistu. Možná, ks. Stanislav Mick.-a upozornil i na iných súvekých francúzskych literátov — teologov, od nichž Lamennais sám mnohému sa bol naučil. Teoria Bonalda[2]) o význame «slova» (myšlienka nevypovedaná je ničím), cenenie tradície ktorú Bonald od Boha samého odvodil, v plnej miere mohly upútať žiaka Böhmovského. Pre tradiciu vykázal de Maistre[3]) i božím

---

1) Lam. rozoznáva 3 príčiny náboženskej ľahostajnosti; a preto i tri systémy jej učení: 1. macchiavellismus, ktorý cenu náboženstva len v jeho politickom význame nachodí; sem by prináležalo aj L'Empire; 2. zapieranie zjavenia = deismus, — práve spomenutá viera savoyskeho vikára; 3. uznanie zjavenia, ale bez forumu, ktoré by bolo oprávnené vysvetľovať ho. Sr. i Janet na uv. m. str. 15—16.

2) Sr. o Bonaldoví, jehožto, ako sme videli, Mick. už vo Vilne bol mohol v akademickom predstaviteľoví spoznať, poučný článok Hofmanna vo Wetzler Welteho «Kirchenlexikon» e. Sv. II. Tam je genealogická odvyslosť hlavných zástupcov nových smerov katolických od Bonalda podaná. Treba si ale i to dobre zachovať, že on, čo literát. prvý výslovne a opätovne žiadal znovu uvedenie jesuitov (sr. Fridrich, na u. m. str. 47—8, 57. pozn 5).

3) Z početných diel Jozefa de Maistre-ho juristu a diplomata, bolo najúčinlívejšie «du pape», 1820, v jehož prvej knihe positívne vyložil potrebu suverenity, a tak i neomýlnosti pápeža, v ostatných ale, v skvelej polemike, zvlašte proti voltairianismu, vypísal pomer pápežstva k druhým mocnostiam, k národom, k civilisácii, blahu ľudu, atď. (v čtvrtej sa obracia proti schismatikom, menovite cirkve ruskej). Revolúciu francúzsku nazýva v jej podstate satanskou, tým skvelejšiou nachodí úlohu francúzskeho národa, stáť v čele náboženskej sústavy v Europe. (Friedrich na u. m. str. 65—6). Už z tejto ukážky viděť, jako-súhlasia de

právom, i históriou náležite odôvodnené fórum v pápežstve. Appell jeho na francúzsky národ, jakožto od Boha k tomu určený, by starú tupenú vieru k novému lesku priviedol, našol ohlas v básnika vlastných predtuchách, z čiastky už i vyslovených, iste oživil i v ňom pamiatky z histórie národnej, a ony mohly vzbudiť rozpomienky z detinstva, snaď nie zapomenuté, ale, ako, sme videli zanedbané. Že ks. Stanislav chápal význam toho, čo Mick. prežíval, že totiž ustaľoval svoje náboženstvo vždy viac a viac vo forme cirkve katolíckej, dokazuje, že mu venoval darček, Kempenského «o nasledováni Krista». I ľudí chladných nenechaju prosté a predsaj tak hlboké pravdy s cirkevnou vierou v súlade stojacej knižočky tej bez pohnutia. A keď Mick. doma sedel a meditoval nad prácami tými[1]), mohly sa mu zjaviť postavy početných slávnych konvertítov i súvekých, ktori sa z «prázdnosti» protestantismu k «jedinej» cirkvi vrátili[2]); jích vzdelanostné credo, romantika, bolo veď už od rokov i jeho heslom, ona mu bola vtisla do pera nadpis básne, snáď nie vzornej, ale v jej základnom význame pre charakteristiku Mickiewicza námi už ocenenej. To credo ho teraz tiež odkazovalo v pevné hradby rímskej cirkve, v nichž toľko romantikov útočiste našlo. Omša, ktorú v česť neočakávane usnulého Oleszkiewicza v hlbokej žalosti naložil a vyslyšal, je spolu akoby i symbolom celej vňútornej púti jeho ducha[3]).

Maistre, Lamennais, a Bonald; oba poslednú velebili prácu de Maistra (sr. Friedrich, na u m· str. 70).

1) List Mick.-a Odyńcovi, 19. nov. 1830 obsahuje tie často citované slová «Czytam wiele i w domu siedzę, teraz nad dziełami l'abbé Lamennais medytuję, i życzę abyś je z uwagą przeczytał». Mick. Dzieła, Paris 1880. Tom. XI. str. 114.

K jednotlivostiam rimského pobytu ešte treba pričítať: známosť s maliarom Fr. Overbekom, jehož diela «jakby czytal pisma proroków», potom Mick.-a dumy v Kolosseume o prenasledovaní kresťanov. — Obrat ukazuje už báseň k Marcelline Lempickej, keď prvýraz pristupovala k večerc Pana; sr. Chmielowski, II. 62—3.

2) O význame a počte tých konversií najnovšie K. Sell v Preussische Jahrbücher, 1905.

3) O omší tej, viď Odyniec: «Listy z podróży» II. 55. pozn. U Siemieńského (str. 139) čítame, že teraz už Mick. nikdy o Oleszkiewiczovi viac nemluvil, ako predtým, žartovne, vždy s úctou.

Už od počiatku rimského pobytu sa v tento samý smer rozvily i nežne jeho city, vrchol svôj v ľúbosti k jednej šlachtickej deve poľskej, Henrike A., cirkvi katolickej verne prináležajúcej dosiahnuvšie. Jej pribúznej bola venovaná báseň, ktorú sme spomenuli, z príležitosti prijímania ňou sviatosti večere Pána. Záujem tych devíc o básnika nachodi ideálne osvetlenie v jednom beznáročnom tajnom predsavzatí, ktoré ale básnikovi bolo prezradené[1]) Keď on neprestával o vážnych veciach viery žartovné poznámky robiť, sa ony spojili, modlitbámi o obrátenie sa jeho prosiť. Čo bolo záverečným a rozhodujúcim v obrate básnika, to riešiť nelzä: ale kto by pochyboval o hlbokom dojme týchto tak spanilých, a predsaj tak vznešených pannenských intencií?

Pokoru pred Večným, samú o sebe, nalezol už nedostatočnou, a z cela utajeno pred druhými sa vyzpovedal, vo febr. 1831, v kostolíku za mestom. Nebolo treba byť ani Mickiewiczom, by dojmy toho, čo potom počul, «uderzilo silnie vztrzasnietą wyobraźnię». Henrika, ktorú po zpovedi navštívil, mu rozpovedala svôj sen, že ho videla dvaráz v dlhom bielom šate, pestujúceho na ruke bielého beránka. Prirodzene na jeho stanovisku, on počitoval ten sen čo dôkaz objavenia duši milovanej toho, čo on nikomu neriekol, a 3 dní pozdejšie prijal požehnanie nového papeža, Gregora XVI, v chráme Sv. Petra i čo žehnanie jich sväzku. Je vážnym chápanie okamyhu toho, označené slovami: «Najwyższy pasterz kościoła razem nas pobłogosławił; patrzył się na nas a więc połączeni jestesmy[2])» Toto prosté korenie sa i zovňajším ustanovizňám rimskej cirkve bolo by mohlo stať sa závierkou, všetky jiné otázky dlhšieho vývoja riešiacou.

Udalosti politické znovu obržaný základ zviklaly a vňútorné boje sa započaly znova. V meditácie náboženské prenikaly dumy politické. Jeho predpovedanie, že sa povstanie nezdarí[3]), sa

---

1) Odyniec u Siemieńského str. 139.

2) Chmielowski, II. 96—98.

3) Wl. Mickiew. «Przepowednie Adama», v «Książke Zborov.» atď Peterburg 1898. str. 57.

splnilo, a zprávy z domova boly plné žalôb a žalosti. Ako vždy, keď starosť plní srdce ohľadom budúcnosti, i myseľ patriotov sa vnorila v historiu, by poňala smyseľ okamžitých ťažkostí. Ťažkosti tie riastly do najvyššieho stupňa, ale sa nemusely, ba nemohly javiť nezdolateľnými.

Ked prevláda dušou viera v Boha a jeho dobrotu a spravedlivosť, to je možné pochopovať narodnie utrpenie, jako pokutu za hriech; jako zkúšanie vernosti k sebe, k Bohu; a jako školu pre budúcnosť[1]). Môžu byť i všetky tie pričiny jedna s druhou. Ba už zo starých čias máme i myšlienku, vrcholiacu na Golgate, že trpenia maju cieľ i mimo trpiaceho: blaho jiných[2]). I poľskému národnému povedomiu táto myšlienka nebola cudzá, a stopy jej nachodíme v literatúre už od XVII stoletia. Oživela tá myšlienka pri deľbách ríše, a javí sa plodonosnou, medzi iným, v historiosofii Woronicza[3]), videli sme ju i v zajímavej sústave Oleszkiewicza. Antinomiu medzi francúzskou slobodou a pádom Poľska restauracia a jej publicisti boli na čas oslabili,— najnovšie udalosti stavili tú otázku znovu do popredia. Snáď i pod dojmom Fichteho[4]), a v istej, námi už ukazanej, miere i de Maistreho, vniesol vo filosofickú terminologiu slovo «messianismus» poťahom na pokračovanie diela Napoleona, poznanec, Hoene Wronski[5]); vypestoval teoriu, že zo zaputnaných po-

1) Všetky tieto myšlienky sme už stretli v Komenského Trúchlivom.

2) Ako známo, najvýznamnejšia je tu Kap. LIII. proroctví Izaiáša o tak zv. slúhovi Jahveho.

3) Sr. článok K. Jareckého: Idee historjozoficzne Woronicza i mesyanizm polski, v «Pamiatn. literacki atď III. str. 414 a nasl.

4) Mienime tu menovite základnú myšlienku jeho «Reden an die deutsche Nation».

5) Hlavné myšlienky Hoena-Woronského nachodíme na krátko vyložené v článku V. V. Makuševa: Andr. Towianski, jego žizň, učenie i posljedovateli. Russk. Vjestn., Tom 139 str. 476—480. Obšírnu, lenže málo sústavnú monografiu mu venoval Dickstein, Krakov 1896. O pomere Mickiewicza k nemu, viď Wlad. Mick. III, 259—261. O pomere Wronského k Vl. Solovjevu sr. zaujímavý článok Dombrovskeho v. Nový Putj, 1903. str. 63 a nasl. Niekoľko slov o ňom nachodíme v Prednáškach Mickiewicza II str. 375—7. Je zaujímavo, že Wronskí bol poklonníkom panovania Napoleona, ala nie jeho dinastie.

merov človečenstva treba očakávať vyslobodenie od mohutnej osoby, zjaviť sa, a dielo Napoleona nie po tele, ale po duchu pokračovať majúcej. U Wronského je teoria a skutočnosť na toľko spletená, že on mohol svojej nauke tak mnoho sľubujúci názov dať «z ohľadu na jej charakteristický vplyv na konečný osud ľudského pokolenia, ktorým vplyvom sa ona líši od každej jinej filosofickej nauky predošlej»[1]) Jedon z jeho novších ctiteľov priamo ukazuje na náboženský zárodok a cieľ tej filosofie: «je to ideál, ktorý menujeme messiašom», od nehož meno to pochodí; príchod toho messiaša je základnou ideou, ktorá chýbä u Kanta, ktorá ale jedinä može byť próbnym kameňom messianismu pre absolútnu cirkev budúcnosti, i jediná môže ho urobit predmetom všeobecného želania[2]).

Komu by nenapadla Komenského pansofia pri slovách tých? Predsaj Mickiewicz s toho teoriou málo má spoločného a mnoho jej protirečiacieho, ako skoro uvidíme. Dôležitý mohol byť preňho výstup jednoho jiného krajana, už driov spomínaného. V máji 1831 držal vo Varšave, za dlhý čas sostrašený pádom Napoleona a povstaním k novému vzletu vzbudený, prof. Kazimir Brodzinski reč, v ktorej prízvukoval že Poľsko má missiu medzi národami a s. vodcovskú. Poľský národ je oduševnením svojím filozof, je Kopernikom v mravnom svete, a v «Poslaní do-braci vygnancov» prirovnával s umučením Krista utrpenia Polše. «A jestli by mala i umreť, s palmou v ruke prijde ku Kristu, svojmu

---

1) Hoene Wronski: «Le destin de la France, de l'Allemagne et de la Russie, comme Prolegomènes du Messianisme». A Paris 15 août 1842.

Už z tohoto viděť, v jakom širokom smysle je tu poňatá filosofia.

2) Sr. Cherfils: «Un essai de religion scientifique» Paris, Fischbacher 1898 str. 123 Podávame posledný cítát pre jeho složnosť i v originale: «l'idée fundamentale de la venue de Messie, qui seule, en constitutant le Messianisme pierre d'attente pour le temple absolu à venir, peut le rendre digne de l'aveu universel». Je to citat z Wronského-Apodiktiky. Jozef Bertrand v duchaplnom článku (Revue de deux mondes, 1897 febr.) o Wronskom prichodí k výsledku, že Wr. bol pomätený (folie), čím sa objasňuje jeho šarlatánstvo, odpušťá jeho «imposture», a dáva možnosť veriť v jeho genij.

učiteľu»! Či treba brať Mick.-a podobné myšlienky v odvislosť i ob týchto oboch, zato, že pozdejšie prevzal názov systemu svôjho, messianism, od Wronského? Idea napoleonovská — videli sme — bola už od dávna ideou poľsko-patriotickou. Nie len to. — Je známo ako po bitve pri Waterloo sa i veľký anglický básnik, Lord Byron, koril duchu premoženeho. Sklamanie, ktoré v politickom svete po restavrácii nastúpilo, bolo všeobecné: oslobodenie, ktoré bolo heslom vojen proti Napoleonovi, ustúpilo obnoveniu pomerov predrevolúcijnych. «Vtedy sa začalo zabúdať o bezprávich i nasilenstvách premoženého mocnára, mučeníctvo na Sv. Helene zmazalo bludy jeho minulosti. «.....» Už meno jeho potiešalo tou myšlienkou, že sa divy na svete diať môžu, bo príroda vydáva titanov, že preto pravda ešte bude svätiť svoj triumf na zemi, bo môžu prijsť novú bohatieri, ktorých rozplameňovať bude už nie samoľúbna žížen vynikania nad jiných, ale svätá láska ľudstva»[2]). Vieme že Mickiewicz, od malička skoro v pobožnej úcte proti Napoleonovi utvrdený, i na cestách svojích nieraz myslel o ňom, medzy iným i svoju náklonnosť k tajnostnému ospravedlňoval podobnou náklonnosťou padlého hrdinu[3]). Obnovenie sa upadajúceho sveta duchom spočinuvšieho už veliekého cisára, sa neprotivilo mravným požiadavkom myšlienkového sveta básnikovho.—O zvláštnom povolaní svôjho národa mal improvisáciu pravdepodobne pod dojmom Oleszkiewicza už v Berline[4]). Analogia s utrpením Krista má pre každého trpiaceho pobožného, vinným sa cítiť nevediaceho, istú lákavu moc. I v teoriach Oleszkiewicza malo trpenie zvláštny význam. Mickievicz, už pred povstaním, v «ódzie do matki Polki» plnej patriotickej trpkosti,

---

1) Sr. Z. Hordinski v Pamiętniku Mick. IV. I: Mick. a Brodzinski; Kallenbach II 98—99. Citáty mňou podané su z Prednašok Mickievicza II. str. 374.

2) Pekné tie slová diela Zdziechowského: «Byron». I. str. 24.

3) Odyniec: «Listy z podróži». I. 176—179.

4) Sr. poznámku 2. str. 1205. — Zdziechowski vidí už vo Wallenrode zárodok messianismu (Byron II. 440), či právom? to závisí nielen od pojma zárodku vôbec, ale i messianismu.

ba resignácie, mimochodom a zovnajšne porovnáva Matku Božiu a vykupiteľa s matkou poľkou a jej dieťatom[1]).

Katastrófa rozvlnila patriotických citov žialny prúd v hnevnú búru a rastúce rozochvenie. Máme dva výmluvné dôkazy toho. Jedon piatok 1831 v Rime, keď schodil zo Santa Scala, kde sa modlil «na intencię kraju», vňútorný hlas mu riekol jasne: «Dibič umrel», hneď to sdelil priateľom, a o niekoľko dni pozdejšie to potvrdily noviny[2]).

Spravedlivosť, ktorú tak, na Dibičovi dostihol, chcel i proti Bohu priviesť k platnosti. V jednu nepokojnú noc, v Dražďanoch, vyvolal ho k súboju na srdcá. Šialenosť pýchy rozumu dosiahla ostatných svojích hraníc: sám sa pošinul na vrchol byronovskych hrdinov; milosť Pána ho zachranila od záhuby. Jeho druh ho naleznul bez sily v lôžku jeho, a na stole slávnu «Improvizaciu». Milosť Pána, ktorá mu na pomoc prišla, bola potvrdenim dojmov a učení Oleszkiewicza[3]) Ono tvorilo tvrdé zrno jeho viery, vo formách úprimne katolíckej. O významnom tom duševnom obrate, o ňomž už driov poučil svojho druha Lelewela[4]), dal dvoma vzácnymi prácami celej verejnosti mohútne svedectvo. Len na toľko nás tu zaujímaju. V tak zvanej III časti «Dziadov» opisal básnik vilenskú katastrofu filaretskú z r. 1823, pod hrdinom toho deju, Konradom, vylíčil seba a svoj najnovší duševný boj a jeho výsledok. Je to boj človeka genija, svojej duševnej veľkosti si povedomého, pri tom ale celý svôj narod v sebe nosiaceho, s Bohom, u ktorého nenachodi lásku a srdce, a ktorému jako despotovi pokoriť sa nechce. Ale musi. Válka dobrých a zlých anjelov s jeho dušou sa rozhodne v prospech jeho. Bez moci klesne v spomenutej už «Improvizacii» po svojom prometeusovkom vzryvu

---

1) Význam tejto básne pre stopovanie vývinu Mick.-a pekne vypísal i Tretiak v spise Cześć Mick. dla najsv. Panny, str. 20.

2) Siemieński, str. 136.

3) Tamže, str. 148.

4) Mickiew. Dzieła, VII, 93—5.

proti Bohu Konrád na zem[1]). Viera, a s. ako- ju katolícka cirkev utvorila[2]), slávi skvelý triumf. — Ale, a to sa nie vždy dostatočne prizvukuje, i národ, a tým i básnik. Bôh, ktorý sa nedal vynútiť jeho vysokomyseľnému nápadu, najde úľubu na skromnom otcovi Petrovi, a prezradí mu budúci los jeho otčiny: zjaví sa muž, ktorý všetkých nepriateľov potre, prekažky premôže, a poľský národ k svelej budúcnosti povznese. Zvláštne meno toho muža[3]), i ináčej záhadne opisaného, je: štyricať štyri.

Budúcnosť tú na základe národnej historie vyloženú nachodíme v «Knihách národa poľského» a «pútnictva polského», ktorých štíl[4]) už vnušuje pocit, že nejde o obyčajné čitanie, ale o vyšší národno-náboženský zákon a evanjelium. Prvé dielo nás poučuje o nasledujúcom.

Poľsko, jehož minulosť náležala borbe za volnosť a spravedlivosť, podľahlo kráľom, v ktorých vstúpil satan, a ktorý následkom toho zapriahli svôj ľud do jarma a kázali mu klaňať sa cudzým bohom, od ních postaveným. Jeho trpenia v minulosti sú podobné

---

1) Tretia časť Dziadov má i dľa Kallenbacha (II, str. 12) dve tematá: historiu pôvodcu, a historiu konca filaretov. Chmielovski II, str. 112.: «W duszy poety dokanał spływ owych dwu różnych stanów duszy z r. 1824 i 1831». Vplyvy a vzory pri Improvisácii viď u Kallenbacha II, str. 32, 39, 40, ale pre nás tie soznania významu nemajú.

2) To vidieť z mnoho podrobností; k najzaujimavejším prináleží oslobodenie Konráda od zlých duchov pomocou exorcismu. Sr. i Chmielowski II. 113. Ovšem videnie kňaza Petra musí byť osobite považované, preto o niektorých častiach toho videnia ešte pozdejšie.

3) Tretia časť «Dziadov» patrí k najviac študovaným prácam M-a, Kallenbach na ňu zakladá svoju stavbu Miekiewiczovej psychologie (Hofmann Č. Č. H. V. 163., čo Hofmann tamže schvaľuje); Hofmann sám v súhlase s ním v svojom článku v Našej Dobe 1900. str. 191—92. Ako ja vec ponímam. nedoviedli tú psychologiu do konca, o čom nasledujúce. Sr. k tomu častejšie citovaný list Mick-a Lelewelovi, 23 marca 1832 (pozn. 4. str. 1213) o staveni veci poľskej na základ náboženskomravný. V smysle toho listu boj na bojišti prehraný sa dobojúva na duševnej oblasti.

Menovite si mnohí—mne sa zdá, zbytočne—hlavu lámu nad významom čísla 44.

4) Podarený rozbor jich u Waszynskeho na u. m. a s. politické milieu na západe: str. 8—12, obsah i ocenenie: str. 12—25. O ních i samostatný článok v Pamiętniku Tow. Mick. sv. III.

trpeniam Krista: ale aj terajší stav vecí upomína na jeho utrpenie, bo aj vtedy víškali vrahovia, doplniac mieru nepriateľství svojích, ale jich moc vzala koniec, keď sa najviac tešili. A jako Kristus vstál z mrtvých a priniesol spasenie, tak i Poľsko vykúpi ľudstvo zo zajatia tyranov[1]).

Tento skvelý prorocký obsah uchvacuje čitateľa, predmetu nakloneného pevným a istým tónom apoštolského presvedčenia, množstvom potriasajúcich jednotlivostí. Dľa Krista že «jedno tylko jest szanowane poswiecenie się dla dobra ludzi»[2]). Celé kresťanstvo malo byť volné, ale krállovia pokazili všetko[3]). Menovite Fridrich II, Katarina II, a Mária Terézia: «byla to trójca szatanska»[4]), ona vyrobila novú modlu «Interes», ktorej sa všetky národy klonily, až na poľský. «Był tedy naród polskij od początku do końca wierny Bogu przodków swoich»[5]). Preto krállovía riekli: «Poďme zabime národ ten». J umučili národ poľský, složili v hrob, a krállovia vzkrikli: «zabili sme a pochovali volnosť»[6]). Menovite krásny je nasledujúci obrat. — Vrahovia vzkriknúli hlúpo, lebo národ poľský neumrel, len telo jeho je v zemi, duša jeho vstúpila z verejného žitia do súkromného ľudí trpiacích, by jích trpenie bolo zrejmé. Tretieho dňa duša vstúpi v telo; Národ vstane z mrtvých a uvoľní všetky národy Európy, —a jako za vzkrýšením Krista prestály na celej zemi obete krvavé, tak za zmrtvých vstaním národa poľského prestanú v kresťanstve vojny[7]).

Na tieto vývody nadväzuje: «księga pilgrzymstwa polskiego».

---

1) Waszynski na u. m. str. 17: «W Księgach Narodu Polskiego wyjawil Mick. jak pojmował syntetycznie dzieje ludzkości, dał nam w nich swój historjozoficzny pogląd na przeszłość i przyszłość narodów». Zajimavé je, už z predošlého jasné, nepriateľstvo proti králom: ideálom vychodi kresťanská republika.

2) Dzieła, V str. 118.

3) Tamže, str. 179.

4) Tamže, str. 183.

5) Tamže, str. 185.

6) Tamže, str. 186—7.

7) Tamže, str. 188.

Hneď prvá veta ukazuje, jako. «Dušou národa poľského» je «pilgrzymstvo» (pútnictvo) poľské. Tak nazýva M. emigrantov, protestujúc proti synonymno užívaným «tulacz» a «wygnianiec», bo oni urobili sľub púti do svätej zemi, do voľnej otčiny. Máli Poľsko stáť sa voľným, a tú veľkú úlohu previesť, je nevyhnutné, by jeho najlepší synovia tomu primerane žili a pracovali: jím, ako dedičom volnosti, náleží i borba za ňu; jej heslá: láska a viera[1]). «Żołnierz który walczy bez wiary w dobro sprawy swojej, zwierzem jest». «Dawajcie tedy talent wasz.....z czistej miłośći ojczyzny, jako jednej matki synowie».

Ale práve v tom sa javí messianism, že je tento patriotismus kresťanský: «káže obetovať sa nielen za svoju otčinu, ale za všetkých ľudi»[2]). Pri postupe v diele je hádanie sa a rozumovanie zbytočné: «Nauka Europy glupstwem jest», nech učia viac príkladom, a nech odpovedajú evanjeliumom a knihámi pútnictva[3]). Nechýbäju ani rady týkajúce sa zovňajších jednotlivostí. V ďalšom zo svojho stanoviska pádne pôvodca dokazuje prvenstvo apoštola Jána, jakožto pôvodcu Apokalypse[4]) A jestli i nie priamo, to smyslom nadväzuje na to, keď vyzýva národy, by sa daly do boja za voľnosť; kto odvrhne vyzvanie voľnosti, bude odvrhnutý od obličaja jej[5]). Na konci jednej rozprávky je námek ešte zretedlnejší: kráľovná je voľnosť, vodcom jej bol francúz[6]). Všetky hádky o forme vlády, o hraniciach, majú prestáť. «Każdý z vás ma v duši svojej zrno budúcich práv a mieru budúcich hranic, nakoľko zväčší a polepší dušu svoju, o toľko polepší práva svoje a rozsah budúcich hraníc»[7]).

Vzácny tento po objektivnej strane doplnok k Dziadom III.

---

1) Tamže, str. 190.
2) Tamže, str. 195.
3) Toto považlivé miesto je na konci odseka. 24, str. 198.
4) Tamže, str. 212.
5) Tamže, str. 225.
6) Tamže, str. 226.
7) Tamže, str. 224.

ale staví pre ponímanie básnika dôležitú ešte otázku: jako prichodí básnik, hlásavší tam potrebu pokorenia sa pred Bohom, znovu na výšinu, z nejž bol jedon raz už, a tak sa zdalo na vždy, zmetený: na výšinu, z nejž mieni môcť naučenia a napomenutia, s evanjeliumom v mnohom rovnocenné, dávať, a vedu Europy hlúpstvom menovať? Tu nám prichodi opätovne prízvukovať, že v Dziadoch III. sú dve idey: a) Bôh pokutuje vysokomyslného a zjaví sa pokornému; b) básnik moci Božej podľahol, ale v spravedlnosti a milosti Božej najde pre seba a pre svôj rod víťazstvo, a s. divotvorným spôsobom zvestované. — Považujúc ideu poslednú, už či v spojení s Improvisáciou, či s Księgami, nachodíme, že v najhlbšiom úzadí jeho duše, nie v básni samej, poddanie sa básnika Bohu nebolo bezpodmienečné, že sa on smieril s ním len jakoby po dohovore, po náprave, ktorú Boh na lose národa v isté výhľady postavil. T. j.: Bohu, ktorý by to nezjavil a nesľúbil, by sa básnik nebol poddal: a tým menej pred verejnosťou. A jestli ešte uznáme, čo Odyniec určite tvrdí, že kňaz Peter je Oleszkiewicz [1]), od nehož istotu tú budúcnosti básnik prevzal, to nám bude pochopiteľné, jako práve on, Mick., prichodi k napísaniu nového evanjeliumu, — on «nádoba vybraná»; bude nám pochopiteľné ale i evanjelium samé, a držanie sa básnika učenia toho: je ono zjavenie najnovšie, v ktorého svetle on teraz konečne svet a ľudstvo vidí s jeho tajnosťami [2]).

Či sú «Księgi» tým dielom, ktoré už v Berlíne bol básnik v biblickom štíle obmyslel? Či aj ony siahajú pôvodom svojím do besied s Oleszkiewiczom? Pravdepodobno. Obsah prác je tak dojímavo vážny [3]) — mravný, že i na vynikajúcich literátov fran-

---

1) Siemieński, str. 148.

2) St. Tarnovski vraví správne: «musiał mniemać, że duch boży zstąpił na niego, kiedy się nie wahał nauk i rad własnych ubrać w ton i słowa ewangelji». Pam. Tow. Mick. III, str. 59. Tamže, str. 59. a nasl. i jiné väčšie a menšie vady diela. Ono ale pri tom všetkom veľký dojem robilo. Na pr. Garczynski píše básnikovi, že sa ho uči nazpamäť, jako evanjeliá. (Dzieła IX, str. 173).

3) Menej dôležité sú pre nás, ač zpomienky zasluhuju, dve kratšie práce politické: «O duchu narodowom» (Dzieła V 33. a nasl.), kde hľadá niečo nového, čo

cúzskych urobily hlboký dojem. Montalembert jích preložil do francúzštiny, a Lamennais jich vzal za vzor svojích slávnych «Paroles d'un croyant»[1]).

Už posledný fakt je považlivým svedectvom ohľadom čistoty cirkevného katolicismu «Księg»[2]). Vec sa tak má, že cirkev síce nezamieta nové zjavenia, ale jích s Písmom Svätým na žiadon pád nedovolí rovno cenit'. A tu hľa básnik vystupuje s neslýchanými nárokámi. Jedon z poľských kňazov sa vyslovil, žeby sa nedivil, keby pôvodca Księg v krátkom čase vystúpil, čo nový messiáš[3]). Koncom nasledujúceho roku jedon nemenovaný poliak s odvolávaním sa na «Księgi Pielgrzymstwa» mohol predložiť Mickiewiczovi «Projekt založenia rádu vyhnancov»: «rád detí poľskych», v ňomž nás zaujíma myšlienka, že by mal pozostávať z ľudi všetkých vyznaní, ba i cudzozemcov: teda nejaké nové poľsko-patriotické másonstvo. V rád ten by sa mal aspoň pre počiatok, získať pri Lafayetteovi a jiných francúzoch, i Lamennais, len nedávno Rímom z katolíckej cirkve vyobcovaný[4]).—Stála nepriazeň básnika proti najvernejším slúhom kúrie, jesuitom, prichodí v jednom článku Pilgrzyma až k ostentatívnému výrazu: treba vraj ctiť Boha nie po jesuitský, nie slovmi, ale skutkámi[5]). Proticirkevnosť toho stanoviska správne označil spomenutý už poľsky kňaz: ako ju objasniť psychologický?

---

obsah toho ducha; a menovite «Myśli moje o sejmie polskim» (Dz. VI. 71. a nasl.) Nastávajúcu búru drží za nevyhnutnú (môže byť za jedon, môže byť za sto rokov, str. 72) pre ňu sa má držať v hotovosti snem poľský v Paríži, a s. nielen ako predstaviteľstvo národa poľského, ale i jako mravnej vlády Europy. Má sa sostaviť, čo snem europejský, riešajúci rozopre národov. Posmech a prenasledovanie jích nesmie odstrašiť, — tak svet robil i s prvými kresťanmi, str. 74.

1) Wl. Mick. II. str. 211.

2) Jako známo, túto knihu tiež zastíhol hnev a ortiel kúrie.

3) Gurowski vraj písal po prečítaní Knih Pútnictva: «Cet homme se donnera un jour pour Messie» Wl. Mick. III. str. 199. na základe jednoho lista Kajsiewicza od 13 dec. 1843. Sr. i mienku Tarnowského, Pam. Mick. III. str. 59.

4) Sr. prípis ten Mickiewiczovi poslaný u Wl. Mick. II. 255. a Príl. XIX. nr. 8.

5) Sr. Pilgrzym Polski 1833, 15 czerwen. u Wl. Mick. II. Príl. XIX.

V «Odezve», koncom novembra 1833 datovanej, a na prvom mieste Mickiewiczom podpísanej, sa zvestuje na blízky čas búra, od Poliakov a «všetkých ľudí» tak túžobne čakaná; len sa vyhnanci vystríhaju pred čiastočným povstaním a drobením síl[1]). To nám osvetľuje posledné dve práce básnika: ony maly tiež nastávujúcu katastrófu zvestovať (na čo nás ináčej básnik sám už pred 60 rokmi upozornil)[2]). Tretí čas Oleszkiewicza sa blíži, assýrsky trón sa zrúti, svet sa obnoví, ale — a na to by chcel dodatočne, len preto, by bolo dôraznejšie, pozornosť obrátiť — nastane i obnovenie cirkve. Muž Boží, spasiteľ Poľska, vzbuduje na sláve ogromy svojej cirkve. Mickiewicz už vie o tom, presto smie o vede Europy pohrdlivo súdiť, a Evanjelium doplňovať, v tom kľúč k porozumeniu stanoviska nového apoštola k cirkvi katolíckej. Predbežne treba v rámci cirkve tej žiť dla «Księg», záverečne ustáli pomer cirkve tej k novej nádejný poslaník Boží sám[3]).

Nie každý sa zastavil na tomto ťahu básnikovej zbožnosti, najviacích ale odzbrojil príklad jeho počínania. Celou rozhodnosťou mužských síl svojích uplatnil pre seba závierku z nových učení, a napozatým uznal za povinnosť svoju, poľský patriotism v živom a čistom kresťanstve nielen svojím obcovaním dokazovať, ale i v svojom okolí pestovať a rozširovať. Jako taký missionár nového, vznešeného, uľavujúceho učenia medzý neštastnými dru-

---

1) Otisknuté u Wl. Mick. II. str. 257.

2) Mienime jeho pamätný, už citovaný list gen. Skrzynieckému: Wpołudział I. str. 17.

3) V novší čas prichodí zaznačiť pokus, patričný verš videnia kň. Petra «On to na sławie zbuduje ogromy swego Kościoła» (Pam. lit. III. 488) tak vysvetliť, ako by sa cirkev tá na slovanstve mala založiť, ale ja myslim, že sa vo videní Petra vskutku jedná o videnie, pri podaní ktorého Mickiewicz sa každého komentáru zdržal. Kallenbachové slová: «Miejmy nadzieję, że ogromy te zmieszczą się w naszym świętym i powszechnym Kościele» (II. 59) sú podvrátené nielen tým, čo som práve o proticirkevnosti Księg riekol, ale i celou históriou Mickiewicza v. r. 1841—1855. Všetkým tým sa ale umenšuje vplyv Choloniewského, ktorý Mick. sám. v 1832 bol naklonený preceňovať, sr. jeho list od 28 marca (Dziela XI str. 15) často citovaný, kde píše, čo všetko má ďakovať tomu mužovi.

hámi svojími stojí na výšine starozákonných prorokov. Tomu zodpovedaly pomery medzý tými «pútnikami». «Jakýsi nový duch vstúpil v ľudí, každy si myslel jinú budúcnosť, každý rozpočínal novú éru, začal rátať nové veky, otváral pred sebou nové cesty, bárs i nie znané; sprievodníkov často nalezal, a často sa i sám dával za sprievodníka. Tam na konci bol vždy ráj a v tom ráji vek zlatý»[1]).

Mickievicz sám verne svojmu požiadavku v kresťanskej pokore a láske zariadil svôj život. Ovšem, podstatne napomohla uspech snáh jeho mohutná katolícka renaissansa v Paríži, menovite priateľstvo vynikajúceho jej člena, spomenutého už grófa Montalemberta. Nezmýlený katastrófou, ktorá skoro za tým druhov Lamennaisho zastihla[2]), založil Mick. družstvo náboženského rázu, «spoločnosť sjednotených bratov», ktorá každý piatok účasť brala na omši, a potom čítaním Písma a rozjímaním patriotickým úlohe vysokej pilgrima poľského, teda náboženskej a patriotickej spolu, zadosť učiniť mala, a s. nielen v medzách kruhu, ale i mimo toho o propagandu stála[3]).

Úspech je pre naše bádanie len na toľko vážny, že vrhá svetlo na ráz práce samej. Nech tu stojá slova jednoho z jeho proselýtov: «Uprostred tej noci úplnej—hľa—naraz sa zjaví svetielko jiného rázu, svetielko z neba ... tak milé, tak lahodné tak dobročinné,

---

1) Smolikowski: Stosunek Mick. atď. str. 8.

2) Rozumieme jeho vyobcovanie z cirkvi katolickej; sr. o tom jeho knihu «Affaires de Rome», Bruxelles. 1837.

3) V rozpomienkách jednoho z učastníkov na tých shromaždeniach (u Smolikowského na u. m. str. 8 a nasl.) nachodime cenné podrobnosti. Smluvu samú uverejnil i Siemieński (str. 89), nech z nej tu stojí niekoľko riadkov: «I poznacie prawdę, a prawda was wybawi. (1 Jan. VIII. 32)». Na cześć i chwałę Trójcy przenajśświętszej, dusz naszych wybawienie, i wyswobodzenie biednéj ojczyzny naszéj, żeby cała, wolna, i niepodległa, mogła służyć Panu; my Chrześcianie Polacy wyznania Rzymsko-katolickiego..... łączymy się w związek pod nazwą: Braci zjednoczonych. Modlić się codziennie za siebie, Ojczyznę i bliźnich, za przyjaciół i nieprzyjacioł; przykazania Paúskie słowy i uczynki wypełniać; przykładem swym do tego rodaków zachęcać, i na drodze tej spólną siłą utrzymywać się jak najmocniej przedsię bierzemy i postanawiamy».

Na druhom mieste je podpísaný: Ad Mickiewicz.

ba tak sa zdá, že dobre známe. Ludia sa spojili, cítili silu v ramenách svojích, podujali spoločný čin». «Rozišla sa zvesť o tom dokola», ľudia slyšiac o novom svetle, prišli hľadeť naň, najviac z ních očú potrebných nemalo, — ale vec riastla, vzmáhala sa, šla vždy ďalej a nezadlho po všetkých tých temnostiach sa rozišol šumot, i podňalo sa volanie: «katolíci, katolíci»! [1])

Toto patriotické kresťanstvo bolo úprimné, ale nie bezpodmienečné, a nie bezvadné. Nevieme, žeby bol i niečo zo svojich pôvodných, v mnohom ohľade považlivých, náhľadov zadal. Viera v bezprostredný vplyv okružujúcich nás duchov sa usilila s rastúcim vo verejnosti prúdom spiritistickym; už v 1833. sa obznámil s prácou Just. Kernera: «Die Seherin von Prevorst» ktorú 20 mája Odyńcovi vrele odporúča [2]) Jedna modernná prorokyňa zapečatila—dľa knihy tej—pravdivosť svojho vňútorného magnetického života a svojich zjavení v ňom [3]). A síce, tak vraví vydavateľ, je to nie robená filosofia nejakého «skleneného» rozumu, ale zjavenie vňútorného názoru na prirodu, preto často v takom súhlase s vierou ľudovou, s vývodami Platóna, ktoré su tiež čerpané z podobného prameňa (z tušenia, a z vňútorného názoru na prírodu)» Je-vraj-síce smutno, že biedna žena pyšné systémy mudrcov podvracia, ale inej potechy tu niet, ako I. Kor. 1. verš 27—28. Menovite muselo básnikovi prijsť vhod, že vieru v blízky nám svet duchov, založenú v prirode (in der Natur gegründet) potvrdzuju svedectvá Platóna, Wielanda, Kanta [4]). A musela zachvátiť jeho obraznosť zpráva o mimoriadnom položení prorokyne, v ňomž mluvila rečou svôjho vňútra, teda rečou druhým nepoňatnou, a s.

---

1) Smolikovski v ďalšom (na u. m. str. 14—15) vypisuje povstanie kongregácie Zmrtvýchvstancov, a Mickiewicza družné chovanie sa k nej s peknými úryvkami z listov jeho.

2) Dzieła VII. str. 113.

3) Toto a nasledujuci citát z Predmluvy spisu, jehož mi ovšem len 3 vydanie (Stuttgart 1838) bolo prístupné; platía teda moje vývody len podmienečne, ale nejaké vážne odchýlky vo vydaniach sú nikde nie spomenuté.

4) Die Seherin v. Pr. II. str. 290.

keď sa jej duch jej duši zbližil, a ona sa slobodnejšou stála: polobdiac. Prebudená to nebola vstave, jej telo vtedy nič nechcelo o tom vedieť [1]).

V ten samý čas, keď s touto knihou, sa už Mickiewicz zaoberal i s Baaderom. Tento už r. 1830. bol posúdil knihu tú, a branil i prorokyňu i teoriu Kernera, nachodiac, že teraz bádanie o tých veciach nesmie prestať, ač nie skrze prostý ľud, ani nie preň [2]). Možná, že Mick. o Baaderovi ešte v Rusku slyšal, ako i o St.-Martinovi, oba viedli básnika nazpäť k jeho krajanovi maliarovi [3]), a k «prvému mudrcovi novšieho veku», Jakobovi Bohmeovi, z nehož oba plnou mierou čerpali. Mick. pilne ho čital [4]), a ako i jiní, sa nie jednej veci od Baadera naučil. Boloby veľmi zajímavé dohádať sa, či Baader neodvrátil basnika od Lamennaisho. Zprvu Baader ovšem s uznaním hovoril i o «Essaye», i o «L'Avenire» [5]), ale práve slávna kniha «Paroles d'un croyant». našla v ňom nemilosrdného kritika. Miešanie v tej knihe slobody politickej s náboženskou nachodí on nielen kacírskym, ale až protikresťanským, bo tým sa služba satana so službou Krista stotožňuje [6]). Baader dokazuje Lam.-mu ešte dva ďalšie veľké omyly a početné protivorečia [7]). Pridajme k tomu, že Baader sám za pápeža nebol oduševnený, ako i Lamennais — A i to, že Mick. tešil sa, keď videl že sa ľudia k cirkvi vracajú. Lutoval, že jesuiti germanisáciou svojou veriacích odpudzuju. Pápežskú lásku k poliakom nachodí až príveľkou [8]). On sám, ktorý po príklade Tomáša Kempenského riekol, že medzi ľudí nechodi, a chválil si sa-

---

1) Tamže I. str. 143.

2) Baader sämtl. Werke IV. str. 146, práca tá je z roku 1830.

3) Ako známo, Baader bol v spojeni vynikajúcimi rusmi, a možná, že ho Mick.- ovi i Oleszkiewicz odpovúčal.

4) Niektoré svedectvá toho spomenieme pozdejšie.

5) Werke. VI. str. 31.

6) Tamže, str. 113.

7) Tamže, str. 123. a nasl.

8) Dzieła, VII, str. 166—167. 216.

motnosť, pisal [1]) Kajsziewiczu, že vnútorné boje sú človeku veľmi prospešné: pri čom odporúčal «Confessiones» Augustina [2]), z toho všetkého musíme súdiť, že boje v ňom neprestávaly. Veď Jak. Böhme bol ešte i luteránom bezbožný kacír! Spomenúli sme už i slobodné stanovisko St. Martina, Mick.-om v listoch svojích tak často chváleného, na proti cirkvi. On, ktorý nachodil, že je nie hodným boty Böhmeho rozviazať, netajil svoju nepriazeň proti ustanovizňam katolicismu a jeho kňazom [3]).

Protiváhu k ním tvoril vstúpivší teraz v obzor duše Mick.-a Anjel Sliezok [4]). Pôvodne evanjelík stál sa on pod vplyvom Böhmeho a Frankenberga katolíkom, a tým mohol i slúžiť Mickiewiczu a jeho druhom za popud k vernosti naproti matke cirkvi rímskej [5]). St. Martinovské opposicionálne spisy ho nemusely mýliť: de Maistre riekol o martinistoch, že jích často pokutoval výčitkou, že čo-je v jich učení pravdivého, je nič iného, ako učenie katechismu v nápadno zvláštnej reči [6]). Treba mu bolo len pred očima mať konvertíta, Fr. Schlegela [7]), ktorý Sliozka znovu objavil, a vidieť, že oddanie sa bezprostredným vplyvom Boha sa cirkvi neprotiví. Svedectví z tohoto času jest na dostač o tom, že básnik sa k cirkvi pevne držal. Jednomu súdruhovi z «Bratstva», H. Kajsziewiczovi, keď ho prvý raz videl v kňazskom rúchu, sa hodil

---

1) Mick. Dzieła VII, str. 142.

2) Tamže, str. 137.

3) Nech. tu stojá z Mickiewiczových výpisok z toho mystika aspoň dve vety, by sme príbuznosť jich smeru, čo i v malom, spoznali (dľa Wł. Mick. II, str. XXIII.

Wyjątki z Saint-Martina.

2. «Aby czynić postępy w zawodzie prawdy, trzeba sobie łamać nie głowę, lecz serce».

5. «Chceszli aby duch twój radował się? Zrób aby dusza twoja była w smutku».

4) Sr. o ňom články v «Realencyklopedie fur prot. Th. u. K.» a v katolickom «Kirchenlexikone.

5) Scheffler (pôvodné meno A. Sliozka) chválil Frankenberga v osobitnej reči, Ritschl: Geschichte d. Pietism II. str. 82.

6) Sr. článok Pfendera v evanj. Realencyklopedie III. XVII. str. 346.

7) Sr. článok v Realencyklop. II. vyd. sv. XIII. str. 462.

okolo hrdla, rozplakal sa, a riekol: «Ty mňa zastúpiš v kňazstve, bo i ja som mal povolanie, ale som ho ztratil». Tomuže pozdejšie písal napomenutie ..... «nech všetci uveria, že Boha a cirkev máte dôraznejšie» (sczegolnie) a predovšetkým za ciel[1]). O tom istom svedčí i jeho horlivosť za katolícku cirkev v Lausanne, kde by bol hotový býval i missiu medzy protestantami zariadiť. Stálo sa mu i pápezské požehnanie za jeho plodnú horlívosť podielom[2]). Pred aktívnym vystúpením patriotickým — poľskym svojich druhov Zmrtvýchstancov on sám vystríhal. «Príjde čas vstania, ale čakajte, až hlas náš nasbiera moci», ale jím nebráni vystúpiť, jestlí tú silu a úfnosť cítia v sebe. S netajeným zájmom slyšal proroctva jednej francúzky, inačej osobne mu neznámej, ktorá Poľsku skorú, veľkú budúcnosť predpovedala; ovšem sám si soznal, že nemá príčiny veriť v ne[3]). Keď potom Mick. prijal katedru slovanských jazykov v Paríži, Zmrtvychvstanci mali prevziať duchovno-náboženské vedenie emigrácie poľskej. S potechou mysleli, — piše Kajsievicz, — «jako nám bude milo, jako rodákom korystno, pracovať spolu s Mickiewiczom, rôznými cestámi k tomuže smerujúc cieľu». Náboženské obrodenie, z mrtvýchvstanie ducha v otčine, to sa jim ukazovalo v sľubnej dialke[4]), Musíme vyznať, že tieto nádeje neboly bez základu. Jestli i nebola viera Mickiewiczova prostá, ba jestli i vzbudzovala oprávnené pochybnosti, to po jeho písme z jara 1840 sa mohlo predpokladať, že je tým pevnejšia, čím složnejšia. Tri jej osnovne nite, jichž povstanie a spojenie sme v prielome r. 1829—32 vypísali, sa zdaly sotkané v súladný a pevný celok.

Mystika je zjav všetkým náboženstvám spoločny, túha už či pomocou mysle, či askésy, prekročiť všetky hrádze, medzi dušu veriaceho a Boha sa stavajúce. Ako taká mala v kresťanstve vo

---

1) Sr. Smolikowski, Stosunek atď. str. 18. a 20.
2) Sr. list 13 marca, 1840. v Działa VII. str. 218.
3) Działa. VII. str. 179.
4) Smolikowski, na u. m. str. 20—21.

všetkých časoch, a s. často vážené miesto. Pre cirkev sa stáva nebezpečnou, keď duša, zdanlivo dosiahnuvšia želaného spojenia sa s Bohom, na tom prestávajuc, všetko jiné, a tak i obcovanie svätých a ustanovizne cirkve zanedbáva; mystika taká je ale nebezpečná i pre patričného samého, bo neraz vedie k chorobnej exaltácii, a tak ku katastrófe, alebo ku quetismu a hliveniu. Mickiewicz i po obnovenom pilnom zaoberaní sa s Böhmom a s jinými ostál pri cirkvi. Nepoškodil mu v tom ani messianism[1]). I v tomto myšlienkovom smere môžeme rozoznať dve časti. Myšlienka o zvláštnej úlohe národa ktoréhokoľvek sa zakladá na jeho zvláštnej povahe

---

1) I u vážnych bádateľov bežné stotožňovanie mysticisma s messianismom — plným právom, ale nie dostatočným dôrazom odmieta Waszinsky na u. m. str. 15. Pre posúdenie oboch námi vypísaných prielomov bude ale prospešné, určitejšie čiary ťahať. Mystikou sa označuje i spomínaná námi túha a snaha (psychologický moment), i vypisovanie alebo predpisovanie jej (moment logicko-reflexívno-didaktický). U Mickiewicza sa predbežne jedná o prvší zjav. — I tu rozoznávame vlastnú mystiku od teosofie: prvšia sa sústredňuje na spásu duše a pozdvihuje sa k Bohu, by ju uňho nalezla; teosofia sa vhlbuje v Boha, v jeho podstatu, a pomer k svetu, a človeku, a tak prijde i k otázke spasenía. Ovšem je to rozoznávanie často len logické.—Rôzne triedy mystík, ktoré vo všetkých náboženstvách a vo všetkých dobách kresťanskej cirkve jestvovaly, sa pokúsil najnovšie James na nasledujúce 4 spoločne punktá priviesť: 1. Prvá známka mystiky je nevysloviteľnosť., nemožno objasniť tomu, kto to necítil, čo on, patričný, prežíva; 2. noetická jakovosť: je v nej dačo do kruhu poznania padajúceho: osvietenie, zjavenie, atď. Za menej vážne drží James; 3. priechodovosť, že je nie stálym zjavom duše; 4. passivnosť, mystik sa cíti, akoby vyššia moc v ňom pôsobila, z čoho potom rôzne dvojosobnostné zjavy povstávaju (The variety of religious experience. London, 1905, str. 350—351). Posledný ťah by sme my oddelili, čo následok mystickej snahy, try zostavšie nám ale, ač vec dľa mojej mienky nevyčerpaju, náležite ukážu rozdiel medzy mystikou a messianismom i zovňajšne. Messianism, jako ho z Dziadov III. a Ksiąg poznávame, náležite vyloží svoje ciele a prostriedky, je teoretický učenie, a praktický zostáva stálym duševným položením. Z toho nenasleduje, že si messianism nemôže z prameňa mystiky, alebo teosofie niečo plnšieho a záživnejšieho načerpať, ale jestli potom oba živly maju byť v jedon nový spojené, to sa musí um a rozsudok, ba i vlastná zkúšenosť obetovať mhlistým nádejám a krajným sľubom, ktoré nikto nemôže zaručiť: aspoň nie v tom kresťanstve, ktoré je medzinarodné. Apokalyptika — može byť výplyvom i čistej, i messianistickej mystiky; je síce v rámci katolicismu možná, cirkev má súdiť nad ňou; dve hlavné cirkve evanjelické odmietaju ju zásadne. — Romantika, ako sme videli, apokalyptiku a s. nielen náboženskú, o ktorej teraz mluvíme, uznávala; ona je vňútornym sväzkom medzi ľahko rozúzlenými troma niťami zbožnosti Mickiewicza.

i na historii, a keď už máme rozdielnosť plemien, nachodíme oprávneným, sa v svôj ráz a svoju minulosť vhĺbiť. Vidíme sice, že z takého vhĺbenia sa obyčajne povstáva precenenie svôjho a nedocenenie jiných rodov, ale poneváč výsledok toho asi u všetkých národov bude stejný, to môže z tohoto duševného smeru povstať živý a plodonosný spor a pravú a skutočnú prednosť. Myslím tu stále na duševnú oblasť. Naboženská vyvolenosť, jako ju v Mickiewicza Księgách vidíme sa stáva cirkvi nebezpečnou, poneváč poľské národnie záujmy stavia všeobecne cirkevnými: ale zakiaľ sa «duša národa» riadi evanjeliumom, Mickiewiczom sostaveným, zatial taká messianistická viera oživuje a zúrodňuje cirkev samú. Ovšem v evanjeliume tom a v messianisme vôbec je mimo rečeného ešte jedon n«bezpečny punkt: očakávanie toho nového spasenia; tým nebezpečnejšie, že je ono národnie a cirkevné spolu. Na ten čas Mick. sám riekol svojím druhom, že čas ešte nenastál,—ale je považlivé, že rozhodnutie o tom jich silám prenechal. Lebo v skutku troje, alebo tricať osôb svojou silou očakávaniam messianistickým pri daných pomeroch zadosť učiniť nemohlo! Jich uskutočnenie prirodzeným spôsobom bolo vôbec vždy nepravdepodobné: zostálo teda očakavanie nadprirodzených prostriedkov. Tým je otvorená cesta k apokalyptike, menovite keď sú mystika a messianism v úzkom sväzku: zo spojenia Boha s človekom príjde zvesť, že čas spásy nastane, nastáva, alebo nastál. A poneváč dľa starých vzorov na čele deju osvobozujúceho vždy mal stáť muž, Bohom k tomu vyvolený, a už v zjavení kňaza Petra bola načrtaná postava poľského messiáša s osobitnou cirkvou: tu všetko záviselo od toho, či messianistická cirkev bude len národniou časťou rimsko-katolíckej, a tak messianisti zostanú vernými v svojom pokoreni sa pred Rímom i na ďalej, a zakial. Boli i apokalyptikovia v rámci cirkve, stáli sa i svätými. V Mick-ovom messianisme bol práve, ako už i rečeno, úhlavne patriotický ťah takému vývoju nebezpečným a priaznivé riešenie povstať mohúcej novej krísy preto pravdenepodobné.

To sa ukázalo už v decembri, keď Napóleonove kosti boly do Paríža prevezené. K vzrušeniu už dosťačil sám fakt. Potom skvelý

pohrab, na ňomž i poľskí veterani brali účasť! Rovnováha veriacej duše básnika bola už pri pohľade na prípravy k pohrabu prestála; v jasný deň videl z domova jachať na talige v blate človeka prostého a cítil, že človek ten «veze veľkosť, veľké veci». O nálade jeho svedčí, žo vtedy si i prepísal jeden draždanský sen o sebe a Eve Ankwiczovej, kde je o kríži a pohrabe reč[1]). Snáď ale namáhajúce práce a bádania, spojene s jeho novým povolaním (o týždeň po tejto slávnosti začal svoje prednašky v Collège de France) zaujaly jeho dušu úplne, — na vonok sa videla jednota jeho veriacej duše neporušenou. Ale nádeje kňazov Zmrtvychvstancov sa splniť nemaly.

III.

Veľké premeny na nebi a zemi sa nezjavily, a v jeden deň roku ináčej naskrze nie historického, 1841, Mickiewicz uveril, že mnohostranne očakávaná nová doba nastála, že Bôh už poslal muža diela veľkého na zem, a že na diele tom i jemu, básnikovi a prorokovi, vážna úloha pripáda. Bolo to splnením i jednej jeho improvisácie, v posledné časy v priateľskom kruhu slyšanej, ktorá už dala svedectvo o zvláštnom duševnom napnutí jeho[2]).

Napnutie to riastlo, keď mu manželka, ktorá ináčej tiež mala videnie, zvestujúce, že skoro sa zjaví muž vyslobodiť poľsky národ, ako Mojžiš židovský, upadla koncom júna do považlivej duševnej choroby, tak že sa pochybovalo o jej vyzdravení. Blízky zúfania, nikdy (jako sám povedal) necítil sa tak nešťastlivým. Priatelia báli sa o jeho um, alebo o život. Emigrácijné sváry, nové a vždy rovno zlé zprávy z domova, doplňovaly mieru tých smútkov a napnutí[3]). K žalostiam tým sa pridružily i hmotné starosti. Ná-

---

1) Chmielovski II. str. 279.
2) Współudział atď. I. str. 17.
3) Sr. Ferd. Hösick: Chwila przeloma w żijciu Mickiewicza, Kraj. 1896. č. 19.

sledkom onemocnenia manželky mu hrozila i núdza o chlieb. Nepozostávalo jiné, jako ju dať do drahého ústavu. Práve sa vrátil z cesty tej, cele sa na vôľu Božiu oddávajúc, tu zaklepú na jeho dvere. Zjaví sa na prahu jeho cudzinec v dlhom rúchu, od hlavy do päty zapätý, pozdraví ho v mene Pána po poľský, dáva sa mu do známosti ešte z Vilny, a zvediac o jeho núdze, slubuje, s odvolaním sa na zjavenie Božie, že mu ženu uzdraví. Mick. sa podrobil jeho pokynom a v druhý deň žena jeho pred niekoľko hosťmi bola uzdravená. Cudzinec prizvukoval potrebu, by Mick. uznal, že je to znamenie Božie, že divotvorný lekár má poslanie od Boha pre poľské veci. Nadviazal pri tom na videnie otca Petra [1]), objasnil verš: že ho «nemajúceho zrak anjel vede», tým, že on «v detinstve bol slepý; a záhadné 44 tým, že toľko učedlnikov nadobudnúc, začne dielo Božie. Snáď i «matku obcú» tým, že bol synom češky. Mickiewicz, ač nie celou rozhodnosťou, sa mu hneď naklonil.

Ako sa to tak na nahlo mohlo stáť? Prvou pričinou bolo veľmi stlačené duševné položenie básnika, jemu dôkladne práve len pomoc z výšin mohla pomôcť, a mala-li vôbec, to práve prišol okamyh najvhodnejší [2]). Druha ale bolo jemne vypočitané vystúpenie cudzinca, Andreja Towianského [3]).

Muž ten mal už od dávna náklonnosť k zjaveniam, a v nich sa mu, a vôbec skrz neho i ľudstvu, zvestovalo blízke šťastie

---

1) Viď III. časť «Dziadov».

2) Różanski, A. Towianski, str. 25.

3) Sr. o ňom Tancred Canonico: «A. Towianski»; mne je známa táto štatistický a historický rozsiahla práca v poľskom preklade, Turin, 1897; spoľahlivejšia a v úsudku triezva, ač v skladbe naskrze nie historický správna je práca Jana Mazurkievicza: A. T., Studyum Psychologiczne, Warszawa 1901. Ďalej biografie Mick.-a: Kallenbach, II. 283 a nasl.; Chmielowski II. str. 305 a nasl.—Materiál, hlavne na základe Wzpoludziału, je zásluzne shrnutý Makuševom, a s. z historického stanoviska v článku už spomenutom: Ruskij Vjestn. 1879, systém a učenie Tow. ho v Ježegodniku Kievského Sl. obščestva, 1882. Obe práce sú cenné pomôcky. Nový materiál menovite u Wlad. Mick. sv. III. a IV. Staršie zväčša polemické práce a menšie pojednávania dosial nespomenuté, budú na svojom mieste uvedené.

všeobecné. Možná, že pod vplyvom básní Mickiewicza a jeho «Księg» uveril v blízkosť spásy tej, v muža budúcnosti, ktorý založi svoju novú cirkev. Štúdium Swedenborga ho mohlo v očakávaní takej cirkve utvrdiť, keďže ten čas[1] v ktorom sa nový Jeruzalem švédskeho proroka mal zjaviť, prešol bez značnejších premien; spiritistické náhľady, práve vtedy široko ďaleko prevládajúce, usilily v ňom vieru v obkľučujúci nás svet duchov. Menovite vážne ale bolo, že v. r. 1836 dlhšie sa bavil s Odyńcom, ktorý mu podrobnosti z života Mickiewicza sdelil[2]). Podrobnosti týchto rozhovorov sú, nakoľko ja vidím, nie známe, ale na koľko nám Odyńcove náhľady nezostály tajnosťou, môž za jisté brať, že sa oni zastavili i pri Oleszkiewiczovi, jeho učení, jeho vplyve na Mickiewicza a jeho nádejách, ktorým pri lúčení sa s básnikom výraz dal. Snaď sa obznamil i s knihou Oleszkiewicza, o ktorej my len chatrné zprávy máme. Už z toho mohol byť upozornený na zvláštne poslanie svôjho krajana básnika, a na svetový názor jeho v mnohom od Oleszkiewicza odvislý. Jednal v smysle jích oboch pri jednej vážnej udalosti, keď po smrti otca prevzal hospodárstvo, zrušil panštinu a staral sa byť otcom svojich «dúš». A tu ho — udajne—dojal zvláštny vplyv, ktorý mal na chłopa Luszczuka, v tom videl znak zvláštneho svojho povolania[3]). Či sa význam tej udalosti preháňa, či nie, — ťažko rozsúdiť, ale po rečenom to nebol už tak veľky skok jeho mysle, ked nevidiac jiného, sám pocítil tú najvyššiu úlohu pred sebou, ktorá človeku vôbec mohla byť sverená: uskutočnenie slova Božieho na zemi, protiviacej sa

---

1) Swedenborgová nová cirkev sa mala začať 19 júla 1770. Snaď po vzore jeho i Towiański taký dôraz kládol na dátum svojho začiatku. V posledné dní prichodí zaznačiť cennú prácu W. Köhlera o švédskom prorokovi, Real Encycl. sv. XIX.

2) Sr. Siemieński na u. m. str. 150. Odyniec tam piše, že B. Zaleski by mohol riecť, ako Tow. tie podrobnosti vyúžitkoval. Wlad. Mickiewicz ovšem vystríha od preceňovania zpráv Odyńca. III. 90.

3) Tak mieni Mazurkiewicz (str. 52, 54), ktorý, žiaľ, svoje pramene len vo všeobecnosti udal, a tak pri jednotlivých tvrdeniach úsudok nieli znemožňuje, to príliš obťažuje. A Brücknor v svojej zpráve o knihe Mazurkiewicza nachodí, že udalosť tá je preuveličená. (Książka. V. č. XI. str. 436).

mu. Iste mal známosť o čulých pohyboch k obnoveniu života cirkevného vo Francúzsku a v Nemecku, no úspechy boly k potrebám, menovite poľským, priskromné a tiché. Cítil že Oleszkiewiczov čas tretí nastúpil, a že treba odorvať druhú pečať zo siedmych, v Zjavení Jána spomenutých, a že to jeho povinnosťou.

Pomoc k tomu veľkému dielu hľadal v spojení s duchom Napoleona, muža to po Kristovi najväčšieho, jehož bojiští na cestách svojich navštívil. Prvé dva pokusy získať privržencov, v Poznani a v Draždanoch, sa nezdarily; Gen. Skrzynieckého, s nímž Tow. rozmlúval, odpudily od neho názory, cirkevnému, a vôbec kresťanskému učeniu sa protiviace, menovite domnenie, že zapiera Božstvo Krista. Vysvitlo, že Towianski a jeho žena už od viac liet neboly pri zpovedi[1]). By zlý dojem odstránil, Tow. v malý spisok shrnul svoje učenie; «Biesiada» tá mala byť len generálovi venovaná, až dlhší čas po obznámení sa s Mickiewiczom ju i tomuto sveril. Iste mu ale hneď z počiatku sdelil svoje myšlienky o novonastalej dobe, o určení svojom a o povinnostiach poľskej emigrácie, menovite jeho (básnika) vlastnej, jakožto jej najvýznamnejšieho člena a najslávnejšieho pevca národa. Sloboda otčiny v v blízkom čase nastane, treba na tú novú dobu seba a druhých pripravovať. Hlavné je, by sa duša k Bohu mala, pobočné, ba ničtožné su zovňajšnosti, ba i zpoveď, večera Pána atď. Človek má sa pridružiť k svetlým duchom, ktoré Kristus prvý postavil do činnej služby proti tme. Sám zvestovateľ novej doby prízvukuje svoje slavianstvo, pripisuje vážnu úlohu nevoľnému ľudu slavianskému, menovite ale riešil Pán, svoju vôľu najprv vyhnancom zjaviť, a preto jich týmto vyzýva by ho čakali[2]).

Toľko asi hneď z počiatku prezradil Mickiewiczovi, ktorý tvrdí, že ešte pred vyliečením svojej manželky uveril v poslanie Towianského[3]). Vieme ale z celého priebehu, že to uverenie ešte

1) Skrzyniecki to pozdejšie sám sdelil Mick. ovi Wzpoł. II. str. 169.
2) Sr. spisok prečitaný trom prvým vyznavačom, Wzpołudz. I. str. 2. 3.
3) Wzpołudz. atď. str. 18.
3) Wzpołudial atď, I. str. 18.

i pozdejšie muselo premáhať vzdorujúci um; tým viac musely i v rozhodujúcej chvíli všetky ťažkosti nového jeho stanoviska ešte raz pred dušu sa mu postaviť, a na jeho rozsudok appellovať. Psychologický vystihol sám básnik pozdejšie prielom ten takto: «Od detinstva môjho videl som to všetko, čo nám dnes stavať prichodí, mal som spôsobnosť dotknuť sa blízko každej z tých úloh, ktoré teraz svet pre svoje šťastie želá mať rozúzlené. Hľadel som na živé príklady, nič nerozumejúc, nič nemohúc previesť v shodu s citom pravdy, ohlašujúcom sa vo mne. Až v «Správe» som si pripomenul udalosti, ktoré som videl, i pochopil som, prečo mi bolo dano jich vidieť Bo Učitel priniesol svetlo, rozjasňujúce to, čo v dušiach naších ležalo temno, dal potvrdenie pravdy, i silu premeniť cit v čin»[1]).

To sú ovšem základné ťahy novej premeny, ktoré nás ale tým viac vedú k bližšiemu rozboru, že básnik v nastávajúcu noc si ešte raz premyslel celú vec.

Žial, Mick. nám nevypísal, v čom pozostávala «válka Jakobova» v tej osudnej noci. I v učeni Towianského, vlastne v jeho evanjeliume, bolo dosť považlivého, i jeho osoba naskrze nepodávala nijakej záruky mimo nápadného výsledku liečivej sily jeho. Podivné telepatické sretanie sa ducha Mick. s postupom Tow.-ho bolo ovšem prekvapujúce[2]), a snaď ono dalo záverečne rozhodnutie sa básnika, ale proti tomu sa musela dostatočne považiť uplná odvislosť, v ktorú sa každy privrženec nového messiáša, jakožto najvyššej duševno-mravnej instancie oddať mal; možné srážky, protivenstvá. Snaď i nezdar? Či vskutku toto tvorilo podklad vňútornej borby básnika? Či mu Towianski v skutku dal ešte jiné presvedčujúce dôkazy svojeho poslania[3])? Do domyslov, pre ktoré ďalších dôkazov niet,—púšťať sa netreba. I to, že by osobná pýcha bola rozhodovala, ponevač Towianski

---

1) Tamže, II. str. 67.
2) Tamže.
3) Chmielowski II. str. 313.

Mickiewicza pre minulosť, vôbec a i jeho proroctvá vyznačil, a pre budúcnosť ešte väčším tešil, je znevažovaním a neponímaním básnika [1]).

Vážnejšie je, že Towianski uznal videnie Petra za proroctvo [2]), teda evanjelium Mickiewiczom zvestované (či i v skutku jeho? nevieme) práve tak, ako i evanjelistu. Podobenstvo s udalosťou pred deviatími rokmi bije do očú. Básnik sa vtedy pokoril bol Bohu, súčasne ale obdržal od neho sľub, že sa jeho snahy, smerujúce k blahu otčiny, ale i celého ľudského pokolenia, uskutočnia. I teraz uznal v Towianskom poslanca druhého sveta, keď mu tento nový spasiteľ potvrdil, čo on v srdci svojom a vo viere svojej už pred rokmi videl. Tak rozhodlo básnikovo spojenie, a s. priame spojenie [3]) s nadsmyselným svetom v prospech Towianského. Jestli v tom bola pýcha, to sa slovo

---

1) Sr. tvrdenie nemenovaného pôvodcu «Mýsliny» u Różanského «Andrzej Towianski» str. 23.

2) Menovite kladie i úradne veľkú váhu na číslo 44.

3) Prízvukujeme «priame», proti hypothese Kallenbacha, ktorý tvrdí, že oba i Mick. i Tow. čerpali to samé zo St. Martina, a tak pri stretnutí sa nachodili, že suhlasia; str. II. 326 píše Kall. «było poniekąd koniecznością, że na głos mistyczny Towiańskiégo odezwał się takiż sam, mistycznie czysty, głos Mickiewicza». «Były to, jak żeby dwa instrumenty muzyczne, nastrojone jednako przez tegoż samego mistrza, Saint-Martina»: (jedon od r. 1833—druhý od 1835) «spotkanie ich w 1841 wykazało odrazu nastrój duchowy, harmonijny i zgodny». Že vraj, ako v akustike, tak i v duševných kruhoch na tón huslí sa ozve tón fortepiána. Jestli by už chcel Kallenb. St. Martinu takú kanonickú váhu pripisovať, to by aspoň musel dokázať, že videnie Petra je v odvislosti od francúzskeho mystika. Ale jako tu zodpovedá jeho dátum zaoberania sa Mick-a so St. Martinom, 1833? A z pozdejších časov vieme, že básnikovi St. Martin. bol len na treťom mieste prorokom! — Bližšie sa nám zdá stať k pravde Makuševa tvrdenie, že Towianski hovoril len, čo sa hovorilo okolo neho, menovite v ovzduši emigracie (Ежегодникъ, 1882, str. 131). V básnikovom vyššie uvedenom vyznaní čítame síce, že mu Towianski vyjasnil, čo on pred tým len tušil, ale sa ľahko presvedčíme že je to sebaklam, keď uvidíme, ako bolo treba Mick.-ovho umu, by sa z Tow.-ho mhlistých výpovedí dačo určitejšieho vynieslo na svet. — Z ďalších pohnútok, ktoré v pozdejších výpoveďách Mickiewicza nachodíme, nech tu stoja zaznačené: a) nemal smelosti, vziať na seba zodpovednosť, spojenú ako on myslel, s odmietnutím Tow.-ho; b) Towianského najbližší verili v jeho missiu. (Wspołudz. I. 22—23).

na žiadon pád nemá brat v bežnom jeho smysle, veď Towianski svetského uznania nepriniesol.

Ale snaď pýcha, jakožto rozhodné povedomie svojho vyššieho povolania. To povolanie bolo, ako pamätáme, nadprirodzeným spôsobom sdelené, teraz takým spôsobom obnovené. I dodáme hneď: toto povolanie ostálo i na ďalej, i po poddaní sa Towianskému, poslednou instanciou; keď prišlo k rôzniciam, Mickiewicz stavil svôj vlastný hlas a svoju vlastnú zkúšenosť, snaď ešte od Oleszkiewicza nadobudnutú, nad každú jinú. V tom je rozdiel od pomeru Komenského k Drábikovi, ač sám prielom podáva analogiu tak mnohostrannú, že ju pre súdneho čtenára vypisovať netreba.

Nasledujúce roky nám ukazujú, ako básnik neunavne a neohrožene pracoval na realisácii svojich ideí a snov, v prvom rade patriotických, z prva s Towianským, potom bez neho. — V prvé časy oduševnenie jeho bolo veliké. Vzdialeným priateľom svojim posielal listy, by sa vrátili do Pariža, kde sa v radostnom chvení vraj všetci emigranti duchom sjednotili, v nádeji že skoro prijde čas pochodu do otčiny [1]). Bohdanovi Záleskému poslal krásne tri veršíky, posledné to, ktoré vôbec napísal [2]), ozvena od neho prišla nie menej radostná: «Żywota cel — Em-ma-nu-el, Przybliża błogi czas» stoja na konci poslednej strofy, vyznievajúcej v Hozanna [3]). Básnik v tom radostnom napnutí vzdor vňútorným i zovňajším protivenstvám nickoľko rokov pevne sotrval.

Ako Kristus a prví kresťania k židovstvu, tak sa i Towianski a jeho učeníci ku katolíctvu nedržali odmietavo, a menovite i k chrámom nie. Odvolaním sa na jednu výpoveď Pána (kde sa traja v jeho mene atď) získal Tow. básnika i dvoch druhov jeho za apoštolov, a počiatok deju stál sa 7 aug. 1841. o 10 hodine [4]) ráno. Potom Mick. oznámil poďakovácie služby Božie v sídelnom

1) Sr. listy jeho v Wspołudziałe I. str. 4. 14. 44. atd.
2) Wspł. I. str. 4.
3) Otisknuté u Wł. Mick. III. XVIII. č. X.
4) Wspołudz. I. str. 3

chráme Paríža. Tam Towianski rečnil, že zlosť ľudská urobila koniec božskej trpelivosti, skoro nastúpi spása, a prosiac shromaždených, do 200 k tomu pozvaných poliakov, k činnej účasti, ošvedčil este raz tam pred Bohom, že «sprawa boża i epoka chrześcijańska wyższa rozpoczęły się[1]).

Nezadlho za tým urobil ešte druhý podobný krok: v chráme Sv. Severina zavesil 8 dec. 1841 obraz Matky Božej Ostrobramskej, v tlačenom letáku tohože dátumu ujisťoval «trpiacích a cítiacích mučeníkov voľnosti», že sväté sjednotenie jích stane sa základom kolosu, ktorý pravica všemohucá už podnosiť začína. «Mimoriadne cesty Vaše prihotovily Vám to neobyčajné predznačenie». «O Dušo Slovanská!... zásluha povolnosti Tvojej proti Pánovi nezadlho obveselí Teba»[2]).

Uspech nebol zodpovedajúci, preto sa privrženci obmedzili na shromaždenia sukromné v dome Mickiewicza pod predsedníctvom Towianského. Teraz už rozvil Towianski s veľkou obšírnosťou, ale s menšou jasnosťou a dôslednosťou svoje učenie, a pokúsil sa so súdruhámi o uskutočnenie jeho. Pri očakávaní, alebo aspoň pripúšťaní divov aj najumelejší program je len veľmi relativnej ceny; a kde sa logika a systém nahradzuju nadsmyselným osvietením duše, tam o myšlienkovej stálosti, o pevnom stanovisku naproti otázkam v zovňajšom svete vznikajúcim len v malej miere môže byť reč. Sám program Tow.-ho, ako to skoro pri každom vzniku nového kresťanského útvaru býva, je napodobnenie pôsobenia Krista[3]), ovšem hojnými prídavkámí pochybnej ceny obohatené. A s. najviac mu zodpovedalo Evanjelium Jána, s vzývanim Slova[4]), a so svojou duchovnou obeťou. K našej úlohe patrí spoznať ovšem len v hlavných ťahoch, (nové) učenie a zvláštne náhľady Towianského, a potom pôsobenie kruhu jeho, z väčšej časti súkromné, z menšej verejné.

1) Pozvanie k tomu shromaždeniu v Wspołudz. I. 7, kritiku troch zpráv o reči Tow., Chmielovski I. str. 318. poz. 1.

2) Wspołudział I. str. 11.

3) Sr. ohľadom toho Mick.-a reč pri vigilii činu r. 1844, o nejž pozdejšie.

4) Wspołudział I. str. 46.

Najsúvislejšie bolo jeho učenie vyložené v spomenutej už «Biesiade» ktorá, — ako vieme — pri gener. Skrzynieckom čakaného úspechu nemala, preto i Mickiewiczovi za čas neznámou ostála. Dielo to je obsahom svojím bezvýznamné, pri srovnaní s Böhmom, alebo s jinými spomínanými mystikami ničomné; my ho ale obísť nemôžeme [1]), bo Mick. ho verejne vyhlásil za dielo vyššieho pôvodu, — a tak kritikou kritiky Mickiewicza obdržíme náležitého svetla, jaké vlastne bolo jeho nepovedomé postavenie k jeho proroku Towianskému.

Hlavné myšlienky «Biesiady» sú nasledujúce. — Zemeguľa je preplnená duchami, ktoré čim bližšie k zemi, sú tým horšie; zem jim je očistcom. Zlé duchy opanovaly i posledný punkt, cez ktorý dejstvovalo dobré pre človeka; Bôh poslal Krista so svojím svetlom, by jich odohnal. Skrz Krista dobré duchy obdržali svoje miesto. «Berło Piekłu wydartem zostało, a Najświętsza Panna, narzędzie ważne w sprawie Miłości Pana, głowę węża starła» [2]).

Krystovo svetlo ale sfalšovali zlé duchy; predsaj nakonec vyššie a čistejšie duchy zvíťazia...» Najświętsza Panna siłą swéj świętości jedném swojém skinieniem, półkom takich duchów rozkazuje» [3]).

Ale «nigdy jeszcze [4]) dotąd» nezvíťazila úplne. Preto poslal a bude posielať v istých časoch Bôh svojich poslov na zem. Tak sa stálo i teraz. «Światła Kolumna Berła Ziemi nie miała».

Preto «Przez Proroka widziany, Mąż trudem trudów Ducha, miłością ludów w liczbie błogosławionej 44, już odebrał Rozkaz Najwyższy» [5]).

---

1) Ja použil som otisk pri práci Semenenka: Towianski et sa doctrine, 1850; tam pri poľskom originale i latinský i francúzsky preklad. Kallenbach referuje dľa rukopisneho exempláru, II. str. 293 a nasl. Obširnejší obsah u Makuševa, Ruskij Vjestn. CXXXIX. str. 489—491.

2) Prídavok u Semenenka, p. 6.

3) Tamže, p. 9.

4) Tamže, p. 26.

5) Tamže, p. 28. Táto veta je pre nás vážna, lebo 1) v nej je kňaz Peter z. III. č. Dziadov, alebo pôvodca Dziadov, za proroka uznaný; 2) Towianski užíva

Menovite títo posli, ale i každý človek (tento skrze modlitby a rôzne videnia) môže svojou svetlou kolumnou odraziť zlé duchy. (Svetlé kolumny daju svetlú atmosféru, pred ňou bežia zlé). K tomu cieľu má človek slobodnú vôľu. Láska musí byť dobrovoľnou, nie predpísanou. Synovia tmy konali pod mocou duchov tmy, ktorí dosiaľ panovali nad zemou. Už vyšol rozkaz, viesť vojnu proti zlým duchom; a uviesť svetlo, pravdu, a lásku, no nie na celej zemi. Francúzsko bude prvým punktom, lebo Napoleon bol predposledný poslaník; Tow. je posledný, jemu dané poverenie, rozšíriť Božiu tajnosť vybraným a prijať jich «do spólki služby». Podav v ďalšom chronologiu svojej missie, nachodí, že je teraz slušné, sebe vzájemne k tej láske a milosrdiu Božiemu povynšuvať. Preto končí niekoľkými zdraviciami, obnovujúc večeru Pána povznesením ducha.

Nech stoja tu tie «toasty» k objasneniu niektorých pozdejších zvláštnosti. 1 Toast, k sláve Božej, sväteniu mena jeho. Za prospech najsvätejšieho diela ľudstva, — za blaho otčiny polskej. 2 Toast. Milosrdie, odpúštenie a pokoj duchu nám dráheho Bohatiera. 3 Toast. Za blaho požehnanie a zdravie milého nám brata, ktorý vstúpiv v službu Božiu «uweselił Ducha naszego, Serce nasze rozradował» [2]).

K doplneniu toho v živých rečiach svojich podal početné potrebné jednotlivosti. Luthera a reformáciu odsúdil, že schladila cit v bohoslužbe, že nemá obete, a preto žiadneho postupu. Naproti tomu revolúcia francúzska — vraj — bola prvým ruchom, zvestu-

---

o sebe výraz z videnia kň. Petra: «A życie jego-trud-trudów»; 3) blahoslaví mystické číslo z tohože videnia, 44.

2) Ako je celá Biesiada napísana pre gener. Skrzynieckého, tak patrne i tieto zdravice platia jemu. Je veľmi zajímavé, že celá Biesiada pozostava zo 44 punktov! Miestá, v ktorých sa Panne Marii taký vážny zástoj prípisuje, som podal doslovne: sú ony zvláštnosť v kosmologii spiritualistickej. No netreba myslieť, že by to snaď bolo len prispôsobnenie sa k zvlaštnej úcte Mickiewicza proti svätej panne (sr. spis Tretiaka o tom) nachodíme ju na pr. i u Jak. Böhmeho, a po ňom ešte i u St. Martina. Sr. o Towianského tejto úcte ešte: Tretiak, Cześć atď. str. 54. a Wł. Mick. III. str. 139.

júcim blíženie sa novej doby. Po vinne i nevinne vyliatej krvi nešťastného kráľa sa zjavil spasiteľ v osobe Napoleona[1]), on začal realisovať slovo Božie, ale narobil chýb, tak: držaním sa svojim proti pápežovi, námestníkovi J. Krista, proti Anglii, proti reči ducha: «Šetrí všade myseľ božiu, povznes sa na svojej ceste a povzneseš iných»[2]). Za tieto svoje chyby bol pokutovaný, jako sa sluší, no duch jeho stál sa voľným pri prenesení telesných pozostatkov jeho, 15. dec. 1840; kto sa s tým duchom spojí, ba má i len trochu idey napoleonovskej, je bližšie k Bohu, ako mnohí, modliaci sa k Bohu od rána do večera[3]). Kto sa k nemu modlí, môže dosiahnúť podobenstva jeho[4]). Z júna 1842 sa zachovala zápiska o slovách Towianského, že sú 3 dogmata novej epochy: 1) svätych obcovanie, t. j. sväzok duchov v tele s duchami nad telesá už povznesenými; 2) dokonálenie sa ducha v stave vyšších, alebo nižších tvorov na, alebo pri glóbe, dľa vôle Božej; 3) duch, ktorý anormálne je vpudený v jakýkoľvek orgán, trpí núdzu[5]). V októbrí toho roku Tow. sostavil pätoro bytností, ktoré Adam pred týmto životom mal, medzi nimi zajímavo, že bol i Pannou Orleánskou. Už vtedy vraj mal Božie povolanie; panna tá z čiastky neposlúchla Boha, preto bola spálená: nezameškal na to Adama ešte osobite upozorniť. Netreba ani podotkúť, že si básnik učenie to o sťahovani sa dúš, ochotne osvojil. — Realisácia slova Božieho požaduje obete, a s.; ona predpisuje túto cestu: a) povzniesť ducha, b) pokoriť telo, c) povzniesť telo do výšiny ducha[6]).

---

1) Wl. Mickiew. III. str. 111—116, Chmielowski II. str. 322.

2) Wspołudz. II. 293. a nasl.

3) Tamže str. 296.

4) Wspol. I. str. 164.

5) Sr. Nehring: Nieznane szczegoli z nauki A. Tow. v. Pamiętn. II. str. 90; ja tie dogmatá podávam podľa skrátenia a interpretácie Kallenbacha II. Pri punkte prvom nachodíme u Nehringa objasnenie.

6) Často opakovaná formula, pozdejšie spojená s pojmom obete: prvá časť obeť ducha, druha tela, tretia činu. Nie zcela jasné to učenie viď Wspoł. I. 220 a nasl.

K tejto dogmatike a etike ešte prišlo niekoľko zvláštnosti pri Bohoslužbe, púte k miestám svatým, z nichž prvé Waterloo, a j. Vysledkom tych cvičení sa je «wielka tajemnicza»[1]) tón pravý, na ňomž poznať opravdového privržencа «majstra», k čomu i on, i Mick. opätovno žiadali, vyrvať sa úplne z pút sveta a utonúť i spočinúť v «diele Božom».

Ač vňútorný život Kola nebol každému přístupným, to predsaj v krátkom čase bolo všeobecne známo, že ono je na ujmu cirkvi katolíckej[2]). Towianski, ktorý pre malú príčinu odoprel isť na audienciu kráľovi, bol už prostred 1842 z Paríža vypovedaný a vedenie Kola teraz ostálo Mickiewiczovi. Mick. bol, a s. ešte na dlhší čas, celkom pod kúzlom Učiteľa, ktorého pred parížským arcibiskupom až nevľúdne zastával[3]). Píšuc vzdialenému Tow.-mu Mick. prosí o rozkazy, alebo aspoň o myšlienky a povzbudenia: «ony boly by pre nás veľkým darom, keďže hlad slova Tvôjho trpíme»[4]). Pravda, rozum mu zapríčiňoval ťažkosti a boje[5]), ale on k nim už dávno privykol. Nežnosťou ľúba Učiteľovi ruku[6]), druhý raz, akoby pápežovi, nohu[7]).

---

1) Nehring na u m. str. 86. Wspołudział I. 274. O tom i Tow. i Mick. často hovoria. Ja som nie úplne istý, či je v tej nálade i druhému niečo vnušujuci moment a či je ona len intrasitívna: Sr. pozdejšie uvedenú definíciu Mick. v prednáškach jeho.

2) Už v oktobri 1842 sa Mick. žaluje na protivenstvá kňazov katolíckych, Wspłudz. I. str. 46. Ony od teraz neprestály už do smrti Tow.-ho.

3) Zprávu o tom máme od Kajsziewicza; Wspołudz. I. 30. 31.

4) Tamže str. 50.

5) Obyčajne jich pripisoval zlým duchom. Tak 11 sept. 1842. píše: «Vo snách mám časté a ťažké války s duchámi protivnými a ešte ani raz sa mi neprisnilo, žeby som zvíťazil. To mučia ma, to volám o ratu, to utekám. Som stále bojovný, ale sily nedostačia. To samé sa mi deje, i keď bdím (na javie) na isto» (Wspołudz. I. 40). V tej viere v duchy tak sa mi zdá, má i ľudové i biblické svoju účasť (Wspł. I. 191). Jeden z údov Kola jich má v dolnej časti tela (tamže str. 192); i básníka trápia, jednoho z nich videl (II. 91); ani sám nevie, či sú dobré, či zlé. Vôbec i jiné videnia boly časté, tak na pr. Kristus sa mu zjavil čo «Ecce homo», počul pri tom i francúzske slová. Wspoł. I. str. 61.

6) Tamže, str. 40.

7) Tamže, str. 51.

Tomu zodpovedalo i sebäpovedomie, i vážnosť pri vedení Kola, ktoré sa mimo toho ešte i na sedmorky rozdelilo. — Hlavou, ovšem neviditeľnou, bol i teraz vzdialený Towianski, Mick. myslel o ňom, že on všetko spočítal «od obuvia až do mieszkania Mistrza» z punktu Spravy. On o všetkom pamätá všetko on sám riadi»[1]). Z punkta Správy maly cvičenia Kola byť prácou v duchu; maly byť tou obeťou, ňouž by sa protivnosti proti Správe oddialovaly, a pôda pre ňu pripravovala[2]). Táto práca v duchu v shromaždeniach pozostávala hlavne v rozjimaniach, pri čom Mick. slová Tow.-ho vysvetľoval, v modlitbách a vzdychoch, a časom i v prideľovani Večery Pána, ktorú ale údovia Kola, — jestli dobre vidím — krome toho i v katolíckych chrámoch prijímali. A tu treba vyznať, že Mick. v suchoparné a prázdne výrazy Učiteľa vedel vliať smysla i života: i najumnejší exegeti Písma by ho v tej veci sotva boli prevýšili. Krome toho ale, tak sa zdá, pokračoval v svojich improvisáciach, lenže tu ony prijaly už náboženský ráz «z punktu Sprawy»[3]). Kruh myšlienkový je ešte ten, čo sme v Biesiade spoznaly, jednotlivosti sú často pekné, uchvacujúce, aforismy zväčša etické tiež «z punktu Sprawy», v ničhž súvys a sústavu márno hľadať; hlúposť je občas priamo vyvýšovaná[4]). Podobenstvo s biblickými osobámi a dejámi sa tu i tu prízvukuje, ale nie často a i nie čo dôkaz pre pravdivosť názorov a snáh[5]). Tieto cvičenia sa pohybujú v cieľapovedomej protive k mechani-

1) Wspołudz. I. str. 116—117.

2) Mick. tak nazýva počiatok jich «Správy», s tým kombinujem jeho výsvetlivku «obete» v Prednáškach, sr. nižšie.

3) Takých výsvetlivok Mick. sa nám niekoľko v jeho zápiskách zachovalo, sr. napr. Wspoludz. II. 64, 111, 120, 220 atď. Otázka je ovšem, jako tieto zápisky ponímať, či sú ony napred shotovené či pozatýmne. O niektorých z rečí v Kole máme zápisku Mick-a a Goszczynského, ony sa nevytvárajú; Gozsczynského zpráva sa mi zdá byť pôvodnejšou, Mick-a zápisky uhladenejšie, tak menovite pri otázke o veľkosti: Wzpł. I. 120, 126, 221, na proti tomu zprávy Goszcz.-ho nižšie.

4) Sr. Wspoł. I. 64. menovite chváli chlopov a jich znania. Wspoł., I. 47. 222.

5) Zajimavé je srovnanie medzi cestou Tow.-ho- do Ríma a Mojžišovou na horu: národ zostál tu i tam bez vodcu. Wspoł. I. 111.

sovaniu zbožnosti — menovite zo strany jesuitov, preto opravdová zášť (ktorá inač má i jiné pričiny)[1]) proti nim. Zášlo sa pri tom ovšem, ako to pri voľnom pohybe ducha vždy býva, chvíľami pri ďaleko. — Len niekolko príkladov!

V smysle toastov pri «Biesiade», dňa 29. novembra 1842 bol večer ku cti vzdialeného učiteľa, jako v predvečer jeho menín: Adam lámal a rozdával chlieb, za nápoj biele víno: prí lámaní mlúvil: «Slovo stálo sa telom». Deň na to napísal na to téma «Slová Najsvätšej Panny», «prózou najkrajšiou čo poľský jazyk má». Medzi všetkými obrazami, ktoré o zbožňovanej Panne utvoril, viacráz spominanć bádanie Tretiaka o predmete tom pripisuje tomuto obrazu palmu. «Je to celá historiosofia vtelenia» [2]). Vlastne teda platila «báseň tá v próze» najnovším dejom. Vo februáre 1843 riekol, že sú Towiančíci duchami toho samého pokolenia, a s. izraelského, ktoré žilo za časov Krista. V marci tohože roku sa zjavila kométa [3]), očakávania sa stupňovaly. V máji ho priatelia-kollegovia francúzski, Quinet a Michelet, pozvali na svoje prednášky, by jim pomohol proti jesuitom [4]). Pomocou poliakov, patrne Towiančíkov, jesuiti boli premožení [5]). V Kole sa často obracali prosbámi k Napoleonovi, jako patrónovi; 16 júna 1843 Adam jich vyzval, by zjedli po kúsku chleba privezeného z pod Waterloo. Pritom vysvetľoval smyseľ úcty relikvií [6]). Tak sa zdá, že nasledujúci rok (44) mal priniesť čakaný veľký obrat. Towianski sa 1843 vybral bol v Rim, Adam ho spre-

---

1) Krome jiných miest, sr. i Wspł. I. 68—9.

2) Otisknuté z novu u Tretiaka Cześć atď, str. 56. a nasl., podrobnejši rozbor slov tých tamže, str. 61 a nasl.

3) Tieto a ešte niektoré, veľmi cenné jednotlivosti z vňútorného života Koła podáva zo zápisok Goszczyńskéhо, Z. Wasilewski: «Z dziejów Towianisma (1840—55) v Pamiętniku ..literack. II. 269. a nasl.

4) Wł. Mick. III. str. 199.

5) Wasilewski, v Pamięt. II. str. 273.

6) Tamže, str. 274.

vádzal jako drahocennú bytnosť [1]). Čim viac sa bližil koniec 1843, tým viac sa dal básnik uchvátiť. Z pôvodu obdržania písma od pápeža Towianským, (10 dec.) Adam mluvil v Koľe. «Som veľký, tak veľký som, i vy takými byť môžete i povinní ste». V modlitbe velel prosiť ducha križiackého ritiera Godfrida, Ludvika Sv., «podwójnego» ducha predkov «Czarneckiego, Sobieskiego» i takéhože ducha i silu Napoleona. 19-ho tohože mesiaca vysvetľoval Goszczynskému, žo je on povinný mať tón kozácky. Ač-vraj- len Učiteľ znal všetky tóny, predsaj mu to Adam dľa možnosti vysvetlil, a G. poznamenal v svojom denníku, že po tej reči cítil v sebe veľké svetlo [2]).

Čo sme o učeni Towianského a vňútornom živote jeho Kola riekli, tvorí úzadie málo zajímavé prednášok Mickiewicza veľmi zajimavých [3]). Úzadie to som nazval málo zajimavým, bo pôvodného v tom učeni skoro nič. Jednostranné prízvukovanie duchovnosti je hlavnou zásadou veľkej časti cirkevných sekt, počnúc od gnosticisma, — lenže spekulatívnej sily Tow. nemal. Válka, medzi dobrými a zlými duchami je predmetom starodávnej, patrne z Východu pošlej ľudovej viery, ktorá zvlášte v prvých jeho stoletiach i kresťanstvo opanovala [4]). Mária sa pri tom u Tow.-ho skoro tak vyníma, jako druhý úd syzygie gnostickej [5]); a opätovno vysílaní proroci a spasitelia «Biesiady» upomínaju na äonov elkesaitsko-klementinských [6]). Ale čo je u dávnych mysliteľov výsled-

1) Cesta tá bola v spojení s ospravedlnením sa pred pápežom, o ktoré ale Tow. sa-vraj-ani nepokúsil. V písme svojom k pápežoví uznáva Tow. prvosť jeho na celej zemi «Seigneur sur la Terre», Wspoł. II. 198; Chmielowski II. 354—5; Rôžanski. str. 52—54.

2) Wasilewski na u. m. str. 275. Túže reč Adama o «veľkosti» jako dobre premyslenú, víď Wspoł. I. 120. Zostáva otázka, už vyššie nadhodená, či je tá reč. koncept, či pozdejšie sostavená treseť?

3) Stručný obsah prednášok tých u Ursína (Zdziechowského) str. 88—96.

4) V novší čas máme o tej otázke cennú monografiu Weinela: Die Wirkungen des Geistes und der Geister etc... — 1899, z ktorej i pre Towianszczyznu niekoľko svetla padá.

5) Ovšem sa Tow. k syntése, samo sebou sa ponúkajúcej, nevyšvihnul.

6) I tu nebadať úplnú dôslednosť, a jasnosť; menovite, ako čoby i po Towianskom a jeho diele spasenie ešte nemalo byť zakončené.

rom vhĺbenia sa v otázky viery, a spracovania jich prostriedkami duševnými svojej doby, — to je u Tow.-ho len aforistické podanie vecí patrne jiným (myslíme zvlášte na Swedenborga) patriacích. Preto jeho kosmologia a vierouka su pusté a i temné, a v Kole nevzbudzuju skoro žiadon zájem. Zvláštnosti: ako mimoriadna úcta panny Marie, metempsychosa, kult Napoleona a jeho miest sú Towianským veľmi mhlisto odôvodnené; etické tésy sú slabým odzvukom alebo chorobným stupňovaním pevne založených zásad každej kresťanskej mravovedy. Zostane nám slaviansko-poľské pribarvenie viery z Francúzska vychodiacej, zostane nám na quietistov upomínajúci ton, ktorým ale tiež Učiteľ dla ľubovôle nakladal, zostane nám večera Páne pod obojí a prisluhovanie jej v Kole, čo by asi znamenať mohlo samostatné kňazstvo. Zastávanie a hlásanie tejto viery[1]) pred vzdelanou verejnosťou vzal Mick. na seba, a keby bohatosť fantásie a myšlienok, oduševnenie a oddanosť za vec mohly dostačiť k šíreniu bársjakého učenia, by sa pôsobenie Mickiewicza na katedre Collegea ináčej bolo končilo.

Malo—ovšem-inú úlohu, a začalo sa ešte pred zjavením sa Andreja Tow.-ho. Ale po zjaveni sa tom Mickiew. nachodil cieľom

---

1) Z ostatných punktov učenia Tow.-ho spomenieme ešte niektoré jednotlivosti, ktoré len z časti prichodia k platnosti u Mickiewicza, bez toho žeby na ustálenie sa jeho viery maly vplyvu. Towianski odopieral nové divy, no časté divné sny Mickiewicza sa stále pokúsil vysvetlovať. O tóne a o duchu sú výrazy oboch zvučné, ale nie jasné, patrne i menej obsažné, ako by sa zdať mohlo. Krome ducha Napoleona cítili v svojom kruhu ducha Sv. Petra, Alexandra I, a ducha Israela. — Bratstvo, ktoré nová «sprava» na svete uskutoční, zakladá sa na rovnosti všetkých. Náboženstvo a politiku len farizei delia (Wspoł. I. 21). Preto požiadavky programu: emancipácia žien, oslobodenie chłopov a obščína v poľnom hospodárstve. — Revolúciu «v tóne zeme» odsúdil; faleš a podvod nemá opravnenosti (Wspł. I. 202), len mravný prevrat, revolúcia kresťanská, môže dať šťastie, slobodu, otčinu. Väznenie ľudí, menovite ale odsúdenie k smrti má prestáť. Koncom toho obratu malo byť ovšem oslobodenie Poľska, a s. pomocou Francúzska (no nie burbonského), ale pád Poľska on pripisoval politikom samým! Mickiewicz tiež slávnostne oznámil, že proti Rusku necíti nenávisť. Tow. prízvukoval, že ako verno slúžil Rusku, a že v hlbokosti svojej duše žela blaho Ruska,—prízvukoval svoje slavianstvo, bez toho, že by ho boľ duševne chcel vtelíť v zvláštne prednosti Poľska. Obšírnejšie vypísanie celej «sprawy» v chvalenom článku Makuševa (Ježegodnik), u Nehringa (Pamiętn. I) a u Mazurkiewicza č. I.

svojim, byť apoštolom jeho—i na katedre, bo v tom videl cieľ svôjho jestvovania: — svedčiť o vplyve ducha svôjho plemena, svôjho národa, o hlase Božom v jeho svedomí; tým mu bola professúra tá, ako ju sám nazval, «službou slova». Preto sa i nepripravoval, veď v evanjeliume je to zakázané [1]). Nezadlho po vystúpení v chráme oznámil na katedre, že všetci publicisti a filosofi sú presvedčeni o blízkosti veľkej premeny [2]). On zvestuje, že teraz má slavianstvo vystúpiť na javište sveta, a síce, ponevráč massa samá nedostačí, novou myšlienkou [3]), ktorá má v sebe celú minulosť a budúcnost objať. Ale kto novú chce mať pravdu, musel driov starej slúžiť, a za ňu trpeť i obetovať sa [4]). A slavianom je sídlom ducha, sídlom vňútorného človeka nie hlava, ale srdce [5]). Z neho i pochodí tá centrálna idea, pre ktorú od Wronského prevzal teraz slovo messianism. On má byť ideou celej Europy [6]). Cieľom jeho je spasenie sveta. Známky: obeť (ňou sa ten cieľ dosiahne), kresťanské poslanie Poľska a všeobecný dosah [7]); odvolávanie sa na genia, na vyššie vnuknutie [8]). Kolískou tejto idey ale je ten národ, ktorý zo všetkých slavianskych najviac trpel, alebo, ako Brodzinski riekol: najväšši genij sa zasnúbi s najnešťastnejším národom [9]). Pri genijovi ovšem treba mysleť na Napoleona (predmet to [10]), ktorý sa vysvetliť nedá) ktorý, jako Caesar pracoval pre nastávajucu kresťanskú dobu, tiež pripravoval novú, ktorá bude tak stáť nad kresťanstvom, ako toto nad

---

1) Vorlesungen IV. 211; v nasledujúcich citátoch nech dostačia k označeniu tohože diela číslo sväzku a strany.
2) II. 8.
3) I. 92.
4) III. 7.
5) II. 404.
6) I. Predmluva, VII.
7) II. 428.
8) III. 62.
9) II. 168, III. 356.
10) Sic! II. 275.

pohanstvom [1]); jeho ton je ešte i od ruského vyšší, ton to ducha oslobodivšieho sa od svojej rúšky entusiasmom [2]).

Ač o messianizme niekoľkoráz mluvil, to sa zúmyselne nepúšťal v nakreslenie jeho podstaty: také aj ledvaj čakať zo stanoviska, na ňomž učenia (Doktrinen) neznamenaju nič, niečim je len človek, «stelesnené slovo» [3]). K výšuvedenému sa má prideliť vysvetľovanie obeti dľa Baadera: všetko, čo dýcha, sa krmí životom, a tak je život, obetovaný pre niekoho, toho istého pokrmom [4]): treba len tento pojem na pomer medzy Poľsko a Europu uviesť.—Na jiné upomína, keď hovori o Królikovskom [5]). Tento pracoval pre cirkev budúcnosti: údovia jej všetci budú kňazia a králi; Mick. nachodi, že je to tiež poľská myšlienka, lebo poľski kazatelia nieraz rickli ľudu svojmu, že je národ kňazov a kráľov. Niečo ďalšieho o tej nádejnej cirkvi ukazuje v záhadnom srovnaní vývinu cirkve a jej období so známou stupenkou vo význame troch apoštolov: po dobe Petra, Pavla nastúpi skorá doba Jána [6]). Rickli sme už, že tá koncom decembra, keď

---

1) II. 332.

2) «Der Ton ist das Wesen der Sache, das Leben., Man kann ihn nicht anderswoher als lediglich aus dem Geiste, der ein höheres Leben hat als der, welchen er beherrschen will, ertönen lassen». Taký-mal Džingiskhan, od neho sa naučili veľki kňazovia ruskí!

3) III. 433.

4) II. 429.

5) III. 335.

6) Wó II. 431—2. Naznačime tu ešte niektoré jiné miesta, ktoré pre našu otázku menej váhy maju, ale pre náboženskú myseľ básnika rôzného svetla prinášaju. Tak výsvetlivku o duchu: je on človek, ktorý v tele žije, rozlúčený od tela (II. 147). Menovite v slovanských jazykoch má to slovo zvlaštný význam.— Nešetrí Mick. ani protestantských kňazov, ktorí vraj na kazatelni inač hovoria, ako v živote (III. 296). Svoju prax prí věčere Pána snaď tiež odvodil zo slovančiny, bo pri pojednávaní o Husoví poznamenal, že sa «pod obojí» opieralo na ľudovú tradiciu (I. 347). Pri Schleiermacherovi nezabúda upozorniť poslucháčov, že bol dlhši čas medzy moravskými bratmi (rozumej hernhutcov) a tak že ho osvietila jedna lúč zo slovanského duševného sveta, oživeného Husom. O tom, že Schleiermacher ten herrnhutský svet našol priúzkym, sa nezdá vedieť. My, ktorí sme to schválne vypísali pri líčení mladosti Komenského, dodáme, že Schleierm. dojmy herrnhutské i v časoch najvoľnejšieho letu svojho ducha uznal za smerodajné pre seba, i vtedy

v kole bola reč o písme papeža, alebo keď Adam vysvetľoval kozácky tón Goszczyńskému, sa zdala byť neďalekou. Aspoň zemskému vodcovi, Mick. ovi.

Tri dni na to začal štvrtú sériu svojich prednášok v College. Už len niekoľko dní delilo od veľkého roku, preto treba bolo jasne povedať, čo má nastúpiť, a jako:—pri tom bolo nevyhnutné, vyrovnať si účty s cirkvou katolíckou[1]). «Vtých dňoch štyricať štvrtého roku Duch veľký Petra sväteho v plnosti úradu svôjho v Správe Božej stanul» píše Tow. koncom januára[2]). Dr. Gut, švagor Towianského, tiež vplýval na nasledujúce prednášky, ale kto to uveri, že Mick. nepokračoval samostatne, a stál pod cudzým velením?[3]) Towianski ho už v novembri r. 43 napomínal, by v prednáškach pokračoval. Tow-ho ofiara má mu dať zápal, podpora prijde z hora.» Vec veľkú urobiš.... Bo rameno Božie je s našou čistotou[4]). Programom, tekstom tychto prednášok malo byť niečo primerane veľkého[5]): a čo že by také mohlo byť, jestli nie nám už známa, čo i nie dokonalá «Biesiada»? Tak velel Towian-

---

zostál: «ein Herrnhuter höherer Ordnung. — Žiaľ, Mick. nezdal sa vedeť o Komenskom, o jeho vplyve na Leibniza, a z časti cez tohoto, z časti i priamo, na Herdera, ktorému práve Schleierm. nemálo ďakuje. Raz ovšem zdá sa Mick. na Komenského narážať, hovoriac o knihe Orbis pictus, bez toho, žeby pôvodcu jeho menoval.—Ovšem že i na Schleiermacherovi nevykazuje Mickiewicz v ďalšom vplyv pobytu u moravských bratov (III. str. 228). O de Maistreovi v celku málo myslí (III. 334), ač niektoré jeho náhľady (chiliastické: III. 338, o priateľstve medzy slovanským a francúzskym duchom (IV. 182) chváli. Pre «romantika na tróne» ale ma slova uznania: pruský kráľ — vraj — medzi všetkými filosofami najviac pracuje (III. 249). Medziiným Mick. v prednáškach tých prvý upozornil francúzov na amerikánskeho filosofa Emersona. Srovnaj o príbuznosti smeru Emersona s Mickiewiczovým článok Tretiaka. Mick. jako redaktor Trybuny ludów, Bibliot. Warsz. 1907. I. 1. Str. 36. 37.

1) Od 1842 sa začaly, — už sme to riekly — verejné i skryté nápady so strany privržencov úradnej cirkve katolickej, menovite Zmrtvychvstancov, Wspołudz. II. str. 51. Sr. vyššie str. 1238, pozn. 2.

2) Wspołudzial, I. 131.

3) Zmrtvychvstanci pozdejšie trvdili, že sa Mick. na Guta vyhováral ohladom nasledujúcich vývodov v prednáškach.

4) Wspołudzial, I. 129.

5) IV. 10, Wzpł., I. 129.

ski. — Avšak vzdor chválam jej a pojedinelým námekom na jej obsah [1]), predsaj až do konca skoro nič z nej neprezradil. Omluvil to dosť obratne pozdejšie tým, že pred veľkými udalosťmi je v prírode mlčanie: preto-že i on neprečítal nič z Biesiady: miesto toho vzdych, by duch toho, ktorý ju napísal, bdel nad služateľmi. Naproti tomu vzdor nebezpečiam, ktoré katolíckej cirkvi hroziť maly, neudržal v sebe ani slova z nevole, ktorá sa-od kedy? [2]) proti nej v ňom nashromaždila.

Vidiac nastávajúcu krísu, nachodil spokojnosť cirkve tej nedôstojnou jej tradicií. A i tradície, menovite teoretické, su nie nedotknuteľné, naopak nové doby potrebuju «nové dósy universálnej pravdy» [3]) Táto neplynie z umu, z teorie, ale z nadchnutia: ono stvorilo kresťanstvo, ono ho udržalo, ono pri nových dejoch a prácach prijde k svojej platnosti. Keď ale nadšenie z cirkvi skoro úplne zmizlo, ľudia cirkve nemohli dobe ničim prispieť [4]), alebo nechceli, lebo vôbec i naproti cirkvi nič necítili [5]). Preniká ovšem pri tejto polemike sklamanie sa patriotické, a báseň, ktorá novú cirkev zvestuje, je od poliaka; ale v smysle dosavádnom ďalej pokračujúc Mick. tvrdí že sa cirkev musí duchom ľudovým (Volksgeist) omladiť: to je prepotrebné: bo kňazia ideál o Ježiši Kristovi zfalšovali [6]); jestli necítia v sebe moc, byť mohutnými, nech sa radšej obrátia k obyčajného života prácam, «nech nemluvia v mene nábožnosti; ktorá založená divámi, ináčej ako divámi jestvovať nemôže».

Mickieviczove očakávanie novej doby sa zakladaju, ako sme to už driov slyšali, na náhľady o slovanskej duševnej schopnosti. — Nachodí zvláštný ráz v slovanskej spisbe, menovite poľská že

---

1) IV, 85.

2) Proti Jesuitom už I. 640, potom II. 38—9.

3) Str. 20.

4) Str. 39. «Die Priester..... hatten aber nichts den Polen zu geben, als Gebete».

5) Str. 42.

6) Str. 50. Celý odsek uvaženia hodný.

má kňazskú povahu: a túto literatúru denunciovala cirkev, a prekliala![1]) Zažalovala nás—vraví Mick. na druhom mieste—že chceme nové náboženstvo uviesť, zabúdajúc že samé kresťanstvo nebolo novým náboženstvom, ale len prišlo, by na vždy a na veky vekov všetky náboženstvá objasnilo a doplnilo[2]); a kult Napoleona by potreboval jiných ľudí, by ho pochopili, ako čo je terajší katolícky klérus, a i jeho hlava, ktorý sa o cirkevných veciach z novín poučuje. Ano vedeť je moc, «ale vedenie napred, nabožné vedenie je mocou»[3]).

Prechodiac niekoľkoráz k analyse Towianského Besedy schvaľuje jej spiritualistické vývody, podpierajúc jich i tvrdením, že každý slaviansky rolník je spiritualistom. Uradná cirkev, która by sa teologii mala od Napoleona učiť[4]), nemá na to, ani výrazu v svojej terminologii ako vôbec na nové myšlienky, ako na pr.: pokrok, bratstvo, exaltácia, intencia, nové vedenie. A vôbec moci «slova», Mickieviczom už predošlého roku zvlaštne vysvetľovaného, nevyúžitkuje uradná cirkev práve na miestách, kde by bolo najpotrebnejšie; kňazia su «commis voyageuri» vedy; a kto počul o martyrstve i jednoho kardinála[5])? Prečo stratila cirkev dar jazykov[6])? Prečo nechá cirkev vyschnúť prameň opravdového života? A nauka práve na tie veci neodpovedá, ktoré v priechodných časoch ľudí najviac zaujímajú. K riešeniu jích očakáva svet, menovite slaviansky, znamenie zhora.[7]). Stará teologia duchovenstva nedostačí našim nabožensým potrebám, vôbec doktriny nie sú viac, ako forma bez života, doktrina v politickej sfére to predstavuje, čo jesuitismus v nabožensej[8]). Napoleon prekročil jestvu-

---

1) Str. 58.
2) Str. 61.
3) Str. 66.
4) Str. 81.
5) Str. 95.
6) Str. 97. Pritom odvolanie sa na Baadera.
7) Str. 118.
8) Str. 119.

júci katolicism, keď, «ako muž určenia», svojich druhov ozpovedal, absolvoval [1]). Ako sa v svete vôbec všetko krísami deje, tak teraz nastala slávnostná minuta. Bolo to 19 marca 1844, čo rečník si držal za povinnosť výslovne za svedka nového zjavenia vystúpiť. Nasledovala dramatická scéna. Mick. prosí svojich poslucháčov, by tí, ktorí zjavenie to znajú, odpovedali, či ono jestvuje, či nie, či je jích učiteľ prítomný, či nie? Dvojnásobné áno zavznelo v posluchačstve, a Mick. oznámil, že je jeho úloha pred Bohom vyplnená [3]).

Účinok reči bol na poslucháčov ohromný. V svojej auditorii porovnal Quinet už predposlednú prednašku Mick.-a s prejavámi prorokov izraelských. Kolo usporiadalo všeobecne veselenie sa v česť úspechu toho [4]). Ale Adam na tom nezastál. Tri dni pozdejšie držal v Kole reč, kde odvolávajúc sa na prísahu od 19 marca vysvetľoval, že Kristus bol prvým toho príkladom, že slovo sa stálo telom. Po 18 vekovom putovaní to telo očistené dostáva od Boha novú cestu zdokonaľovonia sa. «Tou cestou, tým vzorom je Andrej Towianski» [5]). Mnoho už i tak nepozostávalo, čo riecť, a boly i zovňajšné príčiny, náhliť sa s prednáškami ku koncu. V poslednej nás predovšetkým sretajú známe myšlienky. Idealisovanie slavianstva, vyzdvihovanie činu, naproti analýse a teoriám, chvála nového zjavenia, v Poľsku z telesneného, ale Francion prijatého; Poľsko jako ukrižovaný národ (dľa poezie Garczyńského), genij Napoleona, na ktorý všetky národy hľadia.

Hovoriac o poslednom, sa Mick. pýtal na pričinu svojej povznesenosti. «Je to výlet duše k vyšším krajom», čo on pri tom cíti. Toto oduševnenie svedčí o vyššom svete. — Zakial cirkev veriacím pomáhala, sa do tohoto sveta zmôcť, zatial všetko išlo do

---

1) Str. 121.
2) Str. 129.
3) Str. 155.
4) Wł. Mick. III. 284. Wspłudz. I. 142.
5) Wł. Mick. III, str. 278—79.

kostola. «Od století cirkev nevede do neba[1]) ona samá nevchádza tam». Ľudstvo pokračovalo napred, ale u cirkve darmo hľadalo pomoci, lebo «cirkev prestála byť s nebom v spojení». Preto veľkí, podujímaví duchovia probovali mimo cirkve to spojenie dosiahnúť.— Tu nasleduje zvláštne vážne miesto, pokus messianimus vriadiť v beh udalostí cirkevno-historických. Mick. pokračoval: Luther a Cartesius, Svedenborg, Saint Martin a Fourrier, Mirabeau a Danton, oni su ako mornári ktorí sa pred Kolumbom na druhú polovicu sveta odvažili. Najhodnejší obdivu bol medzi všetkými mužmi prešlej doby Napoleon, svojou «neomýlnou známosťou», že Ježiš Kristus nebol človekom[2]). Predsaj i Napoleon chybil, urobiac sa «dieťaťom zeme»—a nesplniac svoje poslanie[3]). Jeho následníka už predzvestoval i jiný básnik, i sám rečník v svojich «Dziadoch». K vôli názornejšiemu podaniu rozdelil medzi poslucháčmi litografovanú podobizeň Napoleona, patrne s ponáškou na Towianského: «Volajte ducha Vášho hrdinu, a Vás privedie k mužovi určenia». Slovámi: «Napoleon» a «Waterloo» rečník spojil ešte poslucháčov svojich, ponímajúcich, čo je v tých slovách obsažené, v «tajnosť novej smluvy», v duchovnú besedu, napomínajúcu na závierku spísku Učiteľa, a končil slovámi, ktoré účastníci prvej zodpovedajúcej tomu hostiny na poli Waterloo boli riekli.

Významné je a osobitého vyzdvihnutia vyžaduje, že v pamätnej prednáške tej odvádza nový ruch od Luthera, a tým napráva Andrejov nepriaznivý úsudok o ňom. Tým sa všetkým jeho výčitkam proti Rímu stavie koruna. Bolastnejšie sa už dobrých katolíkov tknúť nemohol, ako keď úhlavného heresiarchu postavil na čelo novej doby, k nejž sa i sám hlasil. Ale ďalej! — medzi Lutherom a Napoleonom menoval cirkvi nie priaznivého filosofa, mystikov necirkevných, a politikov revolucionárov! Všetko—čo

1) Str. 220.
2) Str. 223.
3) Str. 224.

pomahálo k poníženiu Rima: reformácia, obnovenie filosofie, emancipovaná mystika, bezohľadná revolúcia, a autokratický militarism — všetko to malo mať účasť na novom spojení s nebom, práve nedávno sa otvorivšom. Ani čo by človek čítal reč Štefana mučedlníka pred židovským náboženským súdom!

I pokračovanie v tom smere nevystálo. 29 júla slávilo Kolo vigiliu činu. Jakoby omluviť, že sa ešte nič zvláštneho nestálo,— patrne všetci denne očakávali nejaký div! — Mick. vysvetľoval, že žiadon veľký človek neprišol s hotovým programom, že doniesol len zrno, a konal dľa znamení a nadchnutia z hora obdržaného. Kristus pracoval 30 liet, a vytrval, až mohol riecť, «dokonáno», a to bolo jeho triumfom. «I my hotujme sa!» pokračoval. «Dosavádne práce nás maly pripraviť vňútorne; dnes už každý má byť prihotovený; šťastný, kto bude môcť opakovať: «dokonáno»[1]).

Vojenná hotovost k činnosti dosiahla svojho vrchola, ale márne čakalo kolo na nejaké znamenie! Márne zvestoval už v novembri 1843 Mick., že sa treba povýšiť duchom až do šialenstva, a z tej vyšiny, čo zo stromu, vidieť ďalej okolo seba[2]). Ešte vždy sa neukazovalo nič. Márne sa spojovali i vo výročný deň smrti Napoleona (máj) s duchom jeho; ač spojenie bolo tak tesné, ze zvedeli, jaký pomník si duch ten želá, ba boli hotoví i prisahať na to[3]). Po skvelých činoch ducha Mick.-a teraz mala nastúpiť realisácia[4]). Mick. chod jej tiež bol, ako sme videli, v prednaškach načrtal. Nejednalo sa len o Poľsko, ale hlavne oň; počiatok mal byť od jeho oslobodenia. Slovanstvo dá nový duševný svet, svet slova, jemu sa v službu postaví francúzsky vojak. I o budúcom veliteľovi nebolo tažko sa dohádat[5]).

A tu nastúpilo tragikum. Práve na tomto punkte, týkajucom sa vystúpenia messiáša, dielo utrpelo veľkú porážku. Francúzska

---

1) Wl. Mick. III, str. 330.
2) Wspoł. I, str. 124.
3) Tamže I, str. 165—167.
4) Wspoł. I, str. 192.
5) Vorles. IV, str. 134.

vláda upozornila už dávno professora na nebezpečnosť jeho vystupovania[1]). Sľubovala mu výhody, jestli prestane v kursu, «bo minister dobrý človek, škodiť mi nechce». Mick. odpovedal, že musí plniť svoju povinnosť: načo mu zahrozili, že tak veci ďalej isť nemôžu. Mick. váhal, či je to nie znakom, by aspoň na čas prestál; pýtal z nova, v apríli, radu od Tow.-ho, presvedčený, že «teraz co raz silniej iść trzeba». Odpoveď bola nie určitá, trochu -vraj- prestáť, ale potom ďalej pokračovať, a s. o prijatom už texte, o «Besede»[2]). Keď mu ale Mick. skoro na to zvestoval, že kurs končil, Tow. proti tomu nič nemal[3]). Ale Mick. sa i tak ďalšej činnosti zdržať nevedel, a minister mu vzal katedru[4]). Ten neočakávaný počiatok «realisácie» bol aspon pre Kolo počiatkom konca. Struna, oslobodivšia sa od rastúceho do nekonečna napnutia, stratila pružnosť. Udalosti ukázaly, že treba ďalej ticho a skromno pracovať, ale po výstupoch, aké sme na konci r. 1843 videli, to bolo podvrátením básnika-apoštola. V dlhšej reči vyznal to v novembri toho roku Mick. sám. Ale nie v Učiteľu je chyba—«v nás a v hriechoch spoločných». — «Povolaný počeť (liczba) prijde do svojho punktu, zvíťazí nad svetom, zemou, a satanom—a potom kolo začne proti svetu pôsobiť»[5]). I zatial treba ďalej pracovať.

A v čom mala pozostávať tá práca? V Kole vo vysvetlovaní písem Učitela. A v tom, — bolo zrejmé,—v novši čas general Rózicki predčil Adama. Ešte roku 1844 dali sa i do dobrodružných podnikov, mienili získať pre «spravu» cára Nikolája a Rótšilda. A tu tiež boly rôznice medzi Andrejom a Adamom[6]). V

---

1) Vorles. IV. Protipostavenie str. 139, a 141, a vôbec stále opakovanie velkosti Napoleona, poukazovalo, čo i nepriamo, na to, že jestvujúca vláda francúzska najbližšie dohospodári.

2) Wspoł. I, str. 154.

3) Tamže str. 157—158.

4) Keď Mick. ešte 28 maja držal reč v česť Napoleona, vláda mu ponechala voľnosť, poďakovať sa, alebo vziať dlhšie dovolenú. Protiviť sa nemohol. — Dokumentá k tomu u Wlad. Mick. v prílohe k III. sv.

5) Wspoludział I, str. 203.

6) Aktá k tymto jalovým podnikom vo «Wzpoludziale» I, II. Rozdielne, ale

prvšom bola taká sklonnosť prispôsobňovať sa, že na koniec pevného zrna sotvaj viac zostálo, ako viera v seba, a presvedčenie o povinnosti pokorného očakavania vôle Božej, quietismus. Jeho osobnosť mohla mať, a mala okuzlujúcu silu[1]), jeho písma—ako sme to už videli—sú suché, prázdne, ba často až k omrzeniu nudné. Výborne vystihnul túto pustotu kň. Semenenko už r. 1842, keď Tow.-ho v Brüsseli navštívil, by sa o Biesiade bližšieho dozvedel. Dokazoval mu, že je Biesiada proti evanjeliumu a proti cirkvi; a ač Tow. to nepripustil, predsaj stratil proti obratnému a rozhodnému nápadu Semenenka svoju rovnováhu ducha na toľko, že na koniec prorok v pokore vyslyšal jeho hrozbu o súde Božom, bozkal mu ruku a pohnutým hlasom riekol: «Kňaže, jestli je tomu tak, modli sa Bohu za mňa». Sám Semenenko ztoho zatvára: «Slovo»: «jestli je tomu tak» robí česť»—to je pravda, človeku, ale ničí proroka»[2]). Spôsob, nímž Tow. proti Rotšildovi Izraela, a proti Nikolajovi Slavianstvo velebil, tak isto ničil proroka, alebo ho aspoň prinášal na skromnejšiu mieru od tej, ktorú jeho apoštol Adam v predvečer

---

nie náboženský odôvodnené ponímanie veci tej u Mick.-a a Tow-ho dôkladne vypísané u Wl. Mick.; kratšie ho shrnul Kallenbach II, str. 335.

1) Svedectvá o tom sostavil medzy iným F. Hösick v svojom námi už spomenutom článku: «Chvila przelomu» atď v Kraju 1896, k tomu by sa ešte mohly početné jiné podobné úsudky pripojiť.

2) Towianski tvrdil proti Semenenkovi, že učenie jeho spisu je len vyšším ponímaním evanjelia a vyšším vývojom cirkevného učenia. Ale Semenenko sa dal do jednotlivostí, pýtal objasnenia; Tow jich odoprel. Spis ten—vraj—bol len pre jednu osobu složený a tá potrebné objasnenia obdržala, a za uverejnenie spisu ešte bude niekto pred Bohom zodpovedať. — Ked Semenenko neprestál naliehať naňho, Tow. zprvu chcel urobiť dojem niekoľko výpoveďami cirkevno-politický važnými, ba chcel vraj—appelovať i na márnivosť hosťa, nazývajúc ho veľkým človekom, by sa mu pripojil. Semenenko sa na to zasmial, a Towianski chcel rozčuleno pretrhnuť rozhovor, vytýkajúc Semenenkoví, že prišol k nemu zemský (svetský). Keď tento odvetil, že práve vykonal svätú omšu, a prijal telo a krev Krista, ho Towianski poučil: «Bolo treba sa Vám povýšiť k obeti ducha». A ukázav mu jedon obrázok apoštola Jána, pokračoval «Pozdvihnite sa k obeti ducha, Boha máme vzývať v duchu a pravde». Na to Semenenko odpovedal, že pravdu obdržíme z učenia cirkve, Towianski ale mienil, že prvé je Bohu sa modliť v Duchu a pravde. Na to nasledovalo ešte niekolko výstrah z oboch strán, a koniec bol — dľa Semenenka — ten, čo sme v texte uviedli. Sr. Semenenko, «A Towianski» 1850. Predmluva.

činu tak slávnostne bol ustálil[1]). Realisácia sa teda r. 1844 nepodarila, sklamanie bolo trpké, a predsaj pochybnosti v Učiteľa v Kole neboly príveľké. Skladajúc vinu na seba samých, chceli sa polepšiť. Tow. jim poslal nový ton, Mick. v máji 1845 oznámil že sú už na prvom stupni, ale ešte nie na vrchu, pre to volal druhom: «Wzywam wás do tego ostatniego wysilenia»[2]). Ešte viac ako dosial prichodi obetovať um[3]), v tom sa Andrej a Adam shodovali, ale posledný nie bez vňútorných bojov, ktoré netajil. Učiteľ nesporil výčitkami naproti svojmu apoštolovi, jako by mal ton pohanský, salonový, a bol «sluhom zeme», on, jehožto pred niekoľko mesiacmi ešte «Najwyższym Kapłanom Słowiańskim, Piotrom Nowej Epoki Słowa» bol tituloval[4]). Vprostred 1845. Mickiewiczovi Tow. dal na pomoc Różického, koncom novembra postavil tohoto na čelo celého Kola, bo «urząd ducha (t. j. Mick.) wziął stronę ziemi»[5]).

Pre Różického napísal Tow. novú besedu z cirkevného stanoviska opatrnejšiu no Zmrtwychvstanci nalezli v nej vlastne všetko, čo už v prvej budilo odpor[6]). Vňútorné boje v Kole vzni-

---

1) Sr. str. tejto práce.

2) Sr. Wspołdz. I, 231.

3) Tamže str. 222, 271.

4) Wspołudz. II. 25; spomenutý list Mick.-ovi u Władisl. M. III. XLIX.

5) Wspołudz. I. 304—305. Obšírne, ač pre básnika prí sklonné vypísanie pôvodu a postupu týchto rôzníc, u Wł. Mick. III, 375 a nasledujúce; úhlavne v jeho stopách kráča Kallenbach II, str. 335 a nasl.

6) Biesiada tá samá otisknutá vo Wzpołudziale II, str. 240 (1. paźd. 1845). Nech tu stoja slova z nej, miesto obširnejšieho výkladu jej obsahu, pre nás i tak málo padajúceho na váhu, dľa jednoho cirkevno-katolický nameraného článku o Towianskom, poťažne proti nemu (Przegląd Pozn. XXV, str. 181); «... dużo ostrożniej od pierwszej Biesiady ułożona została. Cośkolwiekbądź mamy w niéj wzmianki, o nowym urzędzie, o tonie, o liczbie jakoby kabalistycznej, o rozlicznych żywotach co nasuwa przypomnienie przechodzenia dusz, o złem, które zalało ziemię w imię Chrystusowe, o królewstwie Bożem na ziemi i t. d. i napotykamy wyraženia socyalistów owczesnych, przypomnienia z Dziadów Mickiewicza; czytamy wzmiankę o Bohaterze żyjącego słowa Bożego Napoleonie, tudzież inwokacyę do Jzraelitów, może do wielkich magów i Kabalistów; słowem znajdujemy wszystko to co już uderzało w pierwszej Biesiadzie albo sumienia wiernych z rozmów Towiańczyków raziło». Sr. i Makušev. Rusk Wjestn. n. u. m.

kly bezprostredne za tymi svárami vodcov, a slabily ho ešte viac, ako zovňajšné sklamanie[1]). Mick. sám koncom 1845 B. Záleskému, ktorý sa, vzdor svojmu prvému poetickému prívetu, ku Kolu nepripojil, riekol, že správa Towianskeho je nie toľko, ako od nej očakavali, ale že dačím je. Ako vraj vynalezenie prachu nevyhodilo zem do povetria, ale je cenný výnalez[2]). Že to «dačo» ešte dosť bolo, možno súdiť z jeho listu z konca novembra, kde sa Učiteloví úplne poddáva; piše tom: «Wysilenia moje vňútorné i zovňajšné šly v smere protivnom mysli Božej, ktorú z Tvojho písma živšie som pocítil, ako pred tým». Zlo bolo -vraj- už v šiancoch pisateľa, ale tvrdza je nie vziata, on vyslovil nádej, že z nej vystúpi s krížom bielym, (znamením to Tow.—ovcov). Adam list končí, slovami: «Twój na wieki»[3]). Ale osobné sváry v Koľe neboly odstránené, a Mick. riešil, sa od vodcovstva utiahnuť, keď videl, že je nie v stave ními ovládať. Na strašné hrozby Towianskej sice sa ešte pokúsil Adam s Rózickym spoločny plán práce ustáliť[4]), pokus sa nevydaril, v júni protivníci Adama riekli, že nemôžu isť s ním, bo on so svojimi druhami «przez ziemię kręgiem zamierzyli dojść szczytu Sprawy, my chociaż wązką ścieżką, ale prosto idźmy tam»[5]). Išlo vskutku o metodu «realisácie», berúc slovo realisácia, (ako vieme s toviančíctvom synonymné) v tom skromnom objeme, ktorý jej po sklamaní sa vo veľkom roku zostál. Nevoľou sa Mick. práve do tohoto zmeneného položenia shnul, ktoré Tow. príslušnou pokorou jako Božiu vôľu prijímal. Rozdiele v Koľe sa vždy rozhodnejšie vyjasnily. Osobné zjavenie sa Mick.-a

---

1) Sr. Wzpoľudz. I. 264, 289.

2) Po Wlad. Mick. i u Kallenbacha II. 336. O dielc Towianského riekol básnik «Nie tyle jest, ileśmy się spodziewali, ale zawsze jest». Zaleski bol voľnejší od bezprostredních dojmov, krem toho bol viery chłopskej; keď videl, že Mick. nejde k spovedi, — hneď mu to bolo protivné. A. Zdiarski: B. Zaleski. Lwów 1892, str. 323.

3) Wspoľudz. II. 10.

4) Sr. článok Wasilewského v «Pamiętniku Liter.-om», II, str. 276.

5) Tamže. — Rozdiele v tom istom smysle vykazuje Wl. Mick. a i St. Tarnovski, Przegl. Polski 1896, str. 393. Sr. i slová Januskiewicza Wspoľudz. II, str. 247.

v Švajciarsku u Tow.-ho veci tiež neprospelo, a nezadlho dve Kolá pracovalí v «ofiare» jedno pri druhom. V Kole Rózickeho pokračovali predošlú metodu, vysvetľovali výpovede Towianského; Mick. v svojom kole držal samostatné, povodné reči, kde rozprával o úlohe Poliakov v budúcich pohyboch europejských. Towianského ešte vždy považoval za svojho učiteľa, no zato—vraj—pilne lovil proselytov v svoje kolo. Počiatkom roku 1847 prišlo to i v dome Mickiewicza k rozčuľujúcej scéne, domatín bol prinútený uňho sa zjavivšieho Paszkiewicza s jeho druhami zo svojho bytu vypovedať[1]). 12 mája ale napísal Towianskému list, v ktorom mu pri celej osobnej úcte a oddanosti vypisuje všetky neriady v Kole, nezdar dosavadného namáhania sa, a osvedčuje že sa do predošlej dôvere a úprimnosti nevráti, kým každý z oboch neprecíti, čo previnil. V príšlušnej chvíli jich Bôh zase svedie dovedna[2]). Pri tom všetkom Mick., to hneď uvidíme, nepochyboval vo vysokom poslaní Učiteľa, keď i bol ním za odpadlika považovaný. I teraz Mick. pokračoval seba tak, ako sme ho pri spise Księg a pri uverení v Tow.-ho spoznali.

Bude nám to ešte jasnejšie, keď k rečeňému uvážime, že Tow. 17 marca 1846. riekol «Gdyby dziś Polska powstała, idee Bože byłyby wyśmiewane». Nezadlho za tým ale umrel Gregor XVI, a jeho nástupca sa zdal byť takým, čo mal obnoviť «spojenie cirkve s nebom». Všeobecné pohnutie vypisuje Mick. 2—3 roky pozdejšie nasledovne[3]): «Zbudziła się radość powszechna na widok tego, jak padały wszystkie przeszkody, które oddzielały różne społeczeństwa chrześcijańskie od kóscioła matki». «Heretycy, filozofowie, niedowiarki, którzy mieli dla starego katolicyzmu te same powody nieufności i niechęci, co ma lud rzymski w stosunku do swego duchowieństwa, powitali Piusa IX jako przedstawiciela

1) Wasilevski v Pamiętn. Lit. I, str. 276.

2) Vážny ten list viď Wspołudz. II. 87—90.

3) Z článku Tretiaka: «Mick. jako redaktor Trybuny ludów», Bibliot. Warszawska 1907. I. str. 25 a nasl.

katolicyzmu odnowionego». «Oczekiwano od niego, aby prawdy chrześcijańskie zastosował do dyscypliny kościelnej, do praw politycznych». Teraz nadobývala svetla Mickiewiczova myšlienka, že počiatok obratu veľkého sa stane nie z Francie, ako Tow. učil, ale z Itálie, menovite z Ríma. Jeho pohľad na Rím a jeho cirkev sa v mnohom začal pretvorovať. Svitla mu myšlienka, že on lepšie rozumie Towianského reči, ako tento sám. Šetrne obmedzuje pozdejšie rozdiel ten v názoroch základných na časť Kola a okolie Učiteľa z jednej strany, a z druhej seba. Tí -vraj- pri vysileniach ducha zanedbali pôsobenie «za ogół, na masy, i wszelkie stosowanie praw do czynu politycznego». «Tá časť roboty hlavne na nás leží a prevodiac ju Božou pomocou, i v činoch pokazujúc čistotu a pri tom stupeň nášho ducha, staneme tam, kde nás Učitel vyzýva, a očakáva»[1]).

Základnú ideu Towianského teda Mick. i teraz uznáva, ale neuznáva jeho postup, a tým ani jeho bezpodmienečnú auktoritu, jako to dosavádň aspon zovňajšne robil. Z toho asi môžeme súdiť, že ho dosial poslúchal, ponevač ináčej nevládal premôcť pocit zodpovednosti svojej, čo messianístického apoštola, a «nádoby vybranej» (Oleszkiewicz). Preto ho ale i na pozatým nemienil zapreť, a nemohol; ved toľko svedčilo že Andrej je muž «truda trudov». — Tak nám v nasledujúcom prichodí už len nový, ač vážny a charakteristický odtienok poslednej krísy pozorovať.

IV.

Nádeje, ktoré Mick. v pápeža skladal, nemohly zostáť neznámymi v širších kruhoch[2]): ony umožnily výhľady, že sa básnik k cirkvi prinavráti.

---

1) Sr. Wspoł. II, str. 109. List datovaný 15 mája 1848.

2) Veľké nádeje v pomerne mladého papeža sdielali v blizkosti jeho nie menej,

Radosťou sa chopily výhľadov tých k získaniu básnika jeho dávni druhovia, Zmrtvýchvstanci, a, dľa jich zpráv, koncom 1846 Mickiewicz vskutku jakoby bol pocítil žiaľ nad svojím výstupením r. 1843—4 proti cirkvi: že sa vraj ono dialo pod vplyvom Dra Guta; a jakoby teraz už bol ochotný, sa poddať cirkvi a mlčať. Nachodil, že Tow. nič proti cirkvi neučil, a jestli by predsaj tomu tak bolo, žeby on, (Mick.) mal moci a pokory, verejnému odvolaniu sa neprotiviť[1]).

Pod jednou podmienkou by sa to potom snáď i bolo stálo: keby papež bol vyhlasil križiacky pochod v prospech Poľskej. Bez všetkého ďalšieho ale sa Mick. na to nespoliehal. Naopak, v programných punktoch z počiatku 1847 uviedol potrebu nového «kapľanstva»[2]) ku ktorému by pripočítal i ženy[3]). Terajšie kňazstvo zapríčinilo ztratu darov jazyka, vied, proroctva;—arcibiskup je nie viac, jako prefekt[4]). Túto naskrze nie novú nauku Mick. teraz znovu i uviedol v život, a s. v širšom rozmere, ako dosiaľ. Jako pred 5 rokmi v Kole, začal znova prisluhovať večeru Pána, ba teraz i sobášil[5]). Pri tom sa ale v politických rozjímaniach medzi Towiančíci jeho nádeje na Rím tak upevnily, že koncom septembra 1847 napísal nasledujúce riadky: «Objawienie ducha chrześcijańskiego w polityce, budowanie państwa Chrystusowi, musi wziąć początek z Rzymu, który jest kościołem i państwem. To państwo było duchem wyjednane na ziemi. W kościele zachował

---

ako vo vzdialenosti, ešte i vo väčšej, ako čo Paríž bol od Ríma. O sklamaní sa vo Francúzsku viď Wspołdz. II. 98. Tretiak: Bibl. Warsz. 1907. I. 25.

1) V Smolikowského mne v poslednú chvíľu neprístupnej knihe (Kallenb. II. 340). Z počiatku sa postup kňazov Mick.-ovi videl byť «ohydným». Wspołudz. II. 16, 17, 19.

2) Sr. patričné punkty u Wlad. Mick. III; predsaj teraz cítil potrebu i sankcie jeho, Wspołdz. II. 82.

3) Wspoł. II. 75.

4) Tamže, str. 68, 73; II. 19, 23, 140.

5) Tamže; veľke rozhorlenie sa nad tým u St. T. (v úsudku o knihe Wlad. Mick.); Przegl. Polski 1896 na u. m., ale odhliadnúc od toho že Adam to už v Kole tak robil, už zo IV svázku prednášok vieme, na koľko Mick. Napoleona cenil za to, že tiež tak pokračoval. Sr. str. 1248 tejto práce.

się u oltarza duch chrześcijański, w jego ustanowieniach zachowało się podanie, a w jego działaniach takt»[1]). Z muziky prevzaté slovo «takt» bolo už uvedené i v terminologiu Kola: pojem «taktu» doplňoval pojem «tonu». — Ale pritom v decembri toho roku vysvetľoval básnik Chodzkovi metempsychósu[2]).

Preto je aj ťažko mysleť, žeby Adam na ceste v Rím naproti cirkvi katolíckej, nejaký, jestli i složný, predsaj pevný programm postupu bol mal. Ťažko veriť, žeby nebol mal jasné predstavenie o význame ním začatého nového «kapľanstva», alebo metempsychósy. Preto B. Zaleski, píšuc o nastávajúcej ceste básnika, má len nádej v dojmoch «svätého mesta». «Ty vieš jak on[3]) je pyšný, bez divu ani pomysleť žeby on počúvnul niekoho námluvu». Že sa v skutku taký div čakal, svedčia slová jeho syna biografa: «Mick. zas», wychodząc z przekonania, że Włochy pierwsze otrząsną się z jarzma i tem samem otworzą Polakom najodpowiedniejsze pole działania, postanowił błagać Ojca Świętego, aby ogłosił Krucjatę ludową, przełożyć mu, że błogosławiąc szermierzom wolności, wzmocni Kościoł, przyśpieszy skruszenie niewoli ludów i rozpocznie nową erę obiecaną światu przez Towiańskiego»[4]).

Div, ktorý Záleski spomína, sa nestál, preto i cesta Mick.-a nezmenila nič, nielen na osude jeho otčiny, o čom jemu najviac išlo, ale ani nie na jeho pomere k cirkvi. Jeho rozhovory s pápežom, ač Zmrtvychvstanci všetko vynaložili, by ho miernili, upo-

---

1) Wzpołudz. II, str. 100 — O politickej príčine rozpadnutia sa s Towiančikmi tamže, str. 109.

2) Kallenbach, II. 33.

3) V liste k Domejkoví, u Wlad. Mick. III. 479—80: «Ty wiesz, jak on dumny, to bez cudu ani pomyslec aby usłuchał czyjejś perswazyi». Jako žil v patriotických očakávaniach, svedčia i jeho proroctvá; tak r. 1847 nahlas zvestoval na ulici Sobolevskému pád Orleansov, a koncom roku pre ministerstvo vňutorných diel napísal básnik, že Tow. predpovedá pád vlady, sr. Książka zborowa atď, Petersburg, 1898, str. 58, 59.

4) Wlad. Mick. III. 488.

mínaju na tón «improvisácie» z III. č. Dziadov[1]), Jeho krajania priatelia pri všetkej pečlivosti, ktorou ho tíšili a nahovárali, videli že je v srdci stále prwržencom Towianského[2]), ktorého celkom, jako už driov, mienil lepšie rozumieť, ak Tow. sám. Merítkom vždy ostál si on básnik, sám, poťažne jeho priame spojenie so svetom ducha. Z Ríma ale písal, že, keby Tow. bol v Ríme, by rozviazal uzol millionom slovanským[3]). Ba ešte i rok na to myslel, že od videnia sa Tow.-ho s pápežom všetko závisi[4]). Patrne uznal, že Tow. má úlohu, ktorú len on sám vyplniť môže. Pri ústupkoch, že Mick. svoju slavianskú légiu založil na vieru svätú, katolícku, rímsku, a že ju na to pápež požehnal, boly z oboch strán predpokladania, ktoré sa nesplnily. Kongregácia dala jeho prednášky r. 1848 na index, a v svojej légii básnik zestoval ducha kresťanského, «javeného činámi voľnými», čo v krátkom čase malo znamenať: protipápežskými[5]).

Ale ako sa trhlina s Rímom pokázala neprekonateľnou, tak rok 1848 obnovil i zásadnú protivu s Učiteľom. V Pariži i druhí učedlnici jeho mysleli, že doba činu tu, že treba kráčať napred. So svojími priateľami boli hodili oko na Angliu. Towianski sa tomu zoprel. Zjavil sa sám v Pariži a dôrazne vyriekol (26. V. 48), že pole práce pre vyznavačov slova Božieho je Francúzsko, a kto odtial sa odkloni, že je zradcom[6]).

Vyriekol pri tom i velké heslo, že nie je povolené «lámať protivnosti», a priniesol v Mickiewiczowské boje medzy vierou a

---

1) Smolikowski: Stosunek atď, str. 38—39; o druhom rozhovore: Wł. Mick. IV. 84, 85.

2) Smolikowski str. 41. Keď Mickiewiczovi na to nepriamo kacírstvo vytýkali, on oboril sa na jesuitism, rozhodne sa osvedčil, žeby sa v žiadnom pade Towianského nesriekol: a vytiahnuv z ňader svojich nejakú knihu, obsahujúcu proroctvá Towianského (ktoré?), pri tom riekol: «To slová Učitela, ktoré vždy na srdci nosím». Treba pri tom uvážiť, že Tow. jeho vlašskú légiu odsúdil. Wł. Mick. IV. 172.

3) Wspołdz. II. 106—7.

4) Wspołudz. II. 133. 136.

5) Odsúdenie jeho prednášok, podpísané (17 apr. 1848) Kard. Ang. Maiom, u Wład. Mick. IV, Prídavky; VII. na krátko u Kallenb. II. 361.

6) Chmielowski II, str. 377.

patriotismom zásadný mier, učením: «že tylko tym, którzy zbawiają duszę swoją przez bezwzględną miłość i ofiarę dla Boga, danem będzie przyczynić się do zbawienia Ojczyzny, bo ojczyznę zbawimy nie my, ale Bóg przez nas, o ile czyści przed nim będziemy»[1]).

Jedon učedlnik Tow. ho vydáva skoro polstoročím pozdejšie tak skvelé svedectvo evangelisovaniu lásky svojho učiteľa, nielen to, ale i učinku toho evangelisovania, že nemožno bez dojatia riadky jeho čítať, a na hlbokú mravnosť počínania úprimných údov Kola ináčej, ako s úctou myslieť[2]). To nám vysvetlí nielen odmietavé stanovísko Towianského naproti vlašskej légii Mickiewicza, lež i trpkosť v Kole parížskom na proti nemu. Keď v septembri toho roku pri omši v chráme Sv. Severína jedna svieca spadla, ten prípad nastrašil prítomných towianščikov o budúcnosti Adama[3]).

Vskutku básnika nezdary prenasledovaly. S vlašskou legiou nezašol ďaleko, a jeho učenie cirkev zakázala. Na čas sice tým väčšmi vzplanul plameň jeho nádejí, ked sa stálo, čo on bol predzvestoval, a v decembri 1848. Napoleona za predsedu republiky francúzskej vyvolili[4]). I upomenul ho na jeho «devoir immense»[5]), a pri tom obrátil sa z novu na Towianského (ktorý, ako sme videli, niekoľko mesiacov driov bol napísal, že nie je vôľa Božia, aby sme lámali protivnosti); — že «prichodi čas, aby sme dlhú našu duševnú prácu v idei Napoleona — posunuli činom

---

1) Zdziechowski «Byron» II, str. 537.

2) Je to Karol Bajkowski, jedon zo spoluvydavatelov «Spisov» Towianského, v svojej práci: «Z nad Groba», 1891. O láske tej píše: «Realność uczucia tego od pierwszej chwili vyjrzenia i spojrzenia na slugę Bożiego przechodiła z niego we mnie.....». Citát v Zdziechowského «Byron» e.

3) Sr. Wasilewski, na u. m. str. 246.

4) Sr. Chmielowski II. 391. Adam už 7 marca bol riekol, že je republika prechodný stav, a 19 septembra zaviedol Sobolevského na jedon večierok, by tam videl vychádzajúce slnce, Napóleona. Książka atď, Peterburg. 1898, str. 59.

5) Mick. Działa VIII, str. 60—61.

verejným»[1]). Towianski dôsledne odpovedal v smysle svojích predtým napísaných slov[2]).

By použil času, hodil sa Mickiewicz zase na publicistiku. Za tri mesiace stál na čele francúzskych novín: «Tribune de peuples», v ktorej písal články v duchu republikánsko — radikálnom. Ačpráve peniaze, z nichž noviny žily, boly poľské, messianism v článkoch vstúpil do uzadia Veď meno Napoleon nebolo treba vysvetlovať, ani francúzom, veriacim voň, ani poľským «pútnikom»[3]). Z toho závierky robiť na novú základnú premenu v Mickiewiczovi je nie správne[4]). Jednalo sa o články pre aktuálne potreby menovite francúzskeho obecenstva, články novinové, a to už bolo jisté, že Napoleon predbežne Poľsko musí nechať na strane. Hlavnou vecou sa Mick. ovi zdala byť činnosť, — zostavil mu ju práve muž, od nehož toľko bol očakaval[5]), Napoleon sám. — Tak padala ratolesť za ratolesťou z hrdého stromu jeho nádejí. Nejaké malé zadosťučinenie sa mu síce stálo podielom i od Towiančíkov, ale mnoho ono neznamenalo[6]).

Protivenstvámi premožený, zronený, «vodcom» zanedbaný, prežíval v kruhu niekoľkých druhov núdzne letá, — i koľo spustlo, — a keď sa shromaždili, robili dojem «osamelých sa havranov», mníchov[7]). Časom sa požaloval na nedbalstvo vyššieho duchovenstva vo veciach viery, akoby opakújuc dávno cítenú potrebu nového kapľánstva. Medzi všetkými kardinálami a kňazmi len Piovi IX priznal «pobožnosť najsrdečnejšiu, slavianskú» — v r 1851![8])

---

1) Wspołudzial II. 127 a nasl.

2) Tamže II. 128 a nasl.

3) Obširne to vypisuje Waszynski, v svojej častejšie spominanej práci, str. 83 a nasl.

4) Tamže, str. 94. Kallenbach referujúc o tom v Kwart Hist. r. 1901. neprotirečil mu. — Consentire videtur.

5) Chmielowski II. 395.

6) Sr. Wasilewski na u. m. str. 246, 7.

7) Chmielowski, II. 397.

8) Z denníka Zaleského uverejňuje nový úsudok ten o úradnej cirkvi, Wł. Mick. IV, str. XXXVI.

Ale ač zo známych už pričin a následkom nových nezdarov jeho duševné nastrojenie bolo schladnuté, a tak i viera v novú epochu, a v úzadí v jej spasiteľa; celé to desaťletie, s jeho rôznými udalosťami a dejámi, základ messianistický zviklať nemohlo. Podal v krátkom čase svedectvo o tom, zodpovedajúce novému stavu vecí. Mickiewicz držal za márne, sa k vodcovi, v ktorom už menšie mal nádeje, a o ktorom si myslel že si ďalšieho spojenia s ním neželá, písomne obratiť, keď ale k r. 1852 prišlo blahoželanie od toho, to mu spiešil odpovedať, že je k nemu nepremenený a že ho za svôjho vodcu považovať neprestane[1]), pritom mu poslal i 200 fr.

Nech nám ešte dve beznáročne udalosti slúžia za podnet prehovoriť, o dvoch mužoch, v celej tejto druhej časti popredné miesto zasluhujúcich. Počiatkom 1853 zavítal k Mickiewiczovi, majúcemu byt do prenajmu, jedon starík v dlhom rúchu. Obyčajne chodievali zaujímajuci sa vecou tou v čas, keď Mick. už bol v bibliotéke; (tam bol obdržal nový úrad), tento raz ale ešte bol doma. Syn Mickiewicza, ktorý sprevodil hosťa po izbách, upozornil otca na zvlaštného prišelca, tu ale Lamennais (on to bol) sám oslovil otvárajúceho dvere básnika: «M. jako sa máte»? Stisnúc mu ruku, pýtal sa tento: «A Vás čo priviedlo sem»? «Hľadám byt k umretiu». — O byte viac nemluvili, ale dlho šla ešte reč o politickej kríse v Europe a o stave našej časti zeme.

Či tá návšteva platila teda len tomuto poslednému predmetu[2])? A či Lamennais byt ten v skutku prenajal a v ňom i umrel, v nasledujúci už rok? Mick. mohol mu z vďačnosti k poslednému útulku dopomocť. I za osobné služby, i za vecné. Prvšie sme ocenily. Neomylnosťou tu súdiť zvlášte ťažko, bo Mick. sám, ako sme videli, o pôvode prvého prielomu veľmi vseobecne súdil, logické vplývanie dôvodov cudzých na seba skoro vytvárajúc.

---

1) Wzpołudzial II, 147 a nasl.
2) Sr. Wlad. Mick. IV. 353.

Ale súcit s Poľskou Lamennaismu iste sblížil poľského básnika, ktorý mu vraj dal podnet k napísaniu najpopulárnejšieho jeho diela: «Slov veriaceho»[1]). I v messianisme ho musel Lam. utvrdiť, keď v svojej známej Hymne na Poľsku písal: Spi, Poľsko moje, spi pokojne, v tom, čo oni menujú tvojím hrobom, ja viem, že Ti je to kolískou»[2]). Vzdor tomu, že Lamennaisho publicistický smer už r. 1832 bol kúriou zatratený, sa priateľstvo ešte za čas udržovalo, menovite prostredníctvom katolíckej veci oddaného mladého grófa, Montalemberta[3]). Ale k plodonosnejším ďalším stykom neprišlo, Mick. vraví, že sa ho on sám stránil[4]). Možná, bo, ač snáď od neho prejal myseľ, že katolíctvo má byť základom znovuzrodenia spoločnosti, predsaj skoro uznal rozdielnosť v metode k tomu potrebnej práce. Odsúdenie Ríma Lammenaismu síce neodvrátilo poľské sympatie, ale v triciatých rokoch Mick. v skutku bol verným Rímu, a i to ho mohlo urobiť zdržanlivým proti náruživému protivníku hierarchie[5]). Hlavná vec ale bola rozdielnosť organisácie umu u oboch mužov: Mickiewicz správne tvrdí, že Lam. bol racionalný theolog, (suchý nebol!), chcel pôsobit rozpravámi, polemikou, snaživou prácou. Denníky, brošúry, zakladanie politických spolkov boly mu prostriedky k dostihnutiu cieľa. Mickiewicz pohŕdavo pridáva: ními chcel dobudovať «vieru divami krvou, a zmrtvychvstaním ugruntovanú». Ale tá poznámka nás vedie k náprave. Lam. nechcel vieru dobudovať, len ju chcel uplatniť v živote, a s. v prospech biednych a ponížených. On chcel normálnym spôsobom uviesť katolické kresťanstvo, čo náboženstvo lásky, v europejskú spoločnosť. Práca snád suchá romantickému básnikovi, ale dnes i mimo katolicismu za veľmi prospešnú uznaná. Ale, nelza upreť, i hlavný cieľ mal u oboch rôzne

1) Sr. str. 1218 tejto práce, kde je odvolanie sa na Wlad. Mick. II. 211.

2) Sr. Lam. Oeuvres, XI, str. 135

3) Mnohé nové podrobnosti o tom v novej práci Recanuetho o Montalembertovi.

4) Wspołudz. I, str. 19: «unikałem z nim bliższych stosunkow».

5) Sr. výbuch hnevu Lamennaisho v predmluve k X sväzku diel, Paríž, 1836—37, a Wlad. Mick. II. 397.

odtienky; bo Mick., ktorý ako vieme, znovuzrodenie spoločnosti cestou divotvornou očakával, v obrate tom, tak túžobne želanom, na prvom mieste videl oslobodenie svojej otčiny a za ňu bol hotový modliť sa i pracovať. — Ešte v r. 1842 Mickiewicz ujišťuje Skrzynieckého, že nepôjde cestou Lammenaisho (totiž proti Rímu), skoro na to ju nastúpil. Či na to vplývaly Lammenaisho «Affaires de Rome»[1])?

Je pravda, že v odsúdeni úradnej cirkve Mick. za Lammenaisom nezaostáva, a možná že mu k tomu odhodlanosti práve i Lamennais dodal, a i niektoré myšlienky a dôvody. Ale nie hlavné, — to už z rozdielnosti stanovísk nasleduje. Uznal to i Lamennais sám, ked Mickiewiczovu knihu «L'Eglise et Messianism» nazval originálnou[2]). Pre extaticke shromaždenia ale Lam. patrne nemal mnoho smyslu, a tak je pochopiteľné, že šli v jednom meste svojími cestami. Rok 1848. priniesol obom veľké sklamania[3]), ale svetový názor oboch bol prírozdielný, že by jich to bolo mohlo sblížiť. Lamennais v 1841—46 vybudoval na základe Kampanellovych primalít samostatnú filosofiu[4]), s kresťanstvom v súlade; tradicía je pamäťou človečenstva, súdi ale nad ňou um jednotlivca. Jak v cele jiných pojmoch sa prednášky Mickiewicza pohybovaly, sme videli, a že mu myšlienkový svet teoretický jeho francúzskeho

---

1) Tak myslí St. Tarnovski v svojej práci «o Knihách pútnictva», Pamiątn. Mick. II. 65, znovu otisknutej v Studiach lit. 1895. I, str. 103. Diví sa, že Mickiewicz, ktorý v 1832, vzdor pápežskej bulle z toho roku, sa pokoril pápežovi, pozdejšie šiel za «pýchou» Lammenaisho. Pýcha bola viac vlastnosťou Mickiewicza, ako Lamennaisho; žeby práve Affaires de Rome po 7—8 rokoch počaly boly na Mickiewicza vplývať, o tom nič nesvedči. Ale možná, že Lammenaism vytýkaná ľahostajnosť uradných cirkevných kruhov naproti biede prostého ludu pomáhala Mickiewiczovi, že si po svojom vysvetlil ľahostajnosť kúrie na proti poľskej otázke, v ktorej je kľúč k poňatiu jeho pomeru k cirkvi. Sr. jeho rozhovor s papežom (Wł. Mick. IV. 84—85), kde ho poúčal, že Kristus nehľadel na mocnárov, len na pravdu.

2) Wlad. Mick. III. 437—438.

3) Lamennaisho návrh ústavy nebol parlamentom prijatý, na čo sa on mandatu vzdal.

4) «L'esquisse d'une philosophie», sr. o tom spis Janetho: o filos. Lam., str. 118 a nasl.: «Lam. metafysicien et estheticien».

druha zostál cudzým, o tom nám svedči jedna druhá udalosť z času neďalekého od návštevy Lamennaisho v byte básnika.

Už v r. 1852 bola v jednej spoločnosti prišla raz reč na mystikov, a Mickiewicz oddal palmu Böhmemu. On je najväčší medzi novšimi z ních; taký prorok, ako Izaiáš pre izraelitov, veľkým, čistým ohňom planúca duša, maľujúca svoje videnia plamennými slovami. Swedenborg a St. Martin zasluhujú tiež spomenutia, ale Boehmeho nedosahuju[1]). Ani v nasledujúcom roku sa zájem Mickiewicza oňho nezmenil. Chytiac raz náhodou nejakú knihu Böhmeho v biblioteke do rúk, požiadal pracujúceho tam Armanda Levyho, by písal; začal mu diktovať svoju rozpravu o Jakobovi Böhmem. Žial, že prácu tú nedokončil. Ale z diktátu toho vidíme, jako sa v svete tom veľkolepých konstrukcií cítil doma. Vyložil bez ohliadania sa v böhmovských textoch[2]) hlavné myšlienky o všemíre, Bohu, satanu, ktorý harmoniu božskej prirody zorval a tým dal pôvod k povstaniu nášho sveta. Nakreslil obraz o povstaní sveta: jako Böhme knihu Mojžiša doplnil, boj svetla s hnevom, uveznenie satana a stvorenie človeka, ktorý pôvodne bol bytnosťou úplne anjelskou. Jako tenže človek prišol v moc pochlebovavších mu nižších duchov, a jako povstála v ňom túha za pôvodnými jeho prednosťami: túha, ktorú s ním všetky tvory sdielaly, a ktorú duchy jemu družné uspokojiť nemohly. Všetko sa pripojí k človeku v tej jeho túžbe, a keď vidieť, že ju vyplniť nemôže, ho všetko necháva a človek umre. Iskra Božia v ňom byvšia sa vrátila v chaos, a stála sa hrou duchov zlých, jichž sa oslobodiť vňútorným sústrednenim nemohla. Tu Bôh zo sveta, ktorý sa nikdy nestykal s hmotným, stvoril novú ženu, Máriu v lone Izraela; ked sa čas vyplnil, Boh v nás, Immanuel, vzal telo na seba, no pri tom zachoval ducha i cit anjelský — a tým i pánstvo nad svetom duševným. Tým, že Kristus svojej sily

1) Wlad. Mick. IV, str. 325.

2) Wlad. Mick. IV, str. 372. Pracá ta vydaná pod titulom «Rozprava Mickiewicza o Jakobu Böhmem. Warszava 1898».

živej dal učedlníkom svojím k dostihnutiu toho vzoru žitia, čo im on sám zanechal, pomohol ľudstvu.

Tu asi v polovici svojho predmetu, pretrhol diktovanie, a prácu nezakončil. Času mu nemohlo chýbať, chýbala mu snáď taká chvíľa nadchnutia, v nejž by maľby Böhmovske bol mohol podobnou stručnosťou v krátke odseky shrnúť. Bo, ač v stati tej mnoho vystálo, čo by už v tejto časti očakávať bolo možno[1]), treba vyznať, že ona nie malou silou rekonstruovala práve najzaujímavejšiú časť Böhmeho filosofie, časť to, ktorá Mickiewiczovmu vkusu vôbec viac zodpovedala, ako nasledujúca ešte, soteriologická. Že hlavné rysy tej naskrze nie prostej sústavy bez všetkého mohol naraz správne sdiktovať, svedčí, jako žil v tom kruhu idejnom, ako tá filosofia bola v celku jeho svetovým názorom.

Kongenialnosť oboch mala základ i v duševnom stroji. I Böhme bol visionár, i jemu, už jako učňoví obuvníckemu, predzvestoval jedon neznámy budúcnu veľkosť, nad ktorou celý svet prijde v úžas[2]). I on svoju múdrosť čerpal z vlastnej duše, v jejž oko hľadel, a dáno mu bolo vidieť toľko, že mohol Mojžiša a druhých, ináč ním ctených, Božich mužov naprávať[3]). I on veril, že sa v krátkom svet ku koncu svojmu celkom nachýli, jako sme to už u jeho žiaka Oleszkiewicza videli: nastane veľká premena,

---

1) Na pr. pojednanie o kvalitách alebo základných principiách (sr. Harless str. 102), alebo aspon spomenutie jich. Do ontologickej analýsy sa nepúšťa.—Boha tak, jako Böhme, ani novšia filosofia nevystihla pochopiť (absolútna identita ideálneho a reálného); Hoffman, žiak Baadera, stavia tu Böhmeho nad Schellinga, ba i nad svôjho, inačej nadmier velebeného, učiteľa, Baadera.

2) Sr. Joh. Claassen, J. Böhme und seine theosoph. Werke. Bd. I Das Leben. str. 12.

3) O knihe Majžiša tvrdi, že ona «gantz wider die Philosophie der Vernunft bauet». On (Böhme) ovšem o sebe piše, že jeho učiteľom je «die gantze Natur» a s. nie, jako u Bacona, induktivne, ale ako sa v jeho duší zrkadlí (Aurora 11, 23). Ponáška na Mickiewiczovu «romantičnosť» sa samá sebou vyskytuje; predsaj k lepšiemu pochopeniu mňou často uživaného výrazu «spojenie so svetom duchovným», nech nám líčia sebäpovedomie i Mickiewicza od časov Księg nasledujúce slová Boehmeho: «...Derselbe Gott, von dem ich in diesem Buch schreibe, der ist sowohl in seiner Dreiheit im corpus der heiligen Seelen, als im Himmel. Von diesem nehme ich meine Erkenntniss und von keinem anderen Dinge; ich will auch nichts

všetko obrodiaca[1]): zlí duchovia, pod jichž tyraniov ľudstvo, ač vlastnou vinou, trpí, budú premožení a zahnaní. I on prízvukuje potrebu povýšenia sa človeka v kraj duchov, i on skoro pri všetkých skutkoch náboženských kresťana vidí hlavnú cenu jich v duchovnom obsahu, jich duchovnosti, a líči tesnú sviazanosť človeka so stvoriteľom a vykupiteľom barvámi neraz až pri smyselnými[2]). Vzdor tomu, že je protivnik pápeža a Ríma, vzdáva panne Marii tú česť, pripisuje jej taky význam, že Mickiewiczova od detinstva prechovávaná úcta k nej pod dojmom toho len riasť mohla[3]). I jeho naplňuje nevoľa proti kňazstvu najrozličnejších náboženství, a nádeje na sjednotenia sa rozličnych plemien a vier[4]). V človeku je už zárodok nového Jeruzalemu, a rovnobežne s tým i v prirode všetko splynie v svätú harmoniu — v súzvuk Boží[5]).

Snáď i v jednom zlomku nám zachovanom máme potvrdenie stálych Böhmovskych studii. U Böhmeho nachodime výrazu «concordance» i jako súzvuk všetkých duševnych vlastnosti tvoriaci

---

anderes wissen, als denselben Gott, und der macht auch die Gewissheit meines Geistes, dass ich's beständig glaube und auf Ihn traue. Und ob mirs gleich ein Engel vom Himmel (anders) sagte, so würde ich's doch nicht können glauben, viel weniger fassen, denn ich würde immer zweifeln, ob sichs auch also verhielte» (Aurora 11, 71, 72). Pri tom všetkom Boehme moc sa zaoberal a písal k výkladu Písma sv., čo ale malo smysel nielen ako doplnenie zjavenia Božieho, ale i ako očištenie ho od výkladov jiných: ono (Písmo) by bolo.... rein geblieben, so man keine Erklärungen über das apostolische Wort hätte eingeführet» (Myst. magn. 18, 58). Ba ešte i na improvisáciu v III č. Dziadow padá svetlo z uvedenej už Auróry, keď Boehme píše, že v kom je láska a «Sanftmuth», v tom je i Božie svetlo: «so du heilig lebest, so bist du selber Gott, wo du nur hinsiehest, da ist Gott» (Aurora 22 52, 46);—ač žeby bol medzi oboma kausálny súvis, v tomto páde nechcem tvrdiť, bo patrne i jiné vplyvy a vzory na básni tej maly podiel.

1) Sr. o tom str. 1202 tejto práce.

2) Ovšem tu má, jako i druhi naboženski pisatelia, vzor v tak zv. «Piesni Šalamúnovej».

3) Sr. o tom i Rozpravu o Böhmom str. 33. Böhme: «von der Menschwerdung J. Christi I. Cap. XII. 10 a nasl.; 18: vtelenie «ist in Maria eröffnet worden».

4) Sr. o tom M. Carrière: Die philos. Weltanschauung der Reform. zeit. 2 Aufl. 1885, str. 414.

5) Tamže, str. 415.

v nás ráj, i ale i v užšiom smysle, jako súlad v spoznaní človeka, povstávajúci, keď vnútorné pochopenie písma sv. vnikne v literné slovo (buchstabische Wort); to sa musí stáť, «dass es eine Concordanz sei», ináčej celá nauka o božej bytnošti je nič viac, ako stavenie v Babylone[1]).

Mickiewicza nedokončený spisok: «Le livre de concordance»[2]) na terminologiu[3]) Boehmeho sotva upomína, ale treba uvážiť, že máme pred sebou len zlomok. — Ač preto viac, ako domnienku, vyriecť nelzä, poukázal som na i na túto ponášku, bo lepší vzor pre použitie výrazu «concordance» neznám. Ale i obsah sám je Boehmovským myšlienkam príbuzný. Zlomok ten vypisuje pomer medzý rôznymi duchami a dušami pred jich vstúpením v telo a pri opakovaní sa toho deju rozoznáva rôzne stupne duchov a robí pokus, mravné pojmy a pomery stykamí tychto duchov vysvetliť. Zo zachovaného ešte nevideť či pojem concordance je ten ktorý sme vyššie udali, a nemôž ani určite tvrdiť, že by sa vývody o smrti zvierat, Mick.-om inde sľubené[4]), a i sem sa hodiace, práve tu boly maly umiestiť[5]).

Z toho istého roku máme zápísku básnika pre Napoleona III o Towianskom. Videť z nej, že pri svojich starých ideách sotrvával, ale jako koncom 30 tých rokov, od námluv k činnosti sa úplne zdržal. Sidealisoval missiu Towianského: ako zvestovanie

---

1) V poslednom smysle upotrebané slovo v liste Böhmeho J. Butowiskému 13 Dec. 1622, str. 7. Theos. Sendbriefe (vyd. 1682), str. 148. Vprvšom smysle sr. Carrière na u. m. str. 391.

2) Otisknutý u Wlad. Mick. IV, str. XLIII anasl.

3) K tomu treba este vziať, že v podrobnom ukazatelu k Boehmeho terminologii vyd. zr. 1682, sv. VI. (Zwey Register über alle Jacob Böhms seel. Schriften, davon .... das zweyte in sich die Haupt-sache selbst, nach alphabetischer Ordnung, begreift.), slova «concordanz» nenachodime.

4) Rozprava o Böhmem. str. 30—31.

5) Sem by sa ovšem lepšie boly hodily, ako do pokračovania rozpravy o Böhmem.

potreby—pozdvihnuť svoju dušu o stupeň vyššie, zodpovedno požiadavkom načínajúcej sa novej doby! Vyložil svoje spolupôsobenie prí šírení napoleonismu ideálne pochopeného. Nadštrknul myšlienku nám z Komenského listu Ludvikovi XIV známu, a i Mickiewiczom pred 20 rokmi už zvestovanú, že sa kresťanstvo má srobiť smierčím sudcom nad veľkými otázkami národními [1]). Napoleon I vraj urobil námahy tým smerom, ale ony boly bez dostatočnej vnútornej síly. Tie iste ťažkosti sa zjavily i za panovania Ludvika Filipa, vidno bolo zjavy nastávajúceho politického otrasenia, a treba bolo očakávať symptomy jiného rázu, «vzbudené mimoriadným tlakom sveta duševného. Zákon, ktorý prísne bdel nad stykámi medzy mŕtvymi a živými mal sa zmäkčiť (slovo A. Towianského)». Politické schopnosti panujúcich nedostačily v ťažkej tej dobe.—Tie idey a vzývanie mena Napoleonovho vyvolaly nepriazeň vlády,—a Towianski bol za ne i väznený.

Zdržanlivosť naproti Napoleonovi III, zrejmá zo-zápisky tej, mala svoje dobré príčiny; pre vkus básnika bol on duša pospolitá [2]). Ale jestli i rojčivé zámysli, pred 10 rokmi súkromne i verejne zvestované, zanikly, predsaj vidieť že v Towianského podanie básnik a patriot i teraz veril. Citované Towianského slovo sa zdá byť narážkou na pôsobenie ducha Napoleonovho v dobe predrevolucionálnej, je ale tak všeobecne uvedené, že sa všetky spiritualistické theorie,—snad ešte i v knihe konkordancie obsažene, možu doňho vložit. Mickiewicz sa v názoroch nepremenil; ostatok jeho žitia bol pokračovaním osudného prielomu z r. 1841, a 4. jan. 1854, ked už išla reč o bližiacej sa vojne, mienil, že stretnutie sa Towianského s Napoleonom bolo by vecou významnou [3]).

Ale dlho mu neprišlo čakať, a s Towianskovci sa zase rozišol,

---

1) Otistknutá v Wspołudzial II, str. 63.
2) Chmielowski II, str. 407.
3) Wzpołudzial. II, str. 160.

a s. poslednýraz. Darmo mu po smrti manželky odporúčal Učiteľ žitie v ofere ducha, t. j. po-svojom príklade. Básnik tu zostal pri svojom. Nadšene [1]) vítal predzvestovanie vojny Napoleona proti Rusku, pracoval i na plánoch vedenia jej [2]), ba zakiaľ Towianski utiahnuto žil, v zdokonaľovaní sa a v kresťanských rozjímaniach a premyšľovaniach, Mick. keď sa z novu možnosť ukázala, nemeškal i činne «lámať protivnosti». Ačpráve mienil, že Napoleon III je obecná duša, neváhal, keď nastála doba činu, i priamým súčastnením sa na bojišti proti Rusku, na ktorom mal dokonať. Ked lekári vyslovili, že je stav chorého považlivý, riekol, akoby pre celý svoj život významne: «Nevedia, čo mi je, chcú ma rozohriať, a ja celý v ohni!» [3]). Towiančíci, keď obdržalí zprávu tú, žialili, ľutovali, «že smrt nalezla ho-na ceste newłaściwej». B Zaleski vyniesol trpké slová o pýche (a vadách) mrtvého, nie dľa porekadla de mortuis..., ale či nespravedlivo? [4]). Ako driov Oleszkiewiczu, pozdejšie Towianskému, cirkev katolicka i Mick.-u neodoprela hrobku ani v Paríži, a v r. 1890 boly pozostatky jeho umiestené v Krakove na Wawelu, neďaleko od hrobky Kościuszka [5]).

Tak sa splnily túžby detinstva, a sen mladenca: Napoleonovho mnohosľubného dediča sprevadzajúc na víťaznom pochode našol smrť, — a miesto večného odpočinku po boku Kościuszka. Romanticky patriotismus ostál hýbadlom jeho duše extatickej a viedol ho až do samého, skoro by sme nekli dobrodružného, konca.

---

1) Chmielowski II, str. 410.

2) Sr. jeho posledné práce v próze, ba na Napoleona III, vzdor všetkemu, i latinsku ódu napísal...—O predpovedaní vojny sr. Książku (Peterburg 1898, str. 60). Riekol, že východ bude premožený, ale že čo ďalej bude to nevidí. I svoju smrť predvidel a v liste sept. 1855 písal Zanovi, že ho (†) Czeczot vo sne volal k sebe, sr. tamže.

3) Sr. Chmielovski II, str. 416.

4) Wasilewski na u. m. str. 277. V diele Zdziarského (str. 338) nachodíme súd Bohdana o Mick.-ovi ešte obširnejšie ako tu; Zdziarski dokazuje Zaleského úctu naproti zomrelému jeho péčou o Adamove siroty, a jeho rečou nad rakvou básnika (21, I. 1856), čo ale na súde samom nič nemusí meniť.

5) Sr. Chmielowski II, str. 417—418.

Z toho nastrojenia bola vyplývala i viera jeho živá, ním sa utvorily i prielomy. Či hodiť ešte krátky pohľad na rečené? Romantika kázala povznesenie sa nad svet smyslov a hmoty, a mohla zahŕnať v sebe počas dní v Rusku prežitých i ľahku a snaď, i milú rozpomienku na vieru detinstva a matky. Böhmovské nadsvetské báje prehĺbily vieru tú, od stretnutia sa Oleszkiewiczom k patriotismu prináležiacú, a daly shustnúť, a sliať sa rozpadajúcim sa živlom jej. Až po návšteve a zážitkoch v Rime sa prispôsobi romantičný svet ten svetu kresťanskej viery; no v tomto názore svetovom hlavnou mravnou hodnotou zostáva národ poľský. Jemu k službe sa poddá dosiaľ skloniť sa nevediaci muž vyššej moci, ktorá — v mimoriadnom zjaveni — národu tomu vysokú úlohu v dejoch človečenstva vykázala, a opäť v tejže službe podrobí sa všeobecným požiadavkom kresťanstva zvláštnou horlivosťou. Bolo to kresťanstvo národa jeho, kresťanstvo katolícke, práve vtedy v našej svetovej časti k novému životu sa vysoko povznášajúce, ač mu v spojení so spásou národa bolo sľúbené i vybudovanie novej národnej církve. Ono riadilo, ale nevyplnilo pohyby jeho ducha. Prípravy k tej budúcnosti sa patrne dialy v nadzemskych régiách. Čo sa tam strojilo, to malo zrazu preniknúť na náš okršlek, stelesneno v jednej osobe. Očakávaniam tým by najviac bol zodpovedal nejaký nový Napoleon, bez jeho teraz už uznaných chýb. Že sa to práve skrze Towianského stálo, bolo preto osudným, lebo on výlučne náboženské obnovenie pestoval. Nadviazal ovšem na patriotické túžby a na národno-messianistický názor svetový a historický, ale Mickiewicza, na Rím sa spoľahnuvšieho vývin od 10 rokov nepriamo odmietal. Že hlásal kresťanstvo nadcirkevné, a priame spojenie sa s duchovným svetom, a s. nie korrektno-kresťanským, ale zato tým fantastičnejšim, to prekonávalo presvedčenia cirkevno katolické u jeho, Bohom vyvoleného, a voľbe tej sa podrobivšieho pomocnika, Mickiewicza. Priznav sa k Lutheru, Mick. priamo vypovedal Rímu boj; ale pri veciach patriotických medzi majstrom a žiakom povstal rozklad, jakonáhle sa spása vlasti druhým spôsobom pravdepodobnejšou ukazovala.

I Towianski chcel obnovenie sveta skrz slavianstvo a francúzov, ale reformu tú od Boha prijať, ako ju on nám dá. Jeho quetistická mystika musela ustúpiť revolucionárnemu messianismu básnika, jemuž i v poslednom obrate životnom zostal národ nepremeneným srediskom obnovnej práce o obnovnych túžôb o nádejí. Preto stúpa svojou cestou, nedbajúc ač i na ďalej váženeho svojho majstra: a i padne v službe podujatia patriotického.

Z prva bez cirkve, potom s cirkvou, nakonec z časti proti cirkvi, z časti ale vedľa cirkve kráčajúc svojou ťažkou cestou žitia, Mick. nevyšvihnul sa k jasnému a určitému ponimaniu a posúdeniu náboženských záhad. V svojich predsevzatiach práve tak dal v jedon čas vzor kresťana Bohu oddaného, ako druhý raz muža za pohyb, oslobozujúci a obnovujúci celý svet, padnúť hotového: ale pri všetkom tom bola mu tajným hýbadlom z vlastného ducha jeho hojne plynúca stála-viera v budúcnosť skvelú vlasti a národa okom duše svojej v tak rozmanitých okamyhoch a obrazoch predvidenú.

Závierka.

Pri poslednom pohľade na vypísané prielomy máme z ináčej nápadnej medzi nimi podobnosti predovšetkým to odrátať, že u Komenského viera bola na prvom, a patriotismus na druhom mieste. Na jednotlivosti analogické sme už nieraz bežne pokázali: k doplneniu o súvise medzi nimi niekoľko slov!

Prvý prielom u oboch priniesol teoretické presvedčenie o nastávajúcej blízkej budúcnosti, spáse národa, — druhý, znamenal uznanie povinnosti, pracovať, čo pomocník Božieho poslanca, na diele tom. Prvý prielom sa k druhému má jako predzvestovanie k splneniu. Sláva Komenského a Mickiewicza bola pre zjavenia Drábika a Towianského smerodajná. Títo proroci si vnuknuli to spolupracovníctvo svojich veľkých krajanov na diele Božom v dušu, keď videli, že oba títo pod istými pod-

mienkami prácu tu neodmietnu, prácu ktorú práve inačej, ako s veľkou auktoritou v svete, vôbec nelzä bolo podujať. Otázka, či Drábik a Towianski pri tom postupovali s chytrosťou, a či úplne bona fide, je pre našu otázku pobočná; ja by bol nakloneny medzi oboma mienkami prostredkovať. Drabík a Towianski uverili, že jim to Boh zjavil, čo si samí naželali. Ale uverili úprimne. A uverili neodvratne i Komenský a Mickiewicz. Vzdor pochybnostiam a nápadom, vzdor vlastným vňútorným bojom a zovňajším nebezpečenstvám! Všetky nezdary omlúvali zovňajšími príčinámi alebo svojimí vlastnými hriechami. Podobného pádu ja v celej historii neznám. Zablúdenie bolo veľke, ale oba mužovia sa dokázali i v ňom veľkými[1]).

Krome toho ovšem ešte prichodi na podobnosť alebo totožnosť vplyvov zovňajších, v prielomoch tých sa uplatnivších, krátko poukázať, nie ale všetky podobné a rozdielne jednotlivosti z dvoch častí prítomnej práce sostaviť a posúdiť.

V dobe, v individuálnosti, vo viere a v národnej historii oboch mužov je už tolko protív, že rôznosť východišťa v duševnom vývoji musela oboch mužov k rozdielnym závierkam viest. To čo jich životné cesty predsaj mnohoráz rovnobežnými utvorilo,— bola viera v bezprostredný vplyv nadzemskej moci na dušu človeka, v nové proroctvá. Komenský sám sa takých vplyvov nestál účastným, a dlho ani nechcel v ne veriť. Či i pod dojmom zpráv o gorlickom obuvníkovi uveril v časoch krajnej núdze v možnosť jich — neďaleko Gorlice? Právdepodobne stál ale prvý, ním uznaný prorok, K. Kotter, pod kúzlom Böhmeho závisevšieho ovšem tiež i od svojej i od drievnej doby. V Mickiewiczovom čase a v jeho okolí nie menej napnutom, reakcia proti t. zv. osvietenstvu robila

---

1) Tieto hlavné ťahy dostačia na základe vyššie rečeného k vysvetleniu skoro každej jednotlivosti v towianismu, ktorý A. Brückner (Książka 1906 č. 2) nachodí ešte nie dosť objasneným. Ja aspoň myslím, že som v stave na prevažnú časť otázok z tohoto kruhu odpoveď dať: niektoré nejasnosti v myšlienkach hlavných dejatelov patričného pohybu som na príslušnom mieste spomenul.

ľudí sklonnými k viere príďaleko idúcej, tým ale napomáhala i povstanie záhadných zjavov vôbec. On sám bol nastrojený k nadzemským videniam, mal jich ale, nakoľko nám známo, hlavne patriotické, niekdy osobného rázu, ale nikdy náboženské. Ponevač romantikovia nemeckí, k nimž sa poľsky básnik skoro pripojil, zvlaštne vážili Böhmeho, možno, že sa pozornosť už študenta k tomu samému gorlickemu obuvníkovi obrátila, ktorý (snáď) Komenskému zadal podnet k prácam na pansofii. Jestli ale i nedal hlavný podnet k prvému prielomu, to dal Böhme hlavný smer k spracovaniu vňútornych výsledkov toho obratu u oboch slavianskych exulantov. Jeho teosofia slúžila až pozdejšie, ač nie čo jediný, no čo veľmi vážny prameň jich svetového názoru. Druhá s tým súvislá zvláštna podobnosť je oboch mužov učastie vo voľných, a viac menej tajných združeniach a spolkoch náboženskéh rázu, a závislosť od nich. Obyčajne sa s tým stretáme, keď cirkev jevstvujúca nedostačí. Komenský, keď Jednota stratila skoro všetok praktický význam, ale ešte nie nádej na budúcnosť, sa zaujíma o «rosea crux», o «dextra amoris», o všelijaké tajné jím podobné jiné spojenia, a sam tiež na toľko pôsobi v smysle jích, že másoni ho ctia a uvažuju, jako jednoho z otcov svojich organisacií. Jich dôvody su síce nie úplne presvedčujúce, ale jestli by sa bol Komenský i v skutku jim pridružil (a on všade viac hľadel na to, čo spojuje, ako na to čo rozlučuje) to treba vyzdvihnuť, že až do posledných svojich rokov skutočne nezadal ni Jednotu, jako cirkev svoju, ni jedon punkt positivno kresťanskej viery. Ale horúca snaha za jedinstvom i v reči i vo viere, za nápravou zamotaných vecí ľudských ho sbližovala k rozličným societam, tamže smerujucím. — Z takýchže prúdov duševných, másonskych vyriastol i zakladateľ filaretstva (T. Zan) v nich asi ostával Mickiewicz, kým ho druhý máson, Oleszkiewicz, z ľahostajného urobil veriacim, ale i to nie v katolictvo, ale snaď vo vňutorné, prirodzeno— náboženské pravdy ktoré od cirkve hodne ďaleko stály. Ony asi maly tvoriť, obsah noveho «kosčioła», v budúcnosti skorej očakávaného. Či je to nie na čiare duševného smeru, ktory walden-

ští, predchodcovia Jednoty, vyzdvihovali až do časov Konštantina, keď sa cirkev začínala stáť svetskou? smer to, ktorý po mnohých nezdarených pokusoch predsaj prerazil hradby Rima rukou i Mickiewiczom príležitostne velebeného Luthera?

Ktoré ale boly, hlavné myšlienky jich náboženského žitia a hnutia? V dvoch svojich asketických prácach, Trúchlivý a Boj s Bohem opísal Komensky, Mickiewicz v 3-ej časti Dziadov svoju borbu s Bohom (o druhej «válke Jakobovej» nám ovšem bližšie spravy nepodal). Bolo to za každým po veľkom nešťastí, ktoré jich vlasť a cirkev slomilo. V tom boji oba dosiahnu z výšin bezprostredné ujištenie, že mrákavy, teraz svet opanovavšie, skoro pominú, a nastane nová, jasná doba, menovite i pre jich národ, ktorý Boh má na zvláštnom zreteli [1]). — Tým sa politický pojem národa stáva náboženským. U Komenského je sväzok oboch pojmov jasnejším: pád jeho národa sa stál pre myšlienku náboženskú, ktorú práve tenže národ už pred dvoma stoletiami bol sebe osvojil, a proti celemu svetu hoc i nie v pôvodnom znení obránil. A menovite Komenského cirkev odvodila svoj pôvod priamo od tohoto pohybu, od Božích bojovníkov. Mala teda jasné nároky na Božiu ochranu, i keď boj za slovo Božie proti Antikristu bol spolu i bojom za práva národa českého. — Na proti tomuto historiou v celku odôvodnenému ponímaniu je idea messianisticka Mickiewicza, v ksiegach tak skvele vypisaná, náboženský hlbšia, mravne prísnejšie viažúca, len, žiaľ, je ona stavbou zcela vozdušnou: úloha, minulosť tak zabarviť, by ona idei o zvláštnom vyvolení poľského národa zodpovedala, je úloha pochybnej ceny. Ale druhá messianistická úloha: prító-

1) V posledné dve desatiletia svôjho života oba mužovia dávaju v tom deju prednosť francúzskemu narodu. Komenský ovšem k tomu až na koniec svojich rôznych očakávaní prišol, ale tu mu už Ludvik XIV bol v širšom smysle slova, ako druhí predtým, osvoboditeľom a reformatorom ľudského pokolenia (pri tom i českeho státu): rozhodovala protiva proti Rakúsku. U Mickiewicza v tomto punkte protiva proti Rusku, a starej Europe vôbec. Ale nie menej zajimavým, ako jiné, je toto sretnutie sa oboch zbožných diplomatov pri otázke o prostriedkoch a o spojencovi v nastávajúcej veľkej duševnej borbe.

mnosť národa, menovite jeho pilgrimov, pretvoriť, by zodpovedala cieľom od Boha poľskému národu vykázaným, robí Mickiewiczoví a jeho patriotismu veľkú česť. Povstál v ňom kňaz a prorok poľsko nábožného patriotisma.

Lež i národnie nadšenstvá v neštastí často vedú k neuprosnej dilemme: národ, lebo viera? By dilemme vyhnúť, v časoch, keď priamého výhľadu na osvobodenie niet, budí sa nádej na nadzemskú pomoc. Čím temnejšie okolo, tým väčsie sa očakáva svetlo. V takých časoch vystupuje chiliastické očakávanie radostného obnovenia; dľa Božich sľubov a napomenutí, treba to obnovenie, celou silou ľustvu i pripravovať, ale pre celý svet. Medze národnej vyvolenosti sa prebiju: má byť lepšie všetkym! Tak sa i Kom. i Mick. bez zadania prác v prospech svojho národa, povzniesli k stanovisku všeľudskému. Blaho človečenstva bolo nie protivou, bolo rozšírenim jich patriotického úkola. Ten úkol je len k splneniu pri zvláštnej Božej pomoci, preto keď Bôh takú posiela, treba ju prijať, jej veriť a ju uplatniť, a s. pre všetkých. V tejto otázke rôzne letory oboch mužov prichodia k protipoloženej platnosti: mierumilovný, skromný Komenský, keď raz uveril i koná, ale všetko len dľa nadzemského vedenia, bez iniciatívy, ale ovšem i bez unavenia, a bázne. V najväčšiom nebezpečenstve velie svojim spoluveriacim nič neratovať, bo božia pomoc je blízka. Mickiewicz už v mladosti, bez živej viery kresťanskej, vypovedal svetu válku, a keď sa stál žrécom slavianského messiaša, dal zaviať jeho zástave pred vzdelanou verejnosťou prvého svetového mesta, a keď sa mu kiazalo, že passivne evanjelium je nie prospešné, opustil váženeho inažej muža Božieho — a viedol válku Božiu po svojóm. Od mladosti preniknutý túžbou po polepšení sveta, chcel v zrelých letách politiku pokresťančiť — a nakonec vojny vôbec odstrániť, zcela jako Komenský, ktorého posledné Punkty Panorthosie ciele spomenuté ešte dôraznejšie konkretnejšie a jednotnejšie podavaju, ako rozmanité, a viac menej revolucionárne články Mickiewicza.

Nové, veľkého dosahu zjavenia, neprerazivšie prez celý

svet, často bývaju pôvodom nových cirkví. Komenský sa síce bránil proti podozreniu nevery k Jednote, pre ňuž veď všetko postúpil, a iste len z ohľadu na jeho osobnosť trpeli jeho kollegovia, seniori, pokial žili, nebezpečný jeho entusiasm. V posledné časy, ako sme videli, kládol hlávnu váhu na znovuzrodenie, tým sa pojem cirkve tisne do uzadia. On sice prizvukoval že rovnobežne so znovuzrodenim osobným vznikne i znovuzrodenie sveta, aspoň kresťanského, a v mečtách svojich o tom nadväzoval na mravno — náboženskú prácu Jednoty: ale proti úsudku, že sú všetky konkretné cirkve, — teda i Jednota, nečisté, pokazené, vážneho protidôvodu nemal, ba tak sa zdá, ako by chytrým blúzneniam Bourignonovej prímoc z kresťanských právd bol zadal. — Z všeobecného znovuzrodenia povstať majúcu novú cirkev hlásali i parižski emigranti poľski, ač i tvrdili že zásadne nemaju nič proti katolicismu, viedli oddelený od cirkve nábožny život, ba Mickiewicz jej — aká je na teraz — vypovedal i boj. — Nemienil tým jej základy, jako si jich on myslel, napádať, len jej skutočny stav; vieru katolícku vyznal, dal i prápory posvätiť pápežovi, no pri tom zostával v duši svojej údom novej cirkve, ktorá, jako kresťanstvo voľakedy, vychodiac z malých počiatkov, mala spasiť jeho národ a pretvoriť celé ľudstvo.

c. Obsahom tejto novej cirkve sú myšlienky staré: sloboda, láska, osveta z priameho Božieho osvietenia plynúca, nové je len, že jich má uplatniť práve obnovená cirkev. Úzadie je u oboch teosofické, ale jim nejde hlavne o teoriu, ide jim o život a stroj cirkve, ako čo to bolo podnetom k všeckým vážnejšim reformam kresťanstva. Jestvujúce cirkve hlásaju idey, ktoré samé potlačujú! Komenský častejšie rozvil svoje mravné zásady a opierajúc sa na bohoslovecké bádanie predošlých vekov, urobil to i viac menej sústavne. Hrdá stavba jeho pansofie by sa mohla za kompendium tej novej cirkve považovať: Bôh skrze Drábika zvestoval, že tým dielom je Kom. reformatorom Europy: slovo vtedy synonymné s celým svetom. — I Mickiewiczovo celé žitie, menovite od rokov čtyriciatých, je v službe tých cieľov, obohatených my-

šlienkou obete ktorú pútnictvo poľské v spásu celej Europy s najväčšou vážnostou nieslo. A tým, že Mick. žil pol druha storočia pozdejšie, keď Antikrist už nebol považovaný za jedno vierovyznanie kresťanské, môžeme súdiť, že jeho ponímanie a pôsobenie v prospech tých myšlienok, bolo konkrétnejšie, objektívnejšie. Oba bojuju proti výsledkom stredoveku, proti sosvetšteniu cirkve, ale ani so zástojom kresťanstvu v novšiu dobu vykázanym sú nie spokojní, byť dekoráciou, alebo práve legitimáciou pre deje nekresťanské. Kráčaju tým cestou bojovníkov proti spominanému už sosvetšteniu cirkve, waldenskými od cisará Konštantina datovanému, ale ani reformáciou neprekonanému. Oni boj ten pokračovali tým smerom: svet kresťanstvu podmaniť. Ale pre ďaleké a vysoké ciele za nimiž sa hnali, nezadali svoju príslušnosť k svojím narodním cirkvám, od nichž východište pre novú budúcnosť čakali.

Hlavný rozdiel v ponímaní pomeru medzy vierou a politikou sme hneď na počiatku tejto poslednej časti vyzdvihli. Teraz by nás mohla zaujímať otázka, už v úvode označená: čo je hlbším základom vykázaných podobností? a menovite, či tieto stránky z duševnej historie západno-slovanskej dávaju i príspevky k psychologii takej, alebo snáď vôbec slavianskej? Či jesto metoda, ňouž by sa podobné otázky riešiť mohly, a či ona i v našom páde sľubuje nejakého výsledku? Mohli by sme snáď nadviazať na jednu prácu, ktorá ovšem mnoho následníkov nenalezla, ale na každý pád pri naších otázkach pozorného uváženia zaslúhuje.

Mladostný trud M. Zdiechowského, pôvodne po ruský, potom i po poľský vydaný: «nárysy zo slovanskej psychologie» [1]) stavil si mimo jiného i úlohu, vypísať, jako prišlo slavianstvo v prvej polovici XIX storočia k viere, že ono má duševne obrodiť svet [2]). V 7 hlavách podal zajimavé a poučné kapitole z literatúr: poľ-

---

1) Ja som použil ruské vydanie: М. Урсинъ «Очерки изъ психологіи славянскаго племени.—Славянофили». С.-Петербургъ 1887.

2) Урсинъ na u. m. Предисловіе стр. 5.

skej, ruskej, maloruskej, horvatskej a v krátkom súhrne vyslovil čo vysledok svojho bádania, že je spiritualistický mysticism známkou slavianstva vôbec, a menovite že v dobe, o ktorej on piše nikto (snáď len z tých, o ktorých on písal) nevedel triezvo pozrieť na svet [1]). Z ďalších vývodov jeho by sa asi dalo zavierať, že považuje tento psychologicky ťah, čo vysledok historického vývinu nášho plemena [2]). Ale medzy riadkami, akoby sám pochyboval o spoľahlivosti a dostatočnosti svojich výzkumov, nachodí, že o vzniku líčenych nim duševných prúdov ešte ďalšie štúdiá sú potrebné [3]). Sám on rozšíril bádanie na viacero literatúr slavianskych, osvetlil a potvrdil tým znovu známe už snahy významných básnikov a mysliteľov: ale nepovedal ostatné slovo v historickej tej otázke.—Keby sa tento vysledok, Mickiewiczovym teoriam veľmi podobný, utvrdiť dal, by sme mali ovšem i pre náš pád velmi vzácne vychodište. Ale i zo stanoviska spekulativnej etnografie, ktorej riady dnes značne zredly [4]), sa dá proti jeho zavierkam mnoho namietnuť. Spomenieme len, že jedno polstoletie, charakterizovano, len na časti slavianstva, poťažne jeho literatúr, nemôže nám slúžiť prameňom k poznaniu duševnych zvláštností nášho plemena, i keby sme k tomu Böhmeho a Komenského pridali. Další všeobecne historicky požiadavok by nás

---

1) Tamže, Заключеніе, стр. 218.

2) Tamže, str. 220.

3) Tamže.

4) Ako známo, citována Ursinom «Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft» nezadlho po vydaní knihy jeho, premenila vydavateľov, názov a možeme v celku riecť, že i smer; o vedu «Volkerpsychologie» vznikly boje ktoré veleju veľkú opatrnosť pri pohybovaní sa na jej poli. — Ohľadom otázok sem patriacích sr. i Wundt: «Sprachgeschichte und Sprachpsychologie atď.» Leipzig 1901. Celú spornú otázku prebral D. Kudriavskij v práci: Психологія и языкознаніе. (По поводу новѣйшихъ работъ Вундта и Дельбрюка). Юрьевъ 1905. Ja ovšem myslím, že pôvodca zachodí prí ďaleko, keď vyslovuje mienku, že Wundtovo veľké dielo, Völkerpsychologie, ktoré objem nauky tej značne, ale bez dostatočného odôvodnenia zužuje, ostane posledným pokusom národnej psychologie. (str. 11). Keď prorokuje: «Пройдетъ нѣсколько лѣтъ, и «народная психологія» уже отойдетъ въ область исторіи», hreší tou samou smelosťou, ktorá bádania na tom poli v tak značnej miere diskreditovala.

viedol k otázke, či je to v skutku zjav len v slovanstve vzniklý, a či jeho pôvod nepokazuje na cudzé duševné prúdy a pramene. Ale i historickym vyjasnením tejto otázky by bolo ešte privčasne ustáliť chcieť duševný typ celého slavianstva, jestli i v taký verime. A vôbec hľadať tento typ, a ešte v takej všeobecnosti v literatúrach menovite novších, a to pomerne mladých narodov, sa mi nezdá byť slubným počínaním, Či snaď historie literatúr nevykazuju chod vlnobitiu podobný, dvihajúci sa a klesajúci, i osvetlením rôzny, i zovňajšími pomerami, okolnosťami menený, alebo aspoň krotený? Na vode samej pri tom tiež dačo zaleží, no nie všetko.

V smysle pozdejších vývodov toho spisovatela [1]) mimo plemenných vlastností, treba brať do povahy i ťahy, ktoré duševné okolie podalo osobnostiam, o nichž bádame, Podmienečne prijimajúc tie metodické pravidlá, pripisujeme vplyvu okolia našich oboch mužov jich náklonnosť k vznoreniu sa v nadzemské otázky, jich chiliasm, poťažne entusiasm, ideu novej cirkve: v XVII a XVIII veku všetko to bolo medzínárodné, a medzikonfessionalné. Exulantstvu, — pútnictvu, sme naklonení pripísať patriotické zabarvenie viery a náboženské ponímanie národa. Tak sa už číslo podobnosti veľmi stenči, a shrnúť jich zo prezkúmanej nami oblasti viery a zbožnosti velie nám ani nie tak nejaká vedecká potreba, ako praktický zájem, prištiací z povedomia, ktoré snáď vedecký ťažko vyložiť a odôvodniť: že veľké osobnosti sú obyčajne odbleskom, a často i výtvorom vlastností a snáh národa svôjho. Zostanú nám ako zásady reformnej práce Komenského a Mickie-

1) V poľskom spracovaní, ktoré som až po zakončeni mojej práce spoznal, určuje Zdziechowski pravidlá svojej methody v smysle Taine — Brandesa, mimo plemena prizvukuje i okolie duševné, v ktorom pisateľ vyriastol a žil, a z umelého spojenia týchto oboch činníkov velie podstatu duševnú písateľa hladať. V dalšom sám soznáva neúplnosť svojich bádaní, menovite že vraj v nich messianistická filosofia poľská chybá (Mesyanisci, Przedmova). Ako v posledné časy vidím, uznavá Zdziechowski, aspoň pre Mickiewicove niektoré tu podané náhľady, práve nemecké vplyvy; sr. referát jeho o Murkovej knihe (Zeitschr. für vergl. Litteraturgesch. etc. 1899).

wicza: na úkor z čiastky Bohu obetovaného umu, prizvukovanie čistoty života, lásky, a. s. jakožto zásady nie len mravnej, ale i politickej. Zásady tie oboch mužov odviedly, ač nie dosť rozhodne, od jestvujúcich cirkví jejich; nepriviedly jim ovšem zásady tie hojný počet nasledníkov: ale ony mały byť ukazatelia cesty, ktorá by mohla priviesť kresťanstvo po dvoch pomalý sa preživajúcich už dobách k dobe tretej, jánovskej. Malá Jednota prestála, zvolal Komenský, — nastáva veľká. Pre takú veľkú vec je i najvačšim dosť: chceli to. Chceli to vážne, napnutím všetkych síl, obeťou práce dlhých dní, a horkých nocí; že to prizvukovali čo úlohu slavianstva — zväčšuje pietu slavianov proti ním, a zväčšuje nádej v duchovnú, mravnú veľkosť slavianského plemena, — ale i povedomie povinností z takého ponímania neodvratno vyplývajúcich.

Tlačových chýb

zostálo, žiaľ, príliš mnoho, no l. čtenár, jestli i namrzený, nie ťažko najde opravdový smyseľ. Len pokazy v poznámkach (sr. str. 13, 20, 25, 29, 30, 32, 35, 59, 92, 104, 110, 114) na strany tejto práce samej musím tým vysvetliť, že ona v Sborníku, z nehož je otiskom, zaujíma strany 1154—1281. Tak sa má čítať na str. 13, pozn. 1, na miesto str. 1161—str. 8; vôbec teda sa má zo spomenutých v patričných poznámkach čisiel odtiahnúť číslo 1153, a obdrží sa číslo správne. Krem toho len podotkýnam, že sa stále má čítať: krísa, teologia, teoria, atď. — v smysle Czambela. Z početných chýb prosím napraviť:

Str. 120 v poznámke má stáť Książka V, str. 436.

Str. 124 na počiatku aliney sa má «c» vynechať

LIBRARY OF CONGRESS
0 022 159 746 1